خاطرې:

د يــوې دورې لنــډ تاريخ

(1881_1869)

ليکوال
محمود طرزي

پښتو ژباړن
پوهاند ډاکتر محمد حسن کاکړ

د کتاب ځانګړنې

د کتاب نوم :: خاطرې: د يوې دورې لنډ تاريخ(1869_1881)
ليکوال :: محمود طرزي
پښتو ژباړن :: پوهاند ډاکټر محمد حسن کاکړ
خپرندوی :: د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه_ جرمني
چاپ کال :: 1386ل (2007ع)
چاپ شمير :: 1000 ټوکه
د خپرونو لړ :: (99)
کمپوز :: ذبيح شفق

چاپ او کمپيوتر حی

د دانش خپرندويي ټولني تخنيکي خانګه _ پيښور

Tel:+92-91-2564513/Email:danish2k2000@yahoo.com

د خپرندويې ټولنې يادښت :

د محمود طرزي د خاطراتو يوه
په زړه پورې ټنډه

د افغانستان په معاصر تاريخ کې د محمود طرزي د کارنامو او تاريخي نقش په اړه بيلابيلې ليکنې او څېړنې شوې دي . هغه د نوي افغانستان د تاريخ په مهم پړاو کې نه يوازې يو نوميالی ژورناليست ، ليکوال او شاعر و ، يو هيوادپال مبارز هم و .

دغه اثر چې اوس يې تاسو لولئ ، د محمود طرزي د ژوند د لومړي پړاو ځينې په زړه پورې پېښې په خپله ځولی کې رانغاړي او ليکوال د خپل ژوند په اواخرو کې په ترکيه کې پيل کړی او څرنګه چې په همدغه وخت کې ناروغه شوی او بيا وفات شوی دی ، د ژوند خاطرې يې نيمګړې پاتې شوې دي . څه وخت مخکې دغه کتاب له دري ژبې ښاغلي حميد طرزي انګريزي کړی اوخپور کړی دی . سره له دې چې د دري متن د خپرېدو ژمنه يې هم شوې ده ، خو موږ ته يې لا د هغه متن د خپرېدو معلومات نشته .

نوميالي افغان مورخ پوهاند داکتر محمد حسن کاکړ دغه اثر له انګليسي ژبې څخه پښتو کړی او دا دی د افغانستان د کلتوري ودې ټولنې له خوا خپرېږي.

موږ خوشحاله يو چې دغه اثر د نوي افغانستان د جوړېدو د ۲۶۰ کليزې د نړيوال جشن په وياړ خپروو او د افغانستان د تاريخ مينه والو ته يې وړاندې کوو .

په درنښت

د افغانستان د کلتوري ودې ټولنې د مشرتابه جرګه

د ۲۰۰۷ ع . د سيپتمبر څلورمه

د ۱۳۸٦ ل . د وږي ۱۳

جرمني ، د کولن ښار

د پښتو ژبارن سريزه

محمود طرزي (1864_1934) د فکر، ادب او شعر په ډګر کې د معاصر افغانستان يو ځلانده ستوری دی. دده د ژوند کيسه افغانانو ته الهام بښونکي او سرمشق کيدلی شي، خو دغه خاطري د هغه د ټول ژوند پيښو په اړه نه دي.

دا د طرزي د لومړنۍ ځوانۍ خاطري دي، چې له 1869 نه پيل کيږي او په 1881 کې پای ته رسيږي، ياني په هغه کال کې چې امير عبدالرحمن دی له خپلې ټولي کورنۍ سره له وطن نه بيرون کوي او په پای کې دوی ټول په عثماني سوريې کې هستوګن کيږي. طرزي بيا د شلمي پيړۍ په سر کې چې امير حبيب الله په بهر کې افغان مهاجران بيرته وطن ته بولي، خپل هيواد ته ستنيږي. په دغه وخت کې 47 کلن طرزي د امير حبيب الله په اجازه په کال 1911 کې د سراج الاخبار په چلولو پيل کوي.

طرزي د سراج الاخبار له لاري کوم هغه عصري فکرونه، چې په جلاوطنۍ کې يې له اسلامي او اروپايي سوچ والانو نه خپل کړي، خپروي. په تيره چې د ازادۍ او وطنپالني په پلوي او د امپرياليزم په مخالفت دي. د طرزي ليکني په تحول منونکو افغانانو باندې په خاص ډول اثر کوي. طرزي وروسته د پاچا امان الله په واکمنۍ کې لوړو دولتي مقامونو ته رسيږي او په دغه ډول د پاچا امان الله د سمون غوښتونکي او ژوند ښه کوونکي حکومت په چلولو کې هم برخه اخلي، ترڅو چې د 1930 کال په سر کې د ملايانو او پيرانو په لمسونو د ساتنپالو افغانانو په فشار له پاچا امان الله سره يوځای د دويم ځل لپاره له خپل هيواد نه ايستل کيږي. په دغې تراجيکې پيښې سره د افغان لومړنی اوشتون پال، ژوند پال او خپلواکي پال غورځنګ ځپل کيږي او د حکومت واکې د يوې لنډې مودې لپاره د په شا تلونکيو او تر زياتي اندازې د نالوستو په لاس ورځي، افغانستان د عصريت او تمدن له کاروان نه کلونه کلونه بيرته غورزول کيږي او په دې ډول د وطن، ازادۍ او پرمختک لپاره د پاچا امان الله او محمود طرزي ارمانونه وچ کيږي.

لکه چې دمخه ويل شوي دغه خاطري د محمود طرزي له لومړي مهاجرت او د پاچا امان الله په واکمنۀ کې د هغه له وندې او د دويم مهاجرت دوري نه، نه غږيږي که څه هم له ملي، مدني او سياسي نظر نه دا د هغه د ژوند ډير مهم وختونه دي.

حميد طرزی په خپلې سريزي کې وايي، چې اروابناد عبدالوهاب طرزي تر **1911**پوري د خپل پلار ژوند پيښې څيرلي او د قلم کوتو ته سپارلي. دغه برخه به له دي لامله مهمه وي، چې طرزي څنګه د مهاجرت په دوره کې له اسلامي او اروپايي متفکرانو نه متاثر شوی او کوښښ يې کړی، چې د وطنپالني، ملت پالني او ازادۀ په اړه د هغو او خپل فکرونه خپلو تحول منونکو وطنوالو ته ورسوي او په ژوندانه کي يي پلي کړي.

د طرزي له دغي خاطري نه دغه هيله کيدلی نه شي. دا د هغه د اولي ځوانۀ خاطري دي، په دغه وخت کې پيښو په ده اثر کړی، نه ده پر پيښو. په هغه سربيره د خاطرو يوه برخه يي د نورو په تيره د خپل پلار غلام محمد طرزي روايتونه دي. البته غته برخه يي د هغه د خپلو ليدنو کتنو محصول دی. بله دا چې ده دغه ټوله ليکنه د ژوند په ورستي کال)**1933**(کې له خپلې حافظي نه کړي، نه د ليکل شويو يادښتونو له مخې. په هغه وخت کې دی ناروغ هم و او دغه ناروغي بيا دومره سخته شوه، چې له ليکلو نه يي وغورزاوه او ژوند يي ورختم کړ. دده د زوی په روايت ده غوښتل، چې دغه خاطري دده د ټول ژوند په اړه وي)[1](. هغه دغه خاطري هم په پنسل ليکي وي، چې ښاغلی حميد طرزي هغه بيا تنظيم او ايډيټ کړي دي. په دغه حال کې لکه چې حميد طرزی هم وايي، د متن په رقمونو کې شايد مبالغه هم وي. له هغه نه پرته ددغي خاطري د متن ځيني برخي د وخت له پيښو سره سر نه خوري. له دي لامله ما په لمن ليك کې دغه تيروتني لږ خه په اوږده ډول سمي کړي او ځای ځای مي تبصري هم پري کړي دي، خو په دي کې شك نه شته، چې محمود طرزي ددغو خاطرو په ليکلو کې له رښتين توب نه کار اخيستی دی. څنګه چې محمود طرزي يو ماهر او پوخ ليکوال و، دده دغه خاطري په زړه پوري او تبصري او نظرونه يي روزونکي دي. "د طرزي د رښتين توب څرګند ثبوت د هغه دغه وينا ده: له وطن نه ووتلو "...په دغه کاروان کې هيڅ يوه زما په ګډون د هيواد لپاره احساسونه، نه لرل."

طرزی دا هم وايي، چې "د برتانيي د نفوذ او قدرت په هسكيدو او په افغانستان کې د هغو په خوريدلو سره د هيواد پالني، ازادۀ او خپلواکۀ ايډيالونه د خلکو له ذهنونو

نه ورو ورو وتلي وو. دا ډير وروسته و، چې هغه بيرته ژوندي شول."

په دي كې شك نه شته، چې د هيواد پالني، ازادۀ او خپلواكۀ د ايډيالونو په بيرته ژوندي كولو كې د محمود طرزي ونډه دومره غټه وه، چې ساری يې نه ليدل كيږي. په مجموع كې محمود طرزي د خپلواكۀ، ازادۀ، عصريت او پرمختك په اړه په عمومي ډول د بدلون پالو او په خاص ډول د مشروطه غوښتونكيو افغانانو په رونولو او عمل ته د هغوی په هڅولو كې غټ رول لوبولی دی. له بده مرغه په حاضر مهال كې دغه روحيه يو څل بيا خفيفه شوي، اوس يوه بل محمود طرزي ته ضرورت دی، چې د هغې د بيرته ژوندي كولو او پياوړي كولو لپاره يو نوی پياوړی غورځنك په پښو ودروي.

په پای كې له محترم پوهاند ډاكتر ابراهيم مجيد سراج نه مننه كوم، چې ددغې رسالي انگريزي متن يې ماته ښلی او خوښ يم په دي، چې هغه ما د لوستونكيو لپاره په پښتو اړولي او د ليكوال زرين انځور په مشرۀ د كلتوري ودي ټولني خپره كړي ده.

په درناوي

پوهاند محمد حسن كاكړ

اكست 2007_ كليفورنيا

يادښت:

1_ ښاغلی عبدالغفور روان فرهادي، شخصي مفاهمه، استانبول، جولای 2007.

✵ ✵ ✵

د انګريزي ژباړن سريزه

د محمود طرزي په هکله ډير څه ليکل شوي، په تيره د شلمي پيړۀ په لومړيو لسيزو کي د افغان ملت پالني، خپلواکۀ او عصري کيدو په موضوع ګانو باندي د هغه د ليکنو په اړه. ددغو په پرتله، د هغه د وروستيو څلورو کلونو په اړه لږ څه معلوم دي، چي په دوم مهاجرت کي يي تير شوي دي. دغه دوره د سمون پال پاچا امان الله له لويدلو نه وروسته وه، چي حبيب اله چي خلکو د "سقاو زوی" په نامه يادوه، ورته د پاى تکى کيښود. دغي پيښى د طرزي هغه ارمان په سين کي لاهو کړ، چي د خپل هيواد د ځلاندي راتلونکي لپاره يي لاره.

سره له دي هم دغو کلونو ورته موقع ورکړه، چي خپلي لومړنۀ ميني)شعر(ته ځير شي. دی چي د خپل محبوب استانبول په ښکلا او کلتور هڅول شوی و، د شعرونو دوه ټولکي يي د "غم لړلي" او "مړاوي" په نومونو وليکلي، چي په کال **1934** کي خپري شوي. په هغو کي د ورځي د مهمو ټولنيزو، سياسي او فلسفي مسئلو په اړه د هغه اندونه او احساسونه ځاى شوي دي. لومړنۀ ټولکه د ليکونکي هغه کړاو او اغفال نه تښتيدلو ته په تينګه متوجه ده، چي د هغه د سمون او پرمختك ارمان د ناپوهۀ او تعصب په شا تلونکيو قوتونو په خپکۀ بدل کړی و. دی چي په قومي او فيوډالي ټولني باندي په تينګه انتقادي و، ملايان يي په خاص ډول د بيرته پاتي توب د حال مسوْل کنل.

ددغو کلونو په بهير کي د هغه مشر زوی عبدالوهاب طرزي په پرله پسي، څو په نابريالي ډول ورنه هيله کوله، چي خپلي خاطري د قلم کوټو ته وسپاري. بيا نو په پاى کي په کال **1933** کي يوه ورځ هغه د خپلو خاطرو په ليکلو پيل وکړ. له بده مرغه د همدغه کال په نومبر کي په **68** کلنۀ کي مرګ ددي خنډ شو، چي هغه د خپل ژوندانه له لومړۀ برخي څخه چي **1869** نه تر **1881** پوري رسيږي، زيات څه وليکي.)د هغه د ژوند کيسه تر **1911** پوري چي په هغه کال کي د سراج الاخبار دوه_اونيز اخبار چلول پيل کړل، د عبدالوهاب طرزي له خوا څيړله شوي او ليکلي شوي ده، چي زر به خپره شي.(

د طرزي د اولو وختو يادونه، چي د امير شير علي، امير محمد يعقوب او امير عبدالرحمن له واکمنيو سره سر خوري، تر **16** کلنۀ پوري وده کوي. دی د خپلي شي حافظي په ډاډيني د خپل ژوند هغه پيښى په زړه کوي، چي د هيواد له تاريخ سره اوبدلي شوي دي.

د محمود طرزي لومړنۀ ځواني په ډيره اندازه د هغه د پلار غلام محمد طرزي په عقلاني او هنري غونډو سره

اغيزمنه شوي ده. پلار يې له تينګو دموکراتيکو فکرونو سره يو وتلى شاعر، اديب او ارستوکرات و. په وروستيو کلونو کې د عثماني فيلسوف او مولف احمد مدهت، څخه په ژور ډول اغيزمن شوى، بې له دې چې يې ورسره ليدلي وي. ده دغه وتلى ښوونکى يواځې د هغه له ليکنو نه پيژنده. دى چې څومره ډېر وګرځيد او لوستل يې وکړل او له ځوانو ترکانو، عقليانو او سياست کوونکيو سره يې د حکومت، ساينس او کلتور په موضوع کانو بحثونه وکړل، په همدغه اندازه د خپل هيواد، خپلواکۍ او پرمختګ ته ليوال شو. پوهني او سمون ته د هغه تينګې عقيدې دى په پاى کې وهڅاوه، چې خپل هيواد ته ستون شي او د خپلو وطنوالو د مانوي او اخلاقي لوړتيا لپاره کوښښ وکړي.

محمود طرزي نه درباري او نه سياس و، قدرت يې هيڅکله ونه غوښته، د استبداد او امپرياليزم مخالف و، په دغسي روښانه شوي اسلام معتقد و، چې سمون او ډيموکراسۍ ته اوړي او په دغه فکر و چې ختيځ له لويديځ نه ډير خه زده کولى شي، په تيره په ساينس او تکنالوجۀ کې.

ما دغه خاطري[1] ژباړلي او ايډيټ کړي دي، نه يواځې ددي لپاره چې دا د ليکونکي او د هغه د زوى هيله وه، چې د يوه بيوګرافيك او تاريخي اثر په شان چاپ شي، بلکې ددي لپاره هم چې هغه له اوسني په غم لړلي بحران سره په څرګند ډول نسبت لري، چې افغانان ورسره مخامخ دي. زه هم په دغه فکر کې ځان شريك ګنم، چې که يو ملت په خپلي تيري سترګي پټې کړي او په خپل تاريخ کې د حقيقت په څيړلو کې پاتي راشي، له راتلونکي سره په باوري ډول مخامخ کيدلى نه شي.

د زړه له کومي نه هيله کوم، چې دغه ليکنه ددغه اريانونکي او په ظاهر کې نه پاى ته رسيدونکي بدمرغۀ ته د شي پوهاوي لپاره مرسته وکړي.

وحيد طرزى
جينوا، **1997**

يادښت:

1_ ايډيټ کول ددي لپاره ضروري وو، چې يواځې د متن له سره متوافق توب ښه کړي. په ياد دي وي، چې ليکونکى څه وخت چې دغه خاطري کښلي، په ځان روغ نه و. دا هم بايد وويل شي، چې ځيني رقمونه چې يواځې د ياد له مخې ليکل شوي، ممکن د مبالغي په خوا روان وي. غواړم خپل وطنوال خبر کړم، چې هغوى چې انګريزي لوستلى نه شي، ددغه متن فارسي نسخه د چاپيدو لپاره د تياري په حال کې ده. ❋ ❋ ❋

د خپرندويې ټولنې يادښت :

د محمود طرزي د خاطراتو يوه په زړه پورې ټنډه

د افغانستان په معاصر تاريخ کې د محمود طرزي د کارنامو او تاريخي نقش په اړه بيلابيلې ليکنې او څېړنې شوې دي . هغه د نوي افغانستان د تاريخ په مهم پړاو کې نه يوازې يو نوميالى ژورناليست ، ليکوال او شاعر و ، يو هيوادپال مبارز هم و .
دغه اثر چې اوس يې تاسو لولئ ، د محمود طرزي د ژوند د لومړي پړاو ځينې په زړه پورې پېښې په خپله ځولۍ کې رانغاړي او ليکوال د خپل ژوند په اواخرو کې په ترکيه کې پيل کړې او څرنګه چې په همدغه وخت کې ناروغه شوى او بيا وفات شوى دى ، د ژوند خاطرې يې نيمګړې پاتې شوې دي . څه وخت مخکې دغه کتاب له دري ژبې ښاغلي حميد طرزي انګريزي کړى اوخپور کړى دى . سره له دې چې د دري متن د خپريدو ژمنه يې هم شوې ده ، خو موږ ته يې لا د هغه متن د خپريدو معلومات نشته .
نوميالي افغان مؤرخ پوهاند ډاکټر محمد حسن کاکړ دغه اثر له انګليسي ژبې څخه پښتو کړى او دا دى د افغانستان د کلتوري ودې ټولنې له خوا خپريږي .
موږ خوشاله يو چې دغه اثر د نوي افغانستان د جوړيدو د ۲٦۰ کليزې د نړيوال جشن په وياړ خپروو او د افغانستان د تاريخ مينه والو ته يې وړاندې کوو .
په درنښت

د افغانستان د کلتوري ودې ټولنې د مشرتابه جرګه
د ۲۰۰۷ ع . د سيپتمبر څلورمه
د ۱۳۸٦ ل . د وږي ۱۳
جرمني ، د کولن ښار

د لوی او ښونکي خدای په نامه

پيلامه

ددي لپاره چي په هغې کيسي ښه پوه شئ، چي زه يي دلته کوم يوه لنډه ليکنه به د خپل محمدزيي قوم په اړه وړاندي کړم، چي له **1826** نه يي تر **1979** پوري پر افغانستان حکومت کړی دی[1]. دغه ليکنه چي له تاريخ او ژوند ليك څخه غړيېږي په زياته اندازه زما له خپلو يادونو او د هغو روايتونو له مخي برابره شوي، چي له خپل پلار نه مي اوريدلي دي.

د محمدزي قوم لنډ تاريخ او غوره شوی ژوندليك

سردار پاينده محمد هغه نيکه دی، چي زامنو يي پر افغانستان حکومت کړی دی. له بيلو بيلو ښوونه د هغه له يوويشت زامنو نه يو څو زما په ياد پاتي دي.

وزير فتح د شاه محمود د وزير په توگه په پټه کوښښ کاوه، چي واك خپل قوم ته وليږدوي. له خپل مقام نه په استفادي سره يي خپل ځيني ورونه په ټولي امپراتورۍ کي واليان وگومارل. سردار محمد عظيم د کشمير والي و.

امير دوست محمد وروسته له هغه چي د سدوزي امير واکمني پای ته رسيدلي او کابل او جلال اباد د انگريزانو له خوا نيول شوي وو، د هغو له خوا په لوديانه کي بندي شو، خو د انگريزانو پوځ په کابل کي د وزير محمد اکبر، د نورو سردارانو او قومي مشرانو په کوښښ سره پوپناه شو او يو شمير نظامي افسران او ښځی يي يرغملي شوي[2]. انگريزانو موافقه وکړه، چي امير دوست محمد به د افغانستان د امير په توگه د يرغملو د ازادولو په بدل کي خوشي کړي.

هغه پينځه کندهاري سرداران، چي يو په بل پسي په کندهار کي په واك شول دا دي:

سردار پردل تر ټولو مشر و.

سردار شهر دل په ځوانۍ کي مړ شو.

سردار کهندل په کندهار کي کلونه کلونه واکمني وکړه.

سردار رحمدل يو نوميالی شاعر و.

له ادبياتو، په خاص ډول له شعر سره زما د پلار لومړنۍ پيژندگلوي د هغه د غونډو له برکته و. سردار رحمدل يوازي د شيرو مياشتو لپاره واکمني وکړه. د هغه او د هغه د وريرو ترمينځ (د کهندل زامن) پرله پسي شخړو ديته اړ کړ، چي

ورور امير دوست محمد د مينځکړي په توګه راوبولي. امير کندهار ته په چټکۀ سره روان شو او پياوړي زامن يې ورسره ملګري شول، خو هغه ددي پرځای چې د تره او وريرو ترمينځ روغه وکړي، کندهار يې په کابل پوري وتاړه. رحمدل فارس ته وتښتيد او وروسته په تهران کې مړ شو. د هغه زوی، زما پلار غلام محمد طرزي له امير سره کابل ته لاړ، هلته يې په درنښت او شتمنۀ سره ژوند وکړ، تر هغو چې امير په هرات کې مړ شو او زوی يې شير علي چې د پلار پرځای امير شو، دی بندي کړ(3).

سردار سلطان محمد او سردار يار محمد (د پېښوري سردارانو دوه تنه)

لومړنی په "طلايي سردار" ياديده له دي امله چې هم ښکلی و او هم يې په سرو زرو ښکلي شوي جامي په تن کولي. د اټکل له مخي سل ښځی او تر خپل پلار او امير ورور ډېر زامن او لوني لري.

د هرات محاصره او د لوی امير مړينه

امير دوست محمد چې د "لوی امير" په لقب ياديده، له هرات پرته چې له کابل نه خپلواك و، ټول ولايتونه ترلاسه کړل او خپل زامن يې واليان وټاکل(4). د بيلګې په ډول ترکستان يې يوه زوی سردار محمد افضل او کندهار يې بل زوی سردار محمد امين ته په لاس ورغی.

د هغه د واکمنۀ په وروستيو کلونو کې په هرات کې د کورنيو شخړو له امله د هغه وراره او زوم سردار سلطان احمد د فارس په ملاتړ هرات ونيوه. دغه نه فکر کيدونکي انکشاف امير ته سخت ټکان ورکړ او خپه يې کړ. سمدلاسه يې په پوځي کړو لاس پوري کړ او هري خوا ته يې فرمانونه واستول. د خپلو زامنو، د شير علي او وريرو په ګډون (چې زه غلام محمد هم پکې وم) د يوه لوی پوځ په قوماندانۀ د هرات په لور په چټکۀ سره روان شوو. پر هغه سربيره د هغه زامن، واليان له خپلو ايالتي پوځونو سره هم ورسره ملګري شول.

دا چې دغه تيری د فارس له خوا شوی و او حکومت يې ملاتړ کړی و، دغي سياسي مانا ورکوله چې امير يې د ځپلو په هوډ کې ښه ټينګ کړ. برتانويانو هم دغه انکشاف د خپلو ګټو پرخلاف ګڼله.

هرات نهه مياشتي کلابند و او نشتي به هره ورځ وي بيا د سلطان احمد ماينه مړه شوه، ورپسي يې ميړه هم مړ شو. زامن يې تسليم شول او هرات ونيول شو. له بده مرغه لږ وروسته امير هم مړ شو. امير د مړيني په ورځ (**1863**) چې سرداران او لويان هم ورسره وو، په شير علي باندي غږ کړ چې خواته يې ورشي. په لړزيدونکو لاسونو يې خپله توره د

شير علي تر ملا وتړله او په خپل نري اواز يې پاچا اعلام کړ، ښه يې ونازاوه او د بريالیتوب لپاره يې ورته دعاګاني وکړي، خو همدا چې د جنازي او فاتحي مراسم پای ته ورسيدل، هر زوی يې له خپل پوځ سره د خپل ولايت په لور روان شو او د حيرانۀ ځای دی، چي هر يوه يي ځان امير وباله.

د امير شير علي خان دوهمه دوره
(1879_1868)

ددغې لسيزې لومړنى ياد مې له هغې پېښې نه پيل کيږي، چې زه نږدې پينځه کلن وم او امير امبالې ته د هند په لور روان و. لږ مې ياديږي، چې يوه ورځ نابېره يو درجن شډل او ږيره ور سرتيري او افسران زموږ په کور ننوتل او د بامونو او ورونو لارې يې ونيولې. زما خويندې، وينزې او د کور ښځې له يوې کوټې نه بلې ته استولې کيدلې، ددې لپاره چې د ټول کور چور کيدل اسان شي. زه د خپلې دايې په غيږ کې وم او په پرله پسې ډول مې پوښتله، چې "سردار پلار مې چيرې دی؟" او "دوی ولې زموږ څيزونه ټولوي؟". هغې ويل چې پلار دې د امير دليدلو لپاره تللی او دوی دغه څيزونه زموږ نوي کور ته وړي. هغې يواځې کوښښ کاوه، چې ارام مې کړي.

په واقع کې دا د امير په امر و، چې پلار مې بندي شوی او زموږ کور او اټکل سل اسونه ضبط شوي وو. له وړوکتوب نه ما له خپل پلار سره ژوره مينه پيدا کړې وه، په واقع کې زه د خپلې مور تر غيږې نه د خپل پلار په غيږ کې ډير لوی شوی يم. لکه هسې چې هيله کيده مور مې په سبا د خپل لالا په غيږ کې د پلار د ليدلو لپاره بندي خاني ته واستولم. اقچان يو اوږد، نرى او تور ږيرى کندهارى و، چې کلونه کلونه له موږ سره و، نو ددې پرځاى چې زه پر خپل ښکلي، ځليدونکي، برک ټبتي اس سپور اوسم د خپل لالـه اقچان په اوږو باندې د بالاحصار بندي خاني ته د امير هستوګنځي او د حکومت مرکز ته يووړل شوم. هلته مې خپل پلار وليد او ډاډه شوم.

دغه ورځنۍ ليدني له سهار نه تر ماښامه پوري درې مياشتې رواني وې. دغه بندي خانه مې ښه ياديږي چې د امير هستوګنځي ته نږدې يوه پراخه کوټه وه، ځيني نور لويان هم په دغې کوټې کې د پلار ملګرى وو. دوى خپل وخت د کتابونو او شعرونو په لوستلو او ويلو تيراوه. د ملګرو او خپلوانو د سخي توب له برکته په کوټه کې پلاوونه او شير چاى پريمانه وو. د هغو چرګ پلوونو مزه به مې هيڅکله هيره نه شي، چې پلار به مې له مخکې شپې نه ماته ساتل او زما په راتګ سره به يې د منقل دپاسه تودول.

امير شير علي له امبالي نه له بيرته راتك نه وروسته زما پلار ازاد كړ او د مياشتي يو نيم زر روپۀ يې ورته معاش وټاكه. يوه شييه وروسته به د هغه د بندي كيدلو دليل ووايم، اوس به د امير د ورونو د سرايله توب په اړه خه ووايم.

امير شير علي وروسته له هغه، چي په هرات كي نظم خوندي كړ، زما له پلار سره كابل ته ستون شو. په دي ډول د امير دوست محمد د زامنو او لمسيانو ترمينځ د شخړو او نشتو اور بل شو. د امير شير علي او د هغه د ورونو محمد افضل، محمد اعظم او محمد امين او د هغه د وراره سردار عبدالرحمن)د محمد افضل زوی(ترمينځ په پرله پسي ډول كلونه كلونه جنګونه وشول. كله سوبمن او كله مغلوب، امير په پای كي په ټولو غالب شو، ولايتونه يې په كابل پوري وتړل او د هيواد د اداره كولو چاري يې په لاس كي ونيولي. دددغو خونړيو كورنيو او تر هغو دمخه جنګونو كي چي له سدوزيانو سره وشول، په زرګونو خلك ووژل شول او هيواد وران شو. په هغه سربيره په خلكو كي دښمني او ژوره بدبيني پيدا شوه. د بي اتفاقۀ دغي بدمرغۀ تر نن ورځي پوري دوام وكړ او زما د پلار بندي توب د همدغه حال نتيجه وه. په لا مشخص ډول په **1866** كي چي امير شير علي په هرات كي و او سردار محمد افضل او زوی يې عبدالرحمن كابل نيولی وو، طبيعي وه چي زما پلار د هغوی د دوستي ليكونو ته ځواب وركړی و. څو كاله وروسته)په **1868** كي(چي شير علي كابل بيرته ونيوه، ځينو خبرلوخو دغه ليكونه هغه ته وركړل او نتيجه يي هغه شوه، چي دمخه بيان شوي ده.

د امير شير علي په دوره کي "وړوکتوب او ځواني"

ددغو يوولسو کلونو په بهير کي چي زما پلار د دربارد درانده مسوؤليت له بار نه ازاد و، خپل وخت د چاردهي په بڼو او د کابل په کورونو کي له شاعرانو او پوهانو سره تير کړ او د ښکلو صنايعو په نړۀ کي مجذوب و. ما او زما ورونو د اخوند محمد اکرم په نامه يو کورنی ښوونکی لاره، چي ښه متقي او د پوهي او مروجه علومو خاوند و، خو زما د پوهني رښتيني سرچينه زما د نوميالي پلار غونډي وې، چي زه به تل پکي وم او په ځير به مي غوږ نيوه.

پلار مي دغسي يو ښه شتمن کتابتون لاره، چي په هغه کي داسي اثرونه وو، چي ځيني يي په سرو زرو ښکلي شوي وو، ځيني يي زاړه او ځيني يي نوي وو. پلار به وړ کاتبان استخدامول او څارل، چي اوله درجه پخواني کتابونه نقل کړي. ماته اجازه وه، چي دغه کتابونه واړوم راواړوم او پخوانيو اوله درجه اثرونو ته لکه د عبدالرحمن جامي، يوسف زليخا او د فردوسي شاهنامه يا پاچا ليك ته ښه ځير شم.

د کجباز يا د غلزي کلات جنګ

دغه جنګ هم زه د خپل پلار له قول نه بيانوم. د **1863** کال په پای کي امير شير علي له کابل نه د کلات په نيت له نږدي ديرش زريز پوځ سره روان شو، چي خپل کشر ورور سردار محمد امين ته جزا ورکړي، چي غوښتل يي د کندهار د والي په څير کندهار له کابل نه په خپلواك ډول اداره کړي(4الف). د پوځ قوماندانی د امير د زوی محمد علي، چي يو ښکلی ځوان و، په غاړه وه.

د جنګ ميدان د دوو غونډيو ترمينځ و، د توپخاني ځيني واحدونه د يوه بي تجربه افسر له خوا په ډډه کي په ناسم او خطرناك ډول ځای پرځای شوي وو. محمد امين د امير په ځايونو ناڅاپه حمله وکړه، د امير زوی په متقابلي حملي لاس پوري کړ، خو په بي پروايي او زړه نازړه توب سره د هغه بدقسمته اس د دوو غونډيو ترمينځ په منډو شو. متقابل پوځونه لا پوره سره نښتي نه وو، چي د دري په دواړو غاړو کي له ځای پرځای شويو توپونو نه ډزي وشوي. په دغه حال کي طبيعي وه، چي محمد امين او محمد علي دواړه له ډيرو افسرانو سره مړه شي.

کندهار ونيول شو، خو امير ته په ډېر تاوان سره. د زوی او ورور مرګ ورته دغومره دردناك شو چې د څه وخت لپاره يې فکر له لاسه ورکړ. دري مياشتې په کندهار کې تم شو، بې له دې چې حکومتي چارو ته توجه وکړي. د شپې به په لوڅو پښو د حويلۍ په ويالو کې روان شو، ژړل به يې چې "محمد علي څه شو؟" ده د ليونتوب نوري نښې هم ښوولې.

د وليعهدۍ جشن

امير ټول ملت ته د نهه کلن پاچا زوی عبدالله جان دوليعهدتوب د مراسمو پرځای کول اعلام کړل. دا يوه ډېره غټه پېښه وه، چې په ذهن کې مې پاتې ده.

د مرنجان غونډۍ او تر هغې نه اخوا ډګر چې د بالاحصار لاندې ده، ددغه جشن لپاره غوره شوي وه. په سباوون کې د سرنيو، ډهلونو او شپېليو اوازونه سره په سيالۀ شول او جشن پيل شو. قومي خلکو د غونډۍ سر او ډډې نيولي وې او دوی په ښکلونو او ژبو کې سره متفاوت وو. د عسکرو کنډکونه په رنګه يونيفورمونو کې په ټول حضوري چمن کې تر بازارونو او سړکونو پورې خواره وو. سرداران او ميرمنې يې او نور مشران په پاچايي لويې خيمې يا خرګاه کې په ضيق ډول ټول شوي وو. په يوه ټاکلي وخت کې د عسکري موسيقۀ د سلامونو او د توپونو له ډزو او د ننداړچيانو له حرکتونو نه ښکاره وه، چې د امير د راتللو وخت دی. امير چې وليعهد ورسره ملګری و، د ګڼو خلکو د خوښۍ په مېنځ کې په عالي شان ډول ښکاره شو. سيخ خپل تخت ته لاړ او زوی يې ترڅنګه ودريد. بيا نو ټول خلك يا له احترام نه او يا ددې لپاره چې ښه وليدلی شي، جك شول او هماغسې ولاړ پاتې شول، که څه هم امير غوښتل چې خپله وينا واوروي. خلکو ته يې ويل، چې کينې او د دربار مامورانو کوښښ کاوه، چې خلك د امير حکم پرځای کړي. سره له دې هم دی اړ شو چې اتکل د پينځلسو دقيقو دپاره ولاړ پاتې شي. وروستی کس چې کيناست، هغه زما پلار و او د هغه خبره مې پوره يه ياد ده، چې ويل يې:"په دې کې شك نه شته، چې تر ولاړې نه په ناسته کې ارامي ډېره ده، خو سره له دې هم د لوړ حضرت امر په دغسې مشکل سره ومنل شو، چې شك پيدا کوي چې دغه وليعهدتوب به په اسانۀ سره ومنل شي."

امير په فصاحت سره وينا وکړه او خپل نهه کلن زوی سردار عبدالله جان يې خلکو ته وپيژنده. د مبارکۍ او خوښۍ اوازونو هوا ډکه کړه، عسکري موسيقي په خاص ډول امير او د هغه وليعهد ته سلامونه استول او مراسم د توپونو په ډزو سره پای ته ورسيدل.

په پاچايي فرمان سره دري ورځې د ټولو لپاره د جشن سات تيرې، تنګ تکور او څراغې روښانتيا نه يواځې په کابل،

بلکې په ټولو ولايتونو کې اعلام شوی و، خو په هرات کې چې د امير مشر زوی سردار محمد يعقوب چې د هغه ولايت والي و، د خپل پلار په مقابل کې د جنګ اعلام وکړ. امير په چل او غولوونکو وعدو او د قران مجيد په لوړي کولو سره خپل زوی قانع کړ، چې کابل ته راشي. هغه همدا چې کابل ته ورسيد، په بندي خانه کې واچول شو. په هر حال، قسمت داسې و چې هغه به تر ډيري مودې ژوندی وي. امير يو څو کاله وروسته مړ شو.

د ډيرو مابنو د لرلو مصيبت

دلته زه له دينه ډډه کولی نه شم چې د افغان د اميرانو او پاچايانو په منځ کې د خو ښځو لرلو پر موضوع باندې بحث ونه کړم، چې د هيواد د بربادۀ لوی علت شوی دی. که دا د شريعت او رواج له مخې د څلورو ښځو موضوع وای مهم به نه وای. له بده مرغه دوی له شلو نه تر سلو پوري ښځې کړې او کنيزې لرلې دي او دوی ټولو بې شميره زامن او لوني لرلي دي. هر نوي زوکړې زوی ته سردار ويل کيده، چې وينځې، مريان، ناظران او حتی شخصي ساتونکي يې په خدمت کې وو. په دې ډول هغه د نالوستو او ناپوهو نوکرانو تر اثر لاندې لوييده.

څرګنده ده، چې په دغسې چاپيريال کې مابنو به تل د يوې او بلې په برابر کې کينه، رخه او بدګوماني شووله. سيالي ګاني او کرکې په عادي ډول له مريو او ناظرانو نه پيل کيدلې او په بې بې يانو به ختميدلي او بيا به يې سردارانو او ورو اشرافو ته سرايت وکړ، چې نتيجه به يې د قدرت او ميراث په سر زياتيدونکې بدې او دښمنۀ شوې. تاريخ په دې اړه د تيمور شاه سدوزي او محمدزي اولادونو ترمينځ د شخړو ډير شواهد په ګوته کوي، چې دوی په پرله پسې ډول يو بل ړانده کړي او وژلي دي.

د روسي استازي د رارسيدلو مراسم

1878 کې د روسي استازي جنرال ستاليتوف رارسيدل زما د ځوانۀ بله غته پيښه وه. په دغه مناسبت عسکرو ته نوي دريشي ګاني ورکړل شوي او سړکونه ترميم او هوار شوي وو.

يوه غرمه زه له خپل پلار او د هغه له دوستانو سره ملګری شوم، دوی روان وو چې دغه مراسم ووينې او هم د اسه مايي غره په ډډه کې په باغونو کې توت وخوري. نوکر او د چايو ناظر د توت د يوې ونې او سپيدار لاندې يو ډير ښه ځای غوره کړی و، له هغه ځای نه هغه سړك په ښه ډول ليده

کيده، چې دغه استازی به پري روان وي. په چاينکو کې شيرچاى او په پتنوسونو کې بې دانه او ابراهيم خاني توت د خوړلو لپاره تيار وو. خلك له هري خوا نه راتلل او په باغونو، د اسه مايي په ډېو او د سرکونو په خواوو کې يې ځايونه نيول. دوی د توتانو له خوړلو او د رباب او سندرو له اوريدلو نه خوند اخيسته. د خوړو، کباب، ماهي او وچو ميوو د غرفو د ګټې او سوداګرۀ توده ورځ وه، ځينو ډلو د شو خوړو، نڅاګرو هلکانو او نجونو او د يو خه ځښلو باتي وهلې[5].

خاشت و، چې د ترم اواز جګ شو او عسکرو او خلکو د مخې ليکونو ته د رسيدلو کوښښونه پيل کړل. د ډهلونو اواز او د دوی د خاصو لنډو ترمونو ښه ايسيدونکو اوازونو د سورو د رسيدلو نښې وي. د هر واحد ځانګړي جامي او وسلي د هغه د قوم يا سمت نښه وه. يوه شيبه وروسته استازی ښکاره شو، چې په يوه لوی پيل سپور و او هره خوا يې په ښه يونيفورم کې د پليو عسکرو يو ټولی روان وو. دی په يوه لوی نقره يي رنګه کجاوه کې د امير د يوه ورور ترڅنګه ناست و. د دواړو يونيفورمونه ډير ښکلي وو. نورو سردارانو او په پيلانو سورو قومندانانو او سورو مشرانو[6] دغه ننداره پاى ته ورسوله.

په هغه وخت کې زه ددغه سفر په سياسي اهميت نه پوهيدلم، سره له دي هم له هغو بحثونو نه چې زما د پلار او د هغه د ملګرو ترمينځ وشول او اوس چې زه هغه له خپلي اوسنۀ پوهاوي سره پرتله کوم، زه يوي موقتي نتيجي ته رسيدلى وم.

ما زده کړه چې لوی پيتر خپلو ځاى ناستو ته وصيت کړی و، چې د روس حکومت چې څومره کولى شي بايد هند ته ځان ورسوي، چې د نړۀ خزانه ګڼله کيږي، چې بيا په مناسب وخت کې د هند ټوله نيمه وچه ونيوله شي او په دي ډول د نړۀ د لاندي کولو لپاره بيرغ جك کړي. له دغه وصيت نه وروسته روسانو له پيترزبرګ او مسکو نه ورو ورو ځانونه د امو سين غاړي ته رسولي دي[7]. له بلې خوا برتانويانو حتى تر روسانو نه دمخه چې د پيتر وصيت عملي کړي ټول هند نيولى او د نورو ملکونو په لاندي کولو پسې وو. په هغه سربيره دوی له شاه شجاع او امير دوست محمد سره د تړونونو په کولو سره افغانستان په تيره په باندنيو اړيکو کې تر خپل نفوذ لاندي راوستي و. افغانستان له نورو ملکونو په تيره له روسيي، فارس او عثماني ترکيي سره په نيغه اړيکي لرلى نه شول، نو هغه نيمه خپلواك دولت و، داخلي خپلواکي يې لرله خو په باندنيو اړيکو کي د برتانيي تر حفاظت لاندي و[8].

داسي ښکاري، چې زموږ امير د وضعي په درك سره د کوټي، بلوچستان، خيبر او چترال په لور د انګريزانو له

پرمختکونو نه په ويره کې وو[9]. دی له روسانو سره شايد کومي پوهاوي ته رسيدلی و. دا چې امير په جديت او چټک توب سره دايمي پوځ تنظيم کړ، شايد د جنګ د حتمي توب مانا ولري.

له انګريزانو سره جنګ
(نومبر 1878)

کابل له اوازو او پرقهاري نه په جوش کې و، خلك وارخطا او انديښمن شوي وو، هرې خوا ته روان وو، سرتيري د ميږيانو په شان کرځيدل، د توپ کارخانه شپه او ورځ چالانه وه او د عسکرو ټولي ټولي د سرحد په لور په حرکت وو. برتانويانو جنګ اعلان کړی او په څو جبهو کې رادمخه کيدل. په ټول ملك کې خلك ددغه سپيڅلي جنګ پايلي ته سترګي په لار وو. بيا نو يوه ورځ ښار په واويلا او ژړا کې ډوب شو. د جنګ له جبهو نه ناوړي خبرونه راتلل، د امير پوځونه يو په بل پسې مات شوي وو. ځيني يې لا دمخه کابل ته بيرته راتلل، هيبتناك خبرونه د انضباط په نه شته والي سره پوځونه له کنترول نه ووتل، خلك ووهل شول او دکانونه چور شول. په ټول ښار کې قحطي پيدا شوه، د نرخونو له لوړيدلو او د مالي بحران له بديو سره د څلورو روپيو ماليي له امله)د شيرپور په ودانيدلو سره د ډيريدونکي پوځ او دولتي ادارو لپاره(چې دوه کاله دمخه حواله شوي وه، خلکو کيلي او ماني کولي او سختي پري راغلي وه. اوس چې له لوتيدلو نه ويريدل خپلي شتمنۀ او کالي يې په انګړونو کې خښول.

خلك هره ورځ د امير قصر په مخ کې غونډيدل او چيغي يې وهلي، چې "زمرى ځوان خوشي کړه." د دوى مطلب سردار محمد يعقوب و، چې په بالاحصار کي بندي و.

برتانويان وار په وار رادمخه کيدلو جلال اباد يې ونيوه او ګندمك ته ورسيدل. بيا د کندهار د سقوط خبر ورسيد. امير نه پوهيده چې د حل لار به کومه وي؟ ده نور وسايل نه لرل، چې مقاومت وکړي. عسکر وارخطا او سرايله وو، خلك اريان دريان وو، اعتراضونه يې کول او خزانه هم خالي وه. هغه بله لاره نه درلوده، خو دا چې ترکستان ته لاړ شي. لومړى يې کورنۀ، سامانونه او ډير عسکر هغې خوا ته واستول، بيا يې يو سبا لوى دربار جوړ کړ او يعقوب يې د وليعهد په توکه په پاچايي جامه کې وړاندي کړ. يوه اوږده وينا يې واوروله، چې د هغې يو تکى مې هم په ياد کې نه دی پاتي. بيا په دغسي کجاوه کې ننوت، چې څلورو کسانو کشوله او په ډير غضب سره روان شو.

کابل ښار ته په لار کې دلته او هلته خلکو ته، چې د لارو په غاړو کې د خدا په امانۀ لپاره ولاړ وو، وويل چې "تاسي زمرى ځوان غواړئ، ښه ده هغه لرلى شئ خو په دي کې زما شك دى چې تاسي به هغه په هغه ډول وپيژنئ، چې زه يې

پيـــژنم." هغـــه دا هـــم وويـــل چـــي "انګريزانـــو زمـــوږ د ازادۀ او خپلواکـــۀ حـــق نـــه دی منلـــی او پـــه مريـــي تـــوب کـــي مـــو غـــواړي. زه هـــم ددي لپـــاره چـــي لـــه روســـانو ســـره يـــو شـــم چـــي مـــالي او نظـــامي مرسته ترلاسه کړم، چي بيا راوکرځم او خپل انتقام واخلم."

کلـــه بـــه يـــي ژبـــه دغـــومره زيـــږه شـــوه، چـــي ويـــل بـــه يـــي "مـــا د تاســـي ځلـــور بولـــو ځنـــاورو د ازادۀ لپـــاره لـــه دښـــمن ســـره جنـــګ کـــړی، چـــي تاســـي، دغـــه او هغـــه د خپـــل وطـــن لايـــق نـــه يـــي او د عـــزت پـــه مانـــا نـــه پـــوهيږئ؟ لـــه مـــا ســـره مـــو پـــه خپلـــي شـــتمنۀ او ژوند سره له همکارۀ نه ډډه کړي ده."

پـــه هـــر حـــال، اميـــر شـــير علـــي، د هغـــه ملکـــه)د اروابښـــاد وليعهـــد عبدالله جـــان مـــور(او د ســـفر نـــور ملګـــري مـــزار شـــريف تـــه پـــه ترکســـتان کـــي ورســـيدل. څـــه وخـــت وروســـته د هغـــه اوږدي ناروغـــۀ کـــاني توبرکلـــوز او نقـــرس چـــي کلونـــه يـــي اړ کـــړی و، پـــه کجـــاوه کـــي د کـــرزي سمدلاســـه پـــه دغســـي زور ســـره فعـــال شـــول، چـــي پـــه څـــو ورځـــو کـــي يـــي لـــه ژونـــد نـــه بـــي برخـــي کـــړ.)فبـــروري ، 21 ،1879(

د امير شير علي واکمنۀ ته يو نظر

اوريدلي مې دي چې امير يو مدبر واکمن او د پرمختګ او تمدن په لور متمايل و. د خپلې واکمنۀ په يوولسو کلونو کې يې مهم کارونه ترسره کړل. د بيلګې په ډول په بالاحصار کې يې د پاچازيو او د هغو تربورانو لپاره د عصري هنر ښوونځي پرانيستلي وو. داسې يې هم د لويانو يوه شورا جوړه کړه چې په حکومتي چارو کې ورته مشوره ورکړي.

د منشي عبدالکريم په مشرې يې د وسلو ماشين خانه جوړه کړه، چې پکې توپونه، ټوپکونه، نيزې، توري، جنګې يا فلزي خولۀ او لاسي بمونه)Grenades(جوړېدل. په زياترو خلکو کې يې د عسکري جلب طرز رواج کړ او د پوځ اتيا کنډکونه يې تيار کړل. هر کنډك له اته سوه عسکرو نه جوړ وو. د هغو يونيفورم د اروپا د ځينو هيوادونو د يونيفورم په تقليد و. څنګه چې د افغانستان د نظامي مهارتونو لومړنۀ سرچينه د هغه ختيځ ګاونډی)هند(و، نظامي روزنه د برتانيي د نويو معيارونو له مخې وه. افغان عسکر په هغه سويه نه وو، چې برتانوي عسکر وو او نه يې هم د هغو په شان وسلې لرلې. د هغه روزنې عملي ماهيت درلوده او له نظامي ساينس نه خبر نه وو. له بده مرغه د پوځ اداره او ساتنه د سورو د امر احمد په لاس وه، چې يو بدمزاجه سړی و او په اداري چارو نه پوهيده. د امير سياست دا و، چې د ملکي او نظامي مامورانو زياتره يې د غلزيو له خيلونو څخه وي. له محمدزيو سره يې چندان جوړه نه وه. کابل په دغو ورځو کې يو نظامي ښار و، هر چيري اوازونه، مارشونه او ترمونه اوريدل کيدل.

امير که څه هم پوره ليوال او د ننګ خاوند و، بدمزاجه هم و، سپکې سپورې يې ويلې او ملنډې يې وهلې. له اسونو سره يې ډير شوق لاره. په دې اړه به خلکو پس پسکي کولې چې "هغه نه يوازې بدمزاجه دی، خوشايي سړی هم دی. که داسې نه وی ولې په غوجل کې ژوند کوي؟" په واقع کې امير شير علي د يوه پراخ ډګر په مينځ کې چې شاوخوا يې د لوړ نسبه اسونو لپاره غوجلې وې، يوه وړه څپرۀ درولې وه، چې مخې ته يې يوه کوټه وه. له هغې نه نه يوازې د دفتر په توګه بلکې د واين او تنګ تکور په ملګرتيا د ميلمستياوو لپاره هر کار اخيستل کيده.

دا خو څرګنده وه، چې د امير د سقوط دليل د انګريزي امپرياليزم د وړاندې تک سياست و، خو په دې کې شك نه شته چې د هغه د پوځ د پياوړې کولو پروګرام، چې د سنګرو نيول پکې و، د ځلورو روپيو محصول او د عسکرو له خوا نه د خلکو ځپل وضع لا خرابه کړي وه. د يادولو وړ ده، چې د امير نظامي قوت د هيڅ چا له خوا په تيره زما د ملګرو له خوا جدي نه نيول کيده. د هغو د يوه په وينا "د امير دغه پوځونه

د جنګ کولو لپاره روزل شوي نه دي. د هغه پر خلاف هغوی دتصور تمثيل کوي او يواځې د ننداري لپاره دي. هغوی په ښکلو يونيفورمونو کې د امير په انګړ کې د موسيقۀ ښکلو اوازونو ته يواځې د ميرمنو د خوښۀ لپاره تمرين کوي."

د امير محمد يعقوب واکمني

په داسې حال کې چې برتانوي پوځ پر وطن راننوتلی او خلك په غم لړلي او پاريدلي وو، محمد يعقوب سمدلاسه له بندي خاني نه وايستل شو او امير شو. دغه بيچاره انسان هك او پك، حيران او سودايي و. ويل شوي چې د زندان امر حاجي چايي، چې شير علي ته د اعتماد وړ او زيږ ظالم انسان و، له دينه منع کړی و چې له بل چا سره وغږيږي او حتی وهل يې هم ورته ورکړي وو، نو دلته دغه پوښتنه رامينځ ته کيږي، چې هغه چا چې شپږ کاله په زندان کې په يواځې ځان په يوې کوټي کې تير کړي وي او عذابونه ليدلي وي، په کافي اندازه به ورته عقل پاتي وي، چې په دغسې بحراني حال د ترتل شوي هيواد لپاره د حل معقوله لار ولټوي(10).

دی په تخت کيناست او هغسې چې د سر زورو واکمنو خاصه ده، شاوخوا يې غوړه مالان ټول شوي وو. د هغه نږدې ملګري چې ځينې يې په پټه انګريز پلوه وو، ورته ويل چې "هرڅه تمام شول، نه بايد انګريزانو ته تسليم شي چې د هغوی د امير په توګه لږ تر لږه په بريالي او ښه حال سره ژوند وکړي." دغه مشوره دغه کمزوري انسان ته نرمه او زړه راکښوونکي ښکاره شوه. وروسته له هغه چې د اروابناد پلار د فاتحي مراسم يې پای ته ورسيدل، له يوې ډلې ځانګړو اشرافو سره)د هغه د خسر سردار يحيی په ګډون(کندمك ته لاړ، چې هلته د برتانوي پوځ جنرال سام براون په قوماندانۀ ديره و. يو تړون يې لاسليك کړ او راستون شو. ويل شوي چې په يوه دربار کې يې باتي وهلي وي، چې "ما له انګريزانو سره دغسې تړون کړی چې دغه دسمال به له ما وروسته که وارث هم ونه لرم، واکمنۀ ته دوام ورکړي."

دا به په زړه پوري وي، چې دغه وينا د برتانيي د يرغل او په کابل کې د هغه د استازي کوکناري د ټاکل کيدلو په اړوند تر بحث لاندي ونيوله شي. افغانستان په رسمي ډول د برتانيي تر حفاظت لاندي په تللو سره له کرمې، پشين، سبي نه تير شو او په خيبر او مچنې کوتلونو باندي يې کنترول له لاسه ورکړ(11).

دغه تړون له هغو تړونونو سره ډير ورته دی، چې د هندوستان مستعمري له لويو راجاکانو او نوابانو سره شوی وو.

ميجر لويي کوکناري له خپلو ملګرو او يوې ډلې نظاميانو سره د بالاحصار په پخوانيو حکومتي کورونو کې واړول(12). انګريزانو په عين حال کې په دي پيل وکړ، چې خپل پوځونه

له افغانستان نه وباسي. امير خوبش و او د زندان د ترخو ورځو د جبران لپاره يې له خپلو ملګرو سره تر سهاره پورې په عيش تيراوه او د سوبې په نامه د يوې نڅاکرې له نڅا او له سندرو نه يې خوند اخيسته.

د هغه پرخلاف افغان قومونه دغومره سرايله شوي او پاريدلي وو، چې د بدل اخيستلو ته يې هڅول. په ټول ملک په تيره د سرتيرو په بې نظمه سلوک کې د تشدد ناک سرايله توب نښې ښکاره کيدلې. بيا نو د هيلې پرخلاف، يوه ورځ په بالاحصار کې د ډزو اوازونه واوريدل شول، دکانونه وتړل شول او پاريدلي او بې نظمه شوي خلک په هغه لور وخوځيدل. دوستانو خبر راوړ، چې افغان سرتيرې جګ شوي او د کوکنارې په کور يې يرغل وړی او تينګ جنګ روان دی.

نشته ان تر لومړې ماسپښين پورې روانه وه، بيا ارامې شوه. د کوکنارې له کور نه د اور د لمبو په شان لوخړې جګيدلې. دغه لمبې زمونږ له بام څخه ليدل کيدلې. لوی کمشنر [کوکناری]، د هغه ماموران او ساتونکي يا ووژل شول يا د اور په لمبو کې خاورې ايرې شول. وروسته په هماغه ماسپښين کې خلک په بازار کې وليدل شول، چې د برتانوي سرتيرو واسکټونه، بوتونه او فلزي خولۍ يې په ځان وې، چې بې له شکه له اور نه يې په ولجه نيولي وو.

پوښتنه دا ده، چې دا ټول څنګه پيښ شول. واقعيت دا دی، چې په پورته بيان شوي ناارامې فضا کې د سرتيرو درې قطعې بالاحصار ته د معاش اخيستلو لپاره ورغلې. د معمول په شان دوی د حکومتي دفترونو په انګړ کې غونډې شوې، دوی بې وسلې وې. دوی د دريو مياشتو معاش غوښته، خو هلته د يوې مياشتې معاش موجود و. سرتيرو شور ماشور جوړ کړ، ميرزايانو او افسرانو کوښښ وکړ، چې ارام يې کړي، خو ګټه يې ونکړه. شورماشور نور هم جګ شو او سپکې سپورې وويلې شوې. وضع هغه وخت لا خرابه شوه، چې دوی پاسنۍ کوټه په تيږو وويشته چې هلته د ميرزايانو او محاسبانو دفترونه وو. بيچاره ميرزايان څوک وتښتيدل او څوک تعقيب شول او ووهل شول. په دغه وخت کې يوه واړه لانجه پيدا کوونکي افسر چيغې کړې، چې "ورونو! دغه دوستان زمونږ حق نه راکوي، څنګه چې مونږ يوبل بادار کوکنارې د دوی دښځوميره لرو، ورنه به پوښتنه وکوو."

دغو خبرو سرتيرو ته ټکان ورکړ او دوی د کوکنارې د کور په لور منډه کړه. کوکنارې چې دوی د ورتګ په حال کې وليدل، لوی ور يې وتاړه او خپل ساتونکي يې په بام کې ودرول. افغان سرتيرې همدا، چې ور ته ورسيدل کوکنارې بې له کوم کړ و بړ نه په خپلو ساتونکيو د ډزو امر وکړ او عسکر ولګيدل. دغې پيښې د توقع پرخلاف افغانان په غضب کړل، خپلو بارکونو ته لاړل، وسلې يې ترلاسه کړې او بيرته راغلل

او په ډزو يې پيل وکړ. له دواړو خواوو نه سختي ډزي وشوي لکه هسي چي په سل کونو ننداړچيان هم چي فکر يي کاوه جهاد دی، په جنګ کي داخل شول. انګړ ته د اور خپريدلو تهديد څرګند شو او د خو کړيو په بهير کي نه له کوکناري، نه د هغه له هستوکنځي او نه د هغه له ملګرو نه څه پاتي شول.

دا وه د کوکناري تراجيکه قصه لکه هسي چي دغه خاوري ليکوال يې ننداره کړي وه. ددغي تراجيدي په ارزونه کي زما خپل نظر دا دی، چي کوکناري د نه بښني غټه خطا وکړه. سرتيري هلته د معاش ترلاسه کولو لپاره لاړل، نه د جنګ لپاره. د تدبير خاوند به له هغو سره پوهاوي ته رسيدلی او لازمي معاش به يې ورکړی وای[13]. په واقع کي دا يوه ښه موقع وه، چي د سرتيرو روغ نيتي ترلاسه شوي او د حکومت خواخوږي شوولي شوي وای، چي د بې نظمۀ اور غلی شوی وای او وروسته يې بايد د اوږدي مودي د لاري په اړه فکر کړی وای.

امير محمد يعقوب په مانۀ کي د بلوا دمخه شپه په معمولي ډول تر سهاره پوري په عيش کي تيره کړي وه. سهار په ژور خوب کي ډوب لاړ، لوړ حضرت ولي انديښنه ولري او ځان وربړوي او خپله سات تيري او ارامي کډه وډه کړي. هغه خو د ډاډ وړ دغسي ترون لاسليك کړی و، چي له هغه وروسته به يو دسمال هم حکومت وکولی شي. هغه د برتانيي ساتندويي په رسمي ډول منلي وه. ولي ددي غمه وکړي چي هيواد يي د دښمن په لاس لويدلی دی. امير د نږدي ډزو له امله له خواږه خوب نه ويش شو، وارخطا شو او د خطر احساس يي وکړ، ويې ويل چي "دا څه خبره ده؟ څه پيښ شوي دي؟" د هغه نږدي ملګرو او غوړه مالانو وضع ورته بيان کړه. هغوی چي له خطرونو نه ويريدل، امير ته مشوره ورکړه، چي له ځايه ونه شوريږي[14].

جنرال رابرتس چي په کرمي کي دغه خبر واوريد، د کابل په لور په بيړه روان شو. په کابل کي د هغه لومړی کار دا شو چي د کوکناري د سوځيدلي کور په کنډوالو باندي دارونه وځړوي، چي په دغي پيښی کي کډون کوونکي غرغره کړي. په اصل کي خلك هلته د ننداره کولو او چور کولو لپاره غونډ شوي وو. ځيني د جهاد کولو لپاره ورغلي وو. بي وجدانو مخالفانو چي زړونه يې له کرکي نه ډك وو او د چندول شيعه کانو چي هغوی د جاسوسي په بدل کي انعام غوښته، له دغي موقع نه د ځان لپاره ګټه وکړه او بي کناه خلك يي په ګير کي ورکړل. نورو هم حتی د يو څه ګټي لپاره همدغسي وکړل. په دي ډول هره ورځ له لسو نه تر شلو پوري کسان غرغره کيدل[15]. زما مشر ورور کل محمد او عبدالخاق د غرغره کيدو له ويري نه تښتيدلو ته اړ شول. لومړنی په هرات کي د

سردار محمد ايوب له پوځ او وروستي په کندهار کې د سردار شير علي له پوځ سره يوځای شو.

امير وروسته له دي چې له خپلو درباريانو سره مشوره وکړه،له کابل نه په بيړه ووت او انګريزانو ته تسليم شو. دی د بندي په توګه د هندوستان دره دون ښار ته واستول شو، چي هلته د مرګ تر ورځې پورې تر څارني لاندي و.

د کرکي وړ او د ګندمك دغه شرمناك تړون، چې د انګريزانو له خوا په امير محمد يعقوب وتپل شو، د هغه خسر په هڅوني سره شوی و. په واقع کې سردار يحيی او د هغه کورنۍ افغانستان د برتانوي مستعمرو ډومينيون د يوي برخې په شان محاصره کړ[16]. يعقوب ته د انګريزانو غولوونکي وعدي په څرګند ډول ښيي، چې دغه ناوړي انسان د ملت پروا نه کوله، غوښتل يې چې خپل ځان او خپل تابع حکومت خوندي کړي.

د کوکناري له پيښي نه وروسته سرتيري خپلو کورونو ته ستانه شول، خو د امير ورور سردار محمد ايوب له هرات نه د کندهار په لور روان و. له ده سره دلايقو جنرالانو په قوماندانۍ يو پوځ او خزانه وه او په هرات کې يې دريځ تينګ و. که يعقوب چاريکارو ته تللی وای لر تر لره خواره شوي عسکر او خلك به سره ټول شوي او په دي قادر شوي وای، چې د ايوب له پوځ سره يوځای شي[17]. خو افسوس چې له خپل ورور سره د هغه رقابت دغومره تينګ و، چې بې له شکه يې غوره ګڼله چې د باندنيو له خوا پري حکومت وشي، نه دا چي له خپل ورور سره قدرت شريك کړي.

د انګريزانو له خوا د کابل نيول

د امير محمد يعقوب د ګوښه کيدلو او بندي کيدلو خبر په کابل کې د هغه تره سردار نيك محمد خپور کړ. دی چې په يوه جك اس سپور و او ځلور سواره يې تر شا روان وو، د شاه شهيد په وره ننوت، ناري يې کړي چې "اوه خلکو! ستاسو امير د پرنګيانو له خوا بندي شوی دی، جك شئ، کوښښ وکړئ، خپل ننك پرځای کړئ. د خپل هيواد او دين له دښمن سره جهاد وکړئ." دی په دغسي خبرو سره په ټول ښار کې وګرځيده، خلك يې د جهاد لپاره هڅول او پارول. د هغه پرخلاف، له ټول پوځ نه چې امير په څومره کړاو سره کلونه کلونه روزلی و، هيڅ يو هم نه په ښار کې او نه په چاونيو کي ليدل کيده.

ددغو ټولو ناراميو په وخت کې زموږ کورنۍ د امير دوست محمد د کراني لور بي بي فاطمي کره اوسيدله، چې په دغه وخت کې له دغو کسانو نه جوړه وه:)زما مور او پلار، زما دري خويندي، دوه مشران ورونه)چې هغوی زر له کابل نه ووتل(زه او زموږ اخوند يا ښوونکی چې له پلار نه مې

هیڅ بیل نه شو او یو څو نوکران بي بي فاطمي په خپلې مهربانۀ سره موږ خپل کور ته بللي وو.(

پلار د معمول په شان ځان له دربار نه لیري ساته. لیکل، لوستل او رسم کشل به یي کول، شعر به یي وایه او ناسته ولاړه به یي له ملکرو سره کوله. یواځي د امیر شیر علي فاتحي ته لاړ، چي زوی یي امیر محمد یعقوب د هغه په بڼ کي اخیستله. پلار مي نیغ د عامه خلکو برخي ته لاړ او د دعا لپاره یي لاسونه جك كړل. د دربار مامور د امیر په اشاره ترینه وغوښتل، چي "صاحبه! دا ستا ځای نه دی، موږ هغه ځای ته په ورتك سره وویاړه چي هلته امیر، سرداران او لویان ناست دي." پلار مي ورته توجه ونكړه. بل وخت پخوا له دي چي امیر انګریزانو ته تسلیم شي، پلار مي ورسره ولیدل او ورته یي وویل چي "څه چي پیښ شول قسمت و، ایمان او وجدان مي حكم كوي چي دغه مشوره دركړم: انګریزانو ته د تسلمیدلو پرځای كوهستان یا پنجشیر ته لاړ شه، له تركستان او هرات سره ارتباط تینګ كړه او جهاد اعلان كړه. په ښو نیتونو او تینګ زیار سره ممكن بریالی شي او نوم به دي تر ابده پوري پاتي وي."

زموږ مالي وضع بد حال ته رسیدلي وه، یو كال شوی و چي دولتي معاش نه و رارسیدلی، خواړه كم شوي او ګراني ډیره شوي وه. څنګه چي بي بي فاطمي خپل كور ته اړه لرله، موږ اړ شو چي یوه واړه، زاړه، وراسته ځای ته كوچ وكړو او د خوارۀ په حال كي ژوند وكړو. له نوكرانو څخه یواځي دوه تنه پاتي شوي وو. بیرغ وړونكي چي له پلار سره مي د پاچا زویتوب له وخت نه و او رامان چي د پیرلو، پخلي او بو راوړلو ناظر و.

یوه ورځ رامان پلار ته وویل، چي د سبا لپاره نه په تحویلخانه كي او نه په جیب كي دینار شته او د سیمي هتۀ وال چي موږ نه پیژني، پور نه راكوي. د پلار غبرګون هیڅ هیرولی نه شم: "ته پوهیږي چي غوري د پلاو خوړلو لپاره وي، څو چي پلاو نه وي هغه ارزښت نه لري. له غوریو نه یو څو خرڅ كړه او له پیسو نه یي د سبا لپاره ډوډۀ برابره كړه." په بله ورځ چي پلاو په میز باندي ایښودل شوی و او ټوله كورنۀ ترینه چاپیره وه، پلار وپوښتل چي تاسي پوهیږئ ددغه پلاو نوم به څه وي؟ ښه! دغه ته غوري پلاو وایي." نو په راتلونكو ورځو كي موږ د یوه سماوار، قالیني او كلیم پلاو خاوندان شو.

د كابل د خلكو جنګ

د سردار نیك محمد خبرو خلك پارولي وو، دوی په هر ځای كي غونډي كولي، په چارسوكانو كي، بازارونو او سړكونو كي، ځینو ملایانو د جهاد تبلیغ كاوه[18]. خلكو پریكړه

وکړه، چې يا په وسلو او يا په تشو لاسونو وي له انګريزانو سره به جنګېږي او په دغه ډول به خپله ديني دنده ترسره کوي. د کابل د خلکو دغه جنګ هم عجيبه او د خندا وړ منظره وه. څنګه چې موږ پوهيږو د اطراف خلك د ښار تر اوسېدونکيو نه ډېر تينګ او ډير زړور دي، نو کابليانو لاپې ډيرې وهلې او په جنګ خبر نه وو، په تيره له ټوپکو او توپونو سره. په هغه سربيره دوی لنډې چړې)خنجر(او دوه ميله ښکاري توپك لرل.

خلکو دا پريکړه هم وکړه، چې د جوبې وره په مخ کې به ټول شي او د شاوخوا غونډيو په ډډو کې به ځايونه ونيسي. د کابل خلکو د رواج له مخې له لرغوني زماني نه راپه ديخوا د جوبې جشن نيوه. د پسرلي په هره جمعه کې به خلك هلته له سماوارونو، قالينچو، ديګونو او لوښو سره د ميلې او سات تيرۀ لپاره ټوليدل. د شپې له خوا به بازارونه ډير شول، جلبې او ماهي به يې خرڅول، چې د جشن اصلي څيزونه وو. کبابونه او خواږه به هم پريمانه وو. د ځغاستې لپاره به ډګر او د ډنډو لپاره به دايرې جوړ شوې، تنګ تکور او سندرو به هوا ډکه کړه.

د جهاد لپاره غونډې به هم په همدغه ډول وي، يواځينی توپير په دې کې و، چې د سندرو او تنګ تکور پرځای به د "الله اکبر" او "اوه! څلوريارانو مرسته وکړئ!." د ټوپکو له اوازونو سره اوريدل کيدلې. داسې ښيښه شوه، چې د خلکو په دغې ګڼه ګونه کې يو دغسې ترکان استاد هم و، چې د توپونو په کارخانه کې يې کنداغونه جوړول. ده چې د توپچي افسرانو نه شته والی حس کړ، چې په عادي حال کې په خپلو ځليدونکيو يونيفورمونو کې په خاص ډول روان دي، د يوه جنرال يونيفورم يې واغوست او فلزي خولۀ يې په سر کړه او يوه جغه يې پرې وتومبله. په داسې حال کې چې د توپخاني خو هغو عسکرو ورسره مرسته کوله، چې بې ملګري وو، ده وکولی شول چې شپږ ميل کښونکی غټ توپونه او څو نور غوايي کښونکی توپونه ځای پرځای کړي. په دغه وخت کې خبر راغی، چې د يوه نظامي ښوونکي کرنيل مامدجان)محمد جان(په قومندانۀ دري کنډکه او څلور قاطري کښوونکي توپونه له چاريکارو]ارغنده[نه راروان دي.

په ماسپښين کې د توپونو ډزو او د سندرو او ترومپټونو اوازونو د برتانويانو د رادمخه کيدلو خبر ورکړ. همدا چې اولــه کولۀ د اسمان په لور جګه شوه، بې وسلو کابليانو په داسې حال کې چې سماوارونه يې په لاسونو کې نيولي او قالينچې يې په اوږو اچولي وي، د ښار په لور په تيښتې پيل وکړ. سره له دې هم د استاد ترکان له توپونو نه ډزې کيدلې او تلفات يې اړول. ځينو بيباکو ځوانانو چې د ديوالونو تر شا يا په غوچانو کې پټ و، په دښمن باندې ناڅاپي بريدونه کول.

ددغو ګډوډو اغېزه لږه وه او د ماښام پر مهال يو غازي هم نه ليدل کېده. ټول په خپلو کورونو کې پټ شول او د خپلو ورونو شا ته يې اړمونه واچول. په بله ورځ برتانوي پوځ يوه اثر ښونکي ننداره وښودله، په داسې حال کې چې مارشونه يې کول، په ښار کې وګرځېدل او بيا خپلو بارکونو ته ستانه شول.

په هغه ورځ زموږ کورنۍ او د کابل وطنپالو او حساسو خلکو ځانونه د وېر او مصيبت په پنجو کې ګير حس کړل. مور مې، خويندو مې او ما سخت ژړل، زموږ اخوند افسوس کاوه "اوه اسلام! افسوس زموږ پر عقيدې." پلار په خپل لمونځ ځي ناست و، دعا يې کوله. بيرغ وړونکي کنځل کول او لعنتونه يې ويل، هم باندنيو ته او هم د هيواد خاينانو ته. رامان لاپې وهلې، چې که موقع په لاس ورغله دا او هغه به وکړي.

خو په نورو کورونو کې د خوښۍ ميلمستياوې وې، دا هغه خلک وو چې د پرنګيانو راتګ ته يې هرکلی ويلی و او د هغو په خپلو خبرو "د دوی غمه خوړلې شوې وه." دوی زياتره شيعه او قزلباش وو، چې د ښار په مينځ کې په چنډولو کې اوسېدل، چې شاوخوا يې تينګ ديوال او خندق وو. دوی په خپل فرقه يې تعصب سره نامسلمانان تر مسلمانانو نه غوره ګڼل.

لکه چې دمخه وويل شول مامد جان او د هغه کنډکونه راروان وو، کابل ته په رسېدلو سره يې په نيمه شپه کې په اسه مايي غره باندې دفاعي ترتيبات ونيول. زه به د خپلې خوښې هغه ژور احساس تل په ياد ولرم، چې په سبا يې چې له خوبه پاڅېدم کورم چې د اسه مايي غره په سر د افغانستان بيرغ رپېږي. يوه شيبه وروسته برتانويان د شير دروازې له پاسه ښکاره شول. "د درې ورځو او درې شپو جنګ " چې د "اسه مايي او شير دروازې جنګ" باندې هم يادېږي، پيل شوی وو.

دا دغسې يوه څرګنده منظره وه، چې په ليدلو سره يې زړونه رپېدل او اوښکې توييدلې. دوستانو دعا کوله او دښمنانو لعنت وايه. زه به هر سبا د لمانځه په وخت کې بام ته ختلم، هلته به دوربين په لاس تر ماښام پورې پاتې کېدلم. مور مې بيخي خپه وه، ويريدله چې کومه خطا کولۍ راباندې ونه لګېږي، خو ما مقاومت کولی نه شو. په شپه کې چې د برتانويانو له توپونو نه ډزې کېدلې زياتره په ښه نه لګېدلې. د مامد جان، د جهاد پهلوان د څلور لنډ هدفه توپونو ډزې د برتانوي پوځ په مينځ لګېدلې. په بله شپه افغان پوځونو چې برتانويانو محصور کړي وو او د ارتباط لارې يې پرې شوې وې، بله چاره نه لرله خو دا چې خپل توپونه له کار نه وباسي او د چاردهي او پنجشير په لور په شا شي. برتانويانو په پای

کې کابل په رسمي ډول ونيوه او نظامي حکومت يې اعلان کړ. شيرپور يې نوی ښار)شهرنو(ونوماوه او خپل پوځ يې هلته ځای پرځای کړ.

سردار ولي محمد د امير شير علي کشر ورور، چې زوړ او د انګريزانو رښتينی خادم و، د جنرال رابرتس)د انګريزي پوځ قوماندان(له خوا د کابل والي وکومارل شو. نور برتانوي پلوه سرداران او د طلايي سردار)سلطان محمد(د کورنۍ د غړيو په ګډون د هغه درباريان او ماموران غوره شول[20]. په عين حال کې خپل بل پولي سردار شير علي)د سردار مهر دل زوی(يې د کندهار والي وټاکه. لنډه دا چې د هيواد مهمې سيمې د برتانوي امپراتورۍ تر بيرغ لاندې شوې او سوبمن انګريزان په کابل، جلال اباد او کندهار کې ځای پرځای شول.

د مقاومت پياوړي کيدل

پرله پسې غرغرو د خلکو په زړونو کې کرکه او دښمني وکرله. په اوله کې بزګران راضي وو چې خپل محصولات په انګريزانو باندې په لوړه بيه خرڅ کړي، خو همدا چې خاين سرداران واليان شول او نورو مامورانو د خلکو په ځپلو پيل وکړ. په تيره چې له خلکو نه يې ځيزونه په ټيټه بيه اخيستل، دوی له وهمه ازاد شول. قومونو چې په عادي حال کې يو بل وژل او لوټول درک کړه، چې د بل قوم او دين خلک يې په وطن باندې مسلط شوي دي، له يو بل سره تړاو ټينګ کړ په دغه مقصد چې سره ملګري او يو موټی شي. په ټول ملک کې ملايان، چې زياتره يې د خانانو او لويانو له ملاتړ نه بهره من وو، د رښتيني اسلام په تبليغ پيل وکړ او د جهاد روحيه يې پياوړې کړه. ځينو قومونو لوړه وکړه، چې د ځان او مال په قيمت به د هيواد ساتنه کوي.

د مقاومت مرکز غزني او د هغه چاپيريال و. هلته يو پرهيزګار او عالم مجاهد ملا مشک عالم خلک د جنګ لپاره هڅول. د مقاومت نامتو اتل کرنيل مامد جان ورسره يو موټی شو او ډير جنګيالان يي پرځان راټول کړي وو.

برتانويانو چې مهمه ګڼله د کابل پوځ د کندهار له پوځ سره مربوط کړي، فيصله وکړه چې په غزني کې ديره ځای ولري. مجاهدان چې له دغې پريکړې نه خبر شول، والي سردار محمد حسن ته لاړل او ترينه يې وغوښتل، چې د هغوی مشري په غاړه واخلي او ورته يې کړه چې "موږ مشر نه لرو، ته چې پاچا زوی يې بايد زموږ قوماندان اوسې. که مو وګڼله ته به زموږ امير اوسې، نوم به دې تلپاتې وي او لوی ځښتن به د اخرت په ورځ درته اجر درکړي." سردار

محمد حسن چې د معمول په شان پوچ خولی و، په خپل بښځينه آّواز سره يې په قسم خوړلو باندې شروع وکړه:"اوه! تاسې سپيو او جاهلو مجاهدو! تاسې څنګه کولی شئ د برتانيې له حکومت سره ځانونه پرتله کړئ؟ تاسې بې وسلې او پښې ابلې خلك څنګه کولی شئ له انګريزي قدرت سره مقابله وکړئ؟ تاسې خه او خه ځئ ورك شئ، د خپلو کارونو غمه وکړئ!." مجاهدانو چې په دغو خبرو سره وپاريدل پرې ودانګل او توټه توټه يې کړ، بيا نو دوی يواځې په چاقوکانو، سوټيو او يو څو ټوپکو سره لاړل، چې د انګريزانو له راتلونکې پوځ سره په شش ګاو کې مقابله وکړي.

په بنګلور کې يوه انګليس کرنيل ماته ددغې جګړې قصه وکړه. دی په هغه وخت کې د برتانوي پوځ يو قومندان و، دی هلته يو ډګروال و او زه د خپلې کورنۍ له کډوال کيدو نه وروسته په هند کې په سفر وم. اوس يې نوم زما په ياد نه دی، خو دی يو ښکلی جك ځوان و او په کينې غمبورې باندې يې يو شين داغ و. ماته يې وويل، چې "ما د جاسوسانو د راپور له مخې خپل پوځ په يوې ژورې درې کې ځای پرځای کړ، چې د راتلونکې انساني سيل مخه ونيسم. همدا چې افغانان په رنګه بيرغونو او د ډول په يوه ډوله اواز سره له لرې نه ښکاره شول، خپلې توپخانې ته مې د دوو پرله پسې ډزو بولۀ ورکړه. ما فکر کاوه، چې سخت تاوان مې ور اړولی او د اور بند امر مې وکړ. دودونه لا هم په هوا کې و، چې په دغه وخت زما په سر باندې ناڅاپه د سوټې وار وشو. له درد نه يې نږدې و، چې له اس نه ولويږم او نتيجه يې دغه داغ دی. زما سړيو غوښتل، چې دغه وهونکی توټه توټه کړي، خو ما پرې نه شوول. "هغه **55** کلن په مزاج کې درويش ډوله و او جنډه جامې يې پر تن وې. پرتوك يې ارت او په غوټو سره تړل شوی و. له هماغې توټې نه يې يو خيرن کميس پرځان و او دغسې زوړ وړين واسکټ يې په تن و، چې د رنګ تميز يې په مشکل سره کيده. ملا يې له غاړې نه په يوې تراړې تړل شوې وه، يوازينۀ وسله يې د لرګې يو سوټی و. يوه زړه چرمې کڅوړه يې له اوږو نه ځړيدله، چې سورۀ سورۀ وه او په يوې رسۀ سره تړله شوې وه. د جوارې نيمه تيکله او د مچنغوزې لپاره يو څو کتې پکې وې. وروسته له دې چې مخ يې ووينځه او بنداژ کړ، دغه سړی مې راوغوښت او ومې پوښته چې "آّيا ته سرتيری يې؟" ويې ويل چې "نه". بيا مې وپوښته چې "ته د کوم خيل يا قوم مشر يې؟" ويل يې "نه، زه بزګر يم." بيا مې وپوښته چې "کوم ضرورت او کوم اجبار او کوم قدرت ته اړ کړي، چې ددغو ډزو او خطر مينځ ته راشې؟" ويلې چې "پرون زه د کلې د ماجت ترڅنګه تيريدلم، ډير خلك غونډ شوي وو. يوه ملا تبليغ کاوه، چې دا زموږ ملك کاپرو نيولی، د لوی خښتن او د هغه د پيغمبر له

خوا وظيفه لرو، چې د خپل هيواد او د دين له دښمنانو سره وجنګيږو. که مو ووژل غازيان او که ووژل شوو شهيدان به يو. په دواړو حالتونو کي به جنت زموږ انعام وي. ما خپلو ملګرو ته وويل، چې په دي کي ګټه نه شته، چې دغه خلك ووژل شي، د هغه پرځاى موږ بايد دوى په دوستۍ سره جلب کړو او د هغو له سوچه عقيدو نه د روسانو پر ضد استفاده وکړو."

برتانوي پوځ د ټوپکو دغو پرله پسي ډله ييزو ډزو سره هم غزني ته په مخکي تك ونه کړاى شو. مجاهدانو هم درك کړه، چې که څه هم شمير يي بيخي ډير دى، دا به ځانمرکي وي چي د انګريزانو له دغسي زورورو ډزو سره مقابله وکړي، خو دوى سره له دي هم کابل ته خپل وړاندي تك ته دوام ورکړ. په عين حال کي چي دښمن يي اړ کړ، چي په هماغي ليکي باندي بيرته په شا شي، دوى يواځي نه وو. په واقع کي د ټول ملك قومي لښکري د پاى تخت د چاپيرولو په لور رواني وي. جنرال رابرتس ددي لپاره چي دغه فشار لږ کړي، له سردار ولي محمد نه وغوښتل، چي په چاردهي کي د ټوپونو او اس ځغلولو ننداره جوړه کړي. دا ددي لپاره و، چي شيرپور ته د برتانوي پوځونو په شا تك يو څه اسان کړي.

"د دري ورځو او شپو جګړي" نه وروسته کابل په نسبي ډول ارام معلوميده. توپير دا و، چي اول د مجاهدانو او بيا د انګريزانو د په شا تللو اوازي رواني وي. بيا نو يو سهار په اسه مايي او شير دروازه باندي د انګريزانو له ځايونو نه زورورو ډزو وهڅولم، چي خپل بام ته وخيژم. څرګنده ده، چي غازيان له غزني نه د راتللو په حال کي وو، ما دا هم وليدل چي د دښمن توپونه شيرپور ته په شا کيدل. په حاضر وخت کي افغان بيرغونه په اسه مايي باندي په رپيدو شول. د الله پاك شکر دى، زه د خپل وړوکتوب د خوښۍ ژورتيا او معصوميت په ژبه بيانولى نه شم، خو افسوس چي عمر يي لنډ و، ځکه چي د انګريزانو متقابلي حملي غازيان ښار ته په ننوتلو اړ کړل. له ښه مرغه لږ څه وروسته له جنوبي نه قومي لښکري صحني ته ورسيدلي او ورځ يي له تخت شا نه په حملو سره وګټله.

تر ماښامه پوري د برتانيي له هندي امپراتورۍ نه يو ځانګړى کس هم بيرون پاتي نه شو، ټول د وفا منو سردارانو په ګډون په شيرپور کي کلابند شول.

د ميوند جګړه

ددي لپاره چي ددغي نوميالۍ جګړي په اړه يو فکر درکړم، زه له دينه بل ښه خه نه شم کولى، چي د خپلو دوو ورونو روايتونه درته بيان کړم، چي پکي يي ګډون کړى و.

خالق:)د نور علي په کنډکونو کي د يوه ټولي کفتان و. په

ياد به مو وي چي برتانويانو سردار شير علي د كندهار والي ټاكلی و. دغه سردار چي انګريزانو ته بي له كوم شرط نه تسليم شوی و، د هغو مرستندوی شوی و. له خپل هيواد سره ددغه خيانت او له انګريزانو سره دغي وفا لرلو له لامله هغه دا خپله اخلاقي دنده ګڼله، چي د هغو لپاره شپږ ښه وسله وال كنډكونه تنظيم كړي. ددغه مقصد لپاره يي خپل مشر زوی سردار نور علي د خپلو قوتونو قومندان او خپل نور زامن، ورونه او نور د هغو افسران وكومارل.)دوی ټول به د سردار محمد ايوب د پوځ په برابر كي د سپر په شان كار وكړي.(د جكړي په درشل كي ما او دده نورو كفتانانو د خپل مشكل په اړه سوچ وكړ. په پای كي مو سره لوړه وكړه، چي موږ به د خپلو وطنوالو پر وړاندي ونه جنګيږو، چي غواړي هيواد د باندنيو له جغ نه ازاد كړي. دغسي بي ننګي به موږ په پاتي ژوند كي تل وځوروي. بيا نو موږ دغه پلان له خپلو عسكرو سره شريك كړ، چي دغه تجويز شوی ياغي توب ته يي تيار كړو.

په بل سهار زموږ د دم ځای ترروم زموږ د خيمي دباندي د سر قومندان په امر وغږول شو. ترمونو او شكرونو اوازونه او د اسونو حركتونه او شنهاری د جكړي لپاره د تياري نشي وي. همدا چي موږ ته د وړاندي تللو قومنده راكړل شوه، موږ شودل شوی سمت پريښود، د غونډۀ ډډي ته وختلو او له هغه ځايه مو په برتانوي پوځ باندي ډزي وكړي. زمږ كرنيلان، چي د سردار شير علي زامن وو، اصلي پوځ ته په تللو سره زموږ په پريښودلو پيل وكړ. موږ داسي وښودله، چي دوی مو ليدلي نه دي. زموږ عمل په نورو ټوليو كي دغسي پاروني وكړي، چي يوه غته غوغا يي كډه كړه. نور علي او خپلوانو يي برتانوي لوی پوځ ته په تللو سره له تينكتيا نه پرار غوره وګانه.

كل محمد: موږ د كوكناري له پيښي نه وروسته كابل پريښود او كندهار ته په كړاو سره ورسيدلو. څنګه چي ما نه د برتانيي او نه د سردار شير علي د حكومت پروا كوله، فيصله مي وكړه چي هرات ته لاړ شم او د سردار محمد ايوب له پوځ سره يوځای شم. هلته چي ورسيدلم سردار ته مي خپل ځان ورساوه. هغه مهرباني وكړه، زه يي په خپلو ملګرو كي ونيولم. د هغه له پوځ سره چي جنرال حفيظ الله يي قوماندان و او د هرات له خزاني سره كندهار ته مخه وكړه، چي خپل هيواد ازاد كړو.

د جنرال حفيظ الله پوځ له نهو پليو، دوو سورو[كنډكونو؟[، دوه مخ په وړاندي توپخانو او دوه زرو هغو سورو نه جوړ و، چي په سورو خانانو پوري يي تعلق لاره، كندهاري قومي لښكر هم پلی و. ځينو يي وسلي نه لرلي. په هغه سربيره ډير شمير ملايان او طالبان هم په دغه پوځ كي وو، چي د جهاد په تبليغ سره يي د جنګياليو

معنويات لوړول. قوميښځو هم په هغه کې کډون وکړ، چې اوبه يي په مشکونو کې وړلي او حماسي بدلي يي ويلي.

په لار کې ډيري قومي ډلي زمونږ له پوځ سره يوځاى شوي. د شير علي کنډکونو چې زمونږ په خوا اوښتي وو، هم زمونږ مادي او معنوي قوت ډير کړ. په پاى کې کندهار ته نږدې په ميوند کې دواړه پوځونه سره مخامخ شول. د تعجب ځاى دى، چې سهار د وخته له کوم نامعلوم ځاى نه برتانوي کولي په غلي ډول د خپلو هدفونو په ويشتلو پيل وکړ. جنرال حفيظ الله د جکړي دغسي پلان وايست، چې هغه په دغه حقيقت بنا و، چې مونږ د دښمن له اوږدو هدفونو ويشتونکيو ډزو سره مقابله نه شو کولى. د هغه له مخې پلې سرتيري، چې د زيږو ځايونو په حفاظت کې به وي د برتانوي پوځ په کيني خوا کې به پرمخ ځي. توپونه او سواره به دغسي ځاى ته ځانونه رسوي، چې له هغه ځايه به دښمن تر ډزو لاندي راځي او وروسته له هغه چې هغو ځايونو ته به ځان رسوي، ډزي به کوي. په عين حال کې نور واحدونه به د دښمن تر رسيدلو نه ړومبى هغه نږدي بند (Dam) ته ځانونه رسوي. سردار محمد ايوب او ملګري به يي ددغي جبهې په دفاع کې ورسره يوځاى کيږي. دغه ستراتيجي بي له کوم خنډ نه پلې شوه. له خونړۀ جکړي نه وروسته دغه بند ونيول شو. دښمن له اوبو نه ليري شو او د پر شا تک لار يي له خطر سره مخامخ شوه.

ډګروال به روز (Burrows) چې پوه شو ايسار شوى دى، قومانده ورکړه چې پوځ يي بايد يو مثلث جوړ کړي، چې له دغه يرغل سره مقاومت وکړي. دواړو خواوو ته درانده تلفات واوښتل. په پاى کې دى د په شا کيدو امر ورکولو ته اړ شو. اول په منظم ډول او ورو ورو د سورو او پليو د فشار له امله او بيا دغه په شا تک د بي نظمۀ او کډوډۀ له حال نه په مصيبتناك پړاو او ماتي بدل شو. ډير بنديان ونيول شول او توپونه يي وران شول[21]. ډګروال به روز او د هغه افسران له ډکر نه روغ ووتل. سردار شير علي تينك کوښښونه وکړل، چې په هغو کې له کندهاري مشرانو نه د هغه غوښتني هم وي. په واقع کې انګريزانو ته دا د هغه يو ډير غټ خدمت و. انګريزانو ته درانده تلفات واوښتل. ډير يي چې په ويلو، ځاکانو او باغونو کې پټ و، دښځولا سه له مينځه يوړل شول.ښځوله بامونو څخه درانده ځيزونه لکه بغرۀ، تيږي، خرڅي او داسي نور پري باندي اچول.

نو لکه هسي چې ما په خپل واړه دوربين سره په شيرپور کې د انګريزانو ايساريدل ليدلي وو، اوس مي له خپلو ورونو نه د کندهار ښار په چونۀ کې د انګريزانو له ايساريدو نه هم واوريدل او بيا هم هغسي چې په کابل کې يو شمير سرداران د خيانت په کولو سره دغه "امتياز" وګاته، چې له انګريزانو

سره محصور شي، شير علي او د هغه کورنۍ)زما مشر ورور زمان په کډون چې د شير علي خوريى و(او نور سرداران په هماغه ځال کې په کندهار کې هم ایسار شول.

بیرته کابل ته...

هر سبايي به چې په سلکونو غازيان ښار ته ننوتل، زموږ د کور له مخې تيريدل. زموږ کور د دري لويو سړکونو د يوځای کيدلو په محل کې پروت و. دوی چې جامي يې سره متفاوتي، قواري يې مختلفي او اوازونه يې زيږه وو، په ډلو ويشل شوي وو. ځيني يې جك قدي، غټ او پياوړي وو، دغسي اوږده په غوړيو غوړ ويښتان يې لرل چې تر اوږو پوري رسيدل. تر دغه وخته پوري ما د دوی په شان خلك ليدلي نه وو. هري ډلې يو بيرغ او يو يا دوه ډولچيان لرل. دوی به د ډول له اواز سره سم يوه کليمه بيزه يو ډوله سندره ويله.

د دوی لومړۍ دنده دا شوه، چې په شيرپور کې د ايسار شويو سردارانو کورونه چور کړي. دوی د هغو کورونه دومره ښه پېژندل، چې لکه د هغو لست د دوی په جيبونو کې و. داسې هم دوی ته د شتمنو کورونه معلوم و. د بېلګې په ډول زموږ د کور مخامخ د يوه ميرزا کور و، چې د ولي محمد) د انګريزانو له خوا د کابل ټاکل شوی والي(د دفتر آمر و. له غازيانو نه يوه غږ کړ، چې "دغه کور بايد لوټ شي." سمدلاسه د هغه تينګ ور يې مات کړ، په کور يې ننوتل، د ورونو او کړکيو په ګډون يې هرڅه ترينه وايستل. زموږ د کور د مخې چې راورسيدل، يو نظر يې واچاوه او چې پوه شول دا د دوی دی، په خپله لاره سيخ لاړل. غازيانو نه يواځې لوټول کول، په پرله پسې يرغلونو سره يې پر انګريزي پوځ د کلابندۍ کړۍ هم تنګوله.

دلته غواړم د مقاومت د وتليو اتلانو نومونه راوړم، چې نومونه يې په درناوی سره خيستل کيدل او په قصيدو کې ابدي کيدل[22].

محمدجان وردك، چې "د دري ورځو او شپو جنګ" او په غزني کې د ډير فعاليت له امله يې د يوه اتل په شان نوم کټلی و.

ملا مشك عالم، يو عالم او پوه روحاني و، چې د خلکو پوره اعتماد يې ترلاسه کړی و. ددي لپاره چې جنګي لوازم ولري، هغه خپلې ټولې ځمکې او حتی کتابونه هم خرڅ کړل.

مير بچه، چې د کوهستان خلکو هغه خپل مشر غوره کړی و. دغه حقيقت، چې دی د حضرت محمد صلی الله عليه وسلم زوزات ګڼل کيده، د هغو اعتماد يې لا هم پياوړی کړی و.

غلام حيدر ځرخي، يو منلی جنګي اتل، چې د هغه په کوښښونو سره د برتانويانو توپونه له اسه مايي غره نه شيرپور ته په شا شول.

په داسې حال کې، چې د شيرپور کلابندۍ دوام لاره، غازيانو چې کابل نيولی وو، پريکړه وکړه چې دوی بايد يوه اجرائيوي شورا ولري، خو دوی حاضر نه وو په خپلو کې يو غوره کړي، نو ځانونه يې اړ وليدل، چې دغسې يو په نامه مشر ولري، چې هغه د دوی ترلاس لاندې وي، نو دوی د امير محمد يعقوب اووه کلن زوی موسی جان خپل امير غوره کړ. داسې هم دوی لازمه وګڼله، چې د هغه د قوم يو مشر د عنعنوي وزير په توګه دنده ترسره کړي. څنګه چې د هغه له پلار نه پرته بل داسې څوك نه و، دوی ټولو فيصله وکړه چې دغه دنده به دوی ترسره کوي، خو دغه ستونزه ډيره ونه پاييده، ځکه چې يو څو ورځې وروسته غازيانو ناڅاپي ماته وکړه او بيا يو هم په ښار کې نه ليدل کيده.

پېښه دا وه، چې ترکانان له کورونو نه وايستل شول او ديته اړ شول، چې په شيرپور باندې د يوه لوی بريد لپاره

زيني جوړي کړي. په يوه تاکلي ورځ سهار د وختـه د اسه مايي غره په سر د بريد لپاره د نښي په ډول اور ولګول شو. د "الله اکبر" په تکبير او "ځلورو يارانو مرسته وکړئ!" په ويلو سره دوی له ټولو خواوو نه بريد وکړ. په يوه محاذ کي دوی ديوال ته دغومره ډير نږدي شول، چي يي وکولی شول زيني ودروي. په واقع کي مير بچه او د هغه جنګياليو په ننوتلو پيل وکړ. په داسي حال کي چي په ختيځي خوا کي غازيانو سخته ماتي وکړه، برتانوي سورو پرمخ ودانګل او درانه تلفات يي ورواړول. د معمول په شان هغسي چي په قومي جنګونو کي پيښيږي، کله چي په يوي خوا کي شاته تګ پيل کيږي، اثر يي دغسي زر خپريږي لکه مالګه چي په اوبو کي ويلي کيږي. په دي ډول همدا چي په ختيځه خوا کي بريد په شا وتمبول شو، غازيان په نورو جبهو کي په اسانۀ سره مات شول. کونکوسی دا و، چي يوه خاين مشر) په غالب احتمال محمد شاه(له دښمن نه په بي ننګۀ سره بډي اخيستلي وي.

برتانويان له خپل بري سره سره په سختو ستونزو اختـه وو. دوی د **1841** کال د غټ مصيبت له بيا پيښيدلو نه ويريدل، چي هلته د هغوی **16000** پوځ پوپناه شوی او يوازي يو ډاکتر برايډن جلال اباد ته ورسيد او هلته يي انګريزي پوځ له دغه مصيبت نه خبرکړ(23). يو ځل بيا په کابل او کندهار کي د دوی پوځونه محصور شول، د ارتباط لاري بندي شوي، له هند نه ملاتړ وررسيدلی نه شو او)افغان(قومونه سره يو موتی شوي وو، چي له مينځه يي يوسي. بله بده يي لا دا وه، چي دوی دغسي مشر پيدا کولی نه شو چي ددي لپاره چي وخت ترلاسه کړي له هغه سره د ځان په ګټه خبري وکولی شي. د کابل غازيان بي واکه او بي ارادي وو، له سردار محمد ايوب سره سوله کول مصلحت نه و، په دي چي هغه د خپل بريو له امله هم مغرور و، غير له هغه هم هغه په طبيعت کي يو مغرور انسان و(24).

خو دوی په پای کي د هغه د تربور سردار عبدالرحمن په وجود کي، چي دولس کاله يي په بخارا کي د روسي حکومت د ميلمه په شان په کډوالۀ تير کړي وو، د معاملي کولو لپاره يو مناسب او د خوښي شخص ومونده. دوی پيغام وړونکي له ليکونو سره ورواستول او له روسي حکومت نه يي وغوښتل، چي له تاشکند نه د هغه وتل اسان کړي(25). همدا چي دغه سردار له امو نه تير شو او د افغانستان په خاوره کي يي پښه کيښوده، هغه د امير لقب غوره کړ او د کولاب او بدخشان له مشرانو سره يي سخت جنګونه وکړل(26). په لار کي چي به هرځای تميده، مناسب اصلاحات يي کول او د خپلي خوښي واليان يي ټاکل. د تابعيت ليکونه له ټول ملك نه ورته استول کيدل، خلکو د هغه امير کيدلو ته د بيرغونو په ښورولو او د

ډولونو، چمبو او سرنيو په وهلو سره هرکلی وايه. شاعرانو پخواني او اوسني اتلان او په باندنيو باندي خپل بريالي توبونه په قصيدو او شعرونو سره ستايه.

دا ځل انګريزانو هرڅه ښه پلان کړي وو. د يوي جوړي روغي له مخي چي يي په ذمه کي له عبدالرحمن سره وکړه، دوی بريالي شول چي خپل پوځ په خپلو شرايطو سره خوندي وباسي. هماغه سرحدونه يي چي له امير دوست محمد سره په تړون کي منلي وو او هغه د ګندمك په نومي تړون کي بيا تاييد شوي وو، بيا ياد شول[27].

د خپلواکۍ کلمه ذکر شوي نه وه او د افغانستان باندنی سياست د معمول په شان د برتانويانو په صلاحيت پوري وتړل شو[28]. حقيقت دا دی، چي دوی تل غوښتل، چي زموږ هيواد د ځايي کسانو له لاري په نيغ يا نانيغ ډول تر کنترول لاندي ولري. حتی نن ورځ (1933) هم زه له جاري پيښو نه وينم، چي دوی د محمد نادر په غوښتنه او مرسته سرحد تړلی او قوم يي بندي کړی دی[29].

يو ستونزناك پړاو

اوه کرانه خدايه! څه عجيبه شپه ده، چي غازيان وتښتيدل او څه عجب سهار و، چي موږ د يوه پناه تون په لټه کي شوو. تازه کونکوسی رواني وي، چي انګريزان د غرو دپاسه توپونه پرځای کوي، چي له هغه ځای نه ټول کابل ولي او وران کړي او خلك يي له مينځه يوسي. چندول او مراد خاني به په دغه پروګرام کي نه وي، ځکه چي هغو د انګريزانو خوا نيولي ده. خلکو خپل کورونه خوښي کول او شش ګروهي ته تلل. هغو چي په چندولو کي ملګري او پيژندګلويان لرل، هغي خوا ته بيره کوله.

لکه هسي چي قسمت و، زموږ تيښتي د صاحبزادګانو کور ته اړ کړو، چي هغو خلکو ته پناه وروړو، چي د انګريزانو تر ساتني لاندي وو. د کورنۍ تړاو دا و، چي د هغه لور يا له سردار ولي محمد سره اوسيدله يا د هغه برعکس او دا چي د هغه ښځه او خپلوان چي له غازيانو نه پټ شوي وو، هلته اوسيدل.

سهار د وخته و، چي د پلار يو نږدي ملګري مامد جان (چي د خان په نامه هم ياديده) له خپل زوی عبدالله سره چي زما په منك و، زموږ کور ته راغی. زما او د عبدالله فکرونه او خويونه سره يو وو.

خان: "له پرون نه راپه ديخوا زه د يوه پناه تون په لټه کي وم او هغه مي زموږ په کاونديتوب کي، په تويچي باغ کي د صاحبزادکانو په کور کي وموندو، چي هلته د سردار ولي محمد کورنۍ هم هم پناه موندلي ده. ښه به دا وي، چي موږ هلته سمدلاسه لاړ شو، چي د انګريزانو له خوا له خطر نه بچ

شوو."

پلار: "زه فکر نه کوم چي انګريزان به کابل وران کړي، نو موږ ولې بيځايه شو؟"

خان:"حتی که دوی ورانی هم ونه کړي، همدا چي د دوی سرتيري خواره شول، دغه خطر به وي. عسکر يي په غضب دي او بدل به واخلي. دوی به غازيان او د هغو پلويان او حتی تاته هم ضرر ورسوي. تاته به چي د پاچا زوی وليعهد پخوانی وزير وي لا ډير خطر وي."

پلار :"ښه ده نو، ستا په فکر چي داسي ده، ځئ چي ځو."

څنګه چي دا وخت د ژمي پای و، لا هم ساړه و او سړکونه په يخو واورو او ختو سره پوښل شوي وو، مور او پلار او خويندي مي په داسي حال کي چي شالونه يي په اوږو وو، په مينځ کي عبدالله، خان او زه دمخه او زموږ معلم او رامان تر شا روان شو. سړکونه خالي او يواځي وو، له جوش او خروش نه د ډکو خلکو نښه هم نه وه، نه د سرنيو او ډولونو او نه د غازيانو چيغي وي، چي پرون يي صحنه څومره غالمغالي او توده کړي وه. داسي فکر کيده، چي ځمکه لکه په ننداري کي د څوځيدونکي صحني په شان سمدلاسه ورکه شوي وي.

څه وخت چي موږ هلته ورسيدلو، خان، زما پلار او زموږ معلم خپل کور ته بوتلل او له ما څخه وغوښتل شول، چي ښځی د صاحبزاده په کور کي دښځوبرخي ته بوځم. ورونه او کړکۀ تړل شوي وي، هيڅ اواز نه اوريدل کيده. مور او خويندي مي د مخکينۀ کوتي دمخه کيناستلي، داسي ښکاريده چي د ونو او ګلانو بن په هديري بدل شوي وي. بيا نو په دغه وخت کي چي لمر خپلي لومړنۀ سور بخني وړانګي د اسه مايي او شير دروازه په لوړو څوکو غوړولي، يوه جګه ښځه په سپيني چادري کي سمدلاسه ښکاره شوه، داريايي له غيږي نه وايستله او هغسي تودي سندري يي سر کړي، چي د ودونو او د سنت کولو په جشنونو کي ويلی کيږي. دا د پردو د ليري کولو لپاره نښه وه. ډير زر يوه زړه چاغه ښځه، چي ځان يي په پټو سره پيچلی و، ښکاره شوه. په ژور اواز سره يي ناري کړي چي "د جبار موري! ووايه چي څه خبره ده؟."

"اوه کراني ميرمني! ته بايد ددغه زيري لپاره ماته انعام راکړي، هغه سپي غازيان مات شوي دي."

"اه! نه مي درته ويلی چي ته څنګه هغه پشي ابله ګدايګر له انګريزي حکومت سره پرتله کوي. يو يي هم په کابل کي نه دی پاتي شوي، بايد همدغسي شوي وای. ددغي ورځي لپاره له خدای پاك نه زر واري مننه."

نوري ميرمني او د هغو کنيزي رانـوتلي او له هغي زړي ميرمني نه يي د زړه نه مننه وکړه. هغه د سردار)ولي محمد(

ميـرمن وه او د جبـار مـور پـه خپلـو سـندرو او غازيـانو تـه پـه بـد ويلـو سـره د دوى وخـت تيـر كـړ. زمـوږ پـه غـم لړلـي ډلـه يواځينـۀ اسـتثى وه. مـوږ پـه اوښـكو ډكـو سـترګو او ژورو افسوسـونو سـره ننـداره كولـه، پـه سـختۀ سـره مـو نفـس كـاږه. لـه عبـدالله نـه پرتـه چـي شـوخي يـي كولـه، زه يـي پوښـتلم چـي "دغـه كـاپران څـوك دي؟ دوى يـا رابـرتس يـا چمبـرلين؟")[30] "لعنـت دي پـر دواړو خواوو وي."

"كرانـه وروره! دوى زمـوږ خپلـوان دي، وبـه ګـورو چـي هغوى اوس له تاسو سره څه ډول چلند كوي؟."

پـه دغـه وخـت كـي يـو ځـوان هلـك دښـځوپه جامـه كـي لـه بلـي كـوتي نـه راننـوت، هغـه بـه ارومـرو د كورنـۀ هلـك و، چـي جـامي يـي د غازيـانو لـه ډار نـه بـدلي كـړي وي. دا نـو د عبـدالله لپـاره د توكـو ملنـډو يـو لـوى كـان شـو. مـا هـم لـه دينـه ډډه ونكـړه، چـي د ټـول هغـه خـه ملاتـړ وكـړم، چـي هغـه ويـل. پـه دي ډول مـوږ ددغـو ميرمنو او د جبار د مور د طعنو يو خه جوكه شوو.

تـر دغـه وختـه پـوري د كـور د مشـري ميرمنـي پـام مـوږ تـه نـه و، سمدلاسه يي په موږ نظر شو"اوه! دوى څوك دي؟"

"دا زه يم د استاد محمود مور، نه مي پيژني؟"

"اوه، بلـي! ښـه راغلـي! هيلـه كـوم چـي حـال مـو ښـه وي. خـداى دي كـړي، چـي وضـع مـو خرابـه نـه وي، چـي پـه دغـه سهار كي دلته راغلى يي."

"دا يقينـي ده، چـي غازيـان مـات شـوي دي او خلـك وايـي، چـي ټـول وژنـه بـه وي، مـوږ پـه دغـه دليـل ستاسـي كـور تـه پنـاه راوړي ده."

"غـواړم تاسـي يـو بـل ځـاى پيـدا كـړئ. زه هغـو تـه پنـاه نـه شـم وركولى، چي برتانويانو ته بد نيت لري."

بيـا نـو هغـه لـه كړكـۀ نـه ليـري شـوه. مـور مـي هـم جكـه شـوه او وروسـته لـه هغـه چـي يـو خـو زيـږي خبـري يـي وكـړي او طعنـي يـي واورولـي، مـوږ ووتلـو. مـوږ لا يـو څـو كامـه اخيسـتي نـه وو، چـي پـلار، خـان، زمـوږ معلـم او سـوداګر عبـداللطيف راښكاره شول.

لطيـف چـي د پـلار پخـوانى او ربښـتينى ملګـى و او پـه چنـدولو كـي اوسـيده، د احتيـاط لـه مخـي زمـوږ كـور تـه پـه بيـړه تللـى و، چـي مـوږ خپـل كـور تـه بـوځي. هلتـه يـي چـي څـوك ونـه مونـدل، د خـان كـور تـه لاړ او هلتـه زمـا لـه پـلار او نـورو سـره يوځـاى شـو. د صاحبزادګانو خوا ته لاړ، څه ښه تصادف.

مـوږ د لطيـف تـر شـا روان د چنـدولو پـه لـور حركـت وكـړ، لـه وړي كړكـۀ نـه پرتـه ور تـړل شـوى و، لـه كابـل نـه د بـي شـميره نارينـه وو،ښـځواو كوچنيـانو ډلـو يـوه لويـه ګنـه ګونـه جـوړه كـړي وه. يـو پـه بـل پسـي لـه تنګـي كړكـۀ نـه واوښـتل، چـي پـه هغـه ورځ بايـد د "ژغـورني ور" بلـل شـوى واى. دغـه سـوداګر او ملګـري يـي پوهيـدل، چـي څنګـه مـوږ لـه دغـي ګنـه ګـوني نـه تيـر

کړي او په پای کې په ډېر کړاو سره موږ خپل هدف ته ورسېدلو. ټوله کورنۍ موږ ته په درناوي سره هرکلی ووايه. دوی په خپلو تودو او پاکو صندليو کې ځای کړو. ورسته له دې چې زر تياره شوي ډوډۍ مو خوړله، خپلو کوټو ته لاړو.

د سهار نږدې دوه بجې وي، چې د ترومونو اوازونه مو واورېدل، چې د ټوپونو له ډزو سره ګډ شوي وو. ما په هيلې او انتظار سره خبر کړل، ما خيال وکړ چې غازيانو په متقابل بريد لاس پوري کړی دی. په دهليز کې د کوربه له مشر زوی سره مخ شوم، ويې پوښتلم چې چېرته روان يې ؟

"غواړم بام ته وخېژم، چې د غازيانو بريدونه وګورم."

"ته به هسې خيال کوې، دا برتانوي سرتيري دي، چې د خپل بريالي توب جشن نيسي او په ښار کې ډله ډله کرځي."

دا ډېرې دردناکې کلمې وې، خپلې کوټې ته ستون شوم او سر مې تر خپلې برستنې لاندې کړ او دومره ډېرې اوښکې مې تويې کړې، چې هغه نمجنه شوه، د زړه درد مې ښايسته ارام شو.

د پلار ليدنه له جنرال رابرتس سره

د لطيف په کور کې مو درې ترخې او له انديښنې نه ډکې ورځې تېرې کړې. د څلورمې ورځې په سهار يو افسر له دوو هندي نوکرانو سره له يوه ليك سره زما پلار ته راغی. په ليك کې کښل شوي، چې پلار له جنرال رابرتس سره وګوري. يوه هيبتناکه غوغا جوړه شوه، موږ ټولو فکر کاوه چې له هغه نه به تحقيق وشي او جزا به ورته ورکړ شي. مور او خويندو مې په ژړا او واويلا پيل وکړ.

پلار مې د خان، زموږ د معلم، لطيف او زما او عبدالله او البته د هغه افسر او د هغه د نوکرانو په ملګرتوب د شيرپور په لور روان شوو. هر چېرې برتانوي سرتيري وو. د "وزير مور")د امير دوست محمد ملکه او د وزير محمد اکبر مور(هستوګنځی يو ځل بيا د برتانوي حکومت د ښاروالۍ او ضبط دفتر غوره شوی و. ځينې غازيان هلته د مجازاتو کېدلو لپاره وړل شوي وو. موږ په شيرپور کې وليدل، چې د برتانوي افسرانو جنازې، چې د کنډکونو په رنګونو پوښل شوي وې، په ټوپونو باندې هديرې ته وړل کېدلې. د نظامي موسيقۍ يوې ډلې د جنازې موزيك واهه او سرتيري په دوارو خواوو کې ورو ورو روان وو، په داسې حال کې چې د ټوپکو سرونه يې مخ ښکته وو. زموږ د پګړيو په ليدلو سره دوی "ملا، ملا" ويل او غابښونه يې له ډېر غضب نه چيچل. دغو خطرناکو منظرو د يوې ناوړې پايلې وړاندوينه کوله.

چاونۍ ته په ننوتلو سره موږ هغې ودانۍ ته بوتلل شو، چې د رابرتس هستوګنځی، دفتر او نظامي قوماندانۍ وه. يوازې پلار دننه بوتلل شو. عبدالله او ما په يوه ميدان کې د

يوي ويالي په غاړه ژړل، په داسي حال کي چي نورو لمونځونه کول. زموږ زړونه رپيدل، ځانونه مو ريږديدل او سترګي مو د وره په لور نيولي وي. هره دقيقه د يوه کال په شان وه. بيا نو په پای کي د عزتمن پلار مبارك او دروند مخ په وره کي وځليد. دوه نوکران ورپسي روان و، چي د هر يوه په شا يوه بوجۍ وه.

خان: "ماته خوښ ښکاري، زه هرڅه ښه وينم."

"هو، لوی ښتن او د وليانو زور دوی ړانده کړل. هغوی با ادبه وو او څلور زره روپۍ زما د تنخواه پاتي يي راکړي. زه به ټوله قصه وروسته وکړم، اوس د خدای مهرباني ده، څۍ چي ځو."

نوري کورنۍ چي د هيبتناك خبر په فکر وه، افسوس او واويلا کوله. د نه فکر کيدونکي زيري په اوريدلو سره په دوی کي ساه بيرته ورغړيدله. پلار له يو څه وخت نه وروسته په دغه ډول قصه وکړه.

"يوه هندي چي جك لنګوټی يي په سر و، زه ومنلم. هغه د جنرال رابرټس نايب و، هغه ولاړ او يو څو دقيقي وروسته راوګرځيد. "مهرباني وکړه په دغه لار ځه، جنرال رابرټس درته سترګي په لار دی." زه چي کوټي ته ننوتلم، رابرټس قدم واهه، جګ بوټان يي له يو څو پيوندونو او تنګ غاړي يونيفورم سره په پښو و، له يو څو ګامه نږدي کيدلو نه وروسته يي وويل چي "ته سردار غلام محمد يي؟ زه يم، جنرال رابرټس." "مهرباني وکړه کينه." دی د ميز تر شا کيناست او د مخي څوکۍ يي ماته پريښوده "ته د وليعهد پاچا زوی وزير وي، ايا همدغسي نه وه؟"

"نه، د وليعهد پاچا زوی نه، بلکي د امير موسی." زما ضمني انتقاد دی يو څه نارام کړ او دا موضوع يي کرد سره پريښوده. "ايا ته له امير عبدالرحمن سره اشنايي لري او يا تاته خپله تنخواه دررسيږي؟" "هو، زه نه يواځي د هغه پر خوا بلکي د هغه د پلار امير محمد افضل او تره پلوی هم وم. امير شير علي وپاريده او ما د هغه او د هغه د زوی محمد يعقوب د يوولسو کلونو په واکمنۍ کي ځان ګوښه ونيوه او په يوه کم عايد مي ګوزاره وکړه."

"البته، په دغو سختو کلونو کي به معاش دررسيدلی نه وي؟"

"دا سمه ده، البته يوه پيسه هم نه."

هغه زنك ووهه او له نوکر نه يي وغوښتل، چي نايب ته غږ کړي. پخوا له دي چي هغه زموږ خبرو ته بيرته وګرځي، هغه ته يي يو څه وويل. رابرټس له مانه د امير شير علي او له ورونو سره يي د جنګونو په اړه پوښتني وکړي. د امير عبدالرحمن د ځانګړتياوو او د هغه د طريقو په اړه يي هم وپوښتلم ترڅو چي نايب يي له دوو نوکرانو سره راننوت. د

هر نوكر په شا يوه بورۀ وه، په داسي حال كي چي د صورت حساب پاني ته يي كتل رابرتس وويل چي "ددغي محاسبي له مخي ته د ڎلور زره روپيو مستحق يي او هغه دا دي."
مور سره خداى په اماني وكړه او دا دی زه دلته يم.

د امير عبدالرحمن د واکمنۍ لومړی کال (1880_1881)

اوازې وې، چې امير چاريکارو ته نږدې کيږي. له بدخشان نه يو ډاډ ورکوونکی ليک راورسيد، د نورو ځيزونو په ترڅ کې پکې ليکل شوي وو، چې "زه به له خپلوانو او دوستانو سره هغسې چلند وکړم، چې زما نيکه)امير دوست محمد(کاوه او کوښښ به وکړم، چې ستاسې د ملاتړ او دوستۍ حق ادا کړم."

وروسته څرګنده شوه، چې زما د پلار نوم د هغه د دوستانو په ډله کې دی، چې د انګريزانو په سپارښتنې سره د هغه له خوا برابر شوی و. برتانويان چاريکارو ته د هغه تر راتلك نه دمخه له هغه سره د سولې د شرايطو په اړه پوهاوي ته رسيدلي وو. خلك خوښ وو، چې په پای کې يو افغان پاچا زوی او د تخت وارث وموندل شو. امير په خپل وار خانانو ته ليکونه استول او په هغو کې يې د سولې کوښښونه د ملي ګټو پر بنسټ شرح کول. په دغه مقصد چې هيواد د باندنيو له منګولو نه ازاد کړي. هغه خپل پيغامونه په وعدو او انعامونو سره خواږه کول.

پلار د هغه يوه ليك ته ځواب وليکه، چې شخصاً زه به يې وررسوم. درې ورونه، چې وزيرخيل قوم ته منسوب وو، د پلار له دوستانو سره به چاريکارو ته زما د تګ ملګري وي. په درييمه ورځ زه له خپل اس نه ولويدلم او بجلکه مې بيځايه شوه. زما د درد چيغې اسمان ته رسيدلې، په ډير کړاو سره په هماغه ماښام د امير ديره ځای ته ورسيدلو. څنګه چې له هغو درې ورونو ته يوه يې د امير او انګريزانو ترمينځ پيغامونه وړي وو، دغه ليك يې وروسپاره. دوی زما مشکل هم ورته بيان کړ. امير حکم وکړ، چې زه بايد هغه ته وروستل شم. دغو ورونو ورته کړه، چې هغه په سخت درد اخته دی او له علاج نه وروسته به يې په حضور مشرف شي، خو امير تينك و او ويل يې چې "د هغه علاج بايد دلته زما په مخ کې وشي."

يو څو نوکرو زه هغه ته يووړم، په داسې حال کې چې له ويرې نه ريږديدم، ما خپل احترام ورته ادا کړ. "اوه، ته خوارکی، نو ته د کاکا طرزي زوی يې؟" بيا يې نو خپل جراح يو ازبك راوغوښت، چې زما د بجلکې چاره وکړي. جراح راته نږدې شو او ارامولم يې. د قاليني يوه څنده يې جکه کړه او په چاکو سره يې په ځمکه کې يو سوری وکاږه. زه يې ستونی ستغ کينولم او بې له دې چې زما دردونو او واويلاوو ته توجه وکړي، زما بيځايه شوې بجلکه يې په سوري کې ننويستله. هغه يې په خپلې پښې سره په زور کيکاږله ترڅو

چې زما بجلکه بيرته پرځای شوه. بيا يې تينګه بنداز کړه، سمدلاسه زه له درد نه خلاص شوم.

امير خپله مهرباني په نورو بنو هم وښودله. يو خاورين برك اس او دوه نوکران يې زما په اختيار کړل. ما په دغې زده کړې پيل وکړ، چې اس څنګه زين او قيضه کړم؟ ماته د لومړي ځل لپاره د عسکر کيدو او سفر کولو ذوق پيدا شو.

بيا نو موږ د امير او پوځ ملګري شو، چې د ذمې غونډۀ ته ورشو، چې له پلازمينې نه دوه کړۀ ليرې پرته وه. په يوې شنې غونډۀ باندې يوه لويه خيمه وه، چې شاوخوا يې نورې خيمې وهل شوې وې. هلته د افغانستان امير او انګريزانو د دوستۀ يو تړون لاسليك کړ، چې د هغه له مخې برتانويان به په **48** کړيو کې خپل پوځ له کابل نه راوباسي او هيواد به عبدالرحمن ته سپاري.

ښه به دا وي، چې ددغه تړون نوري مهمې مادې دلته راوړم:

1_ د کوکناري د غميزې په بدل کې به بالاحصار، چې ټول وران شوی، بيرته ودان نه شي.

2_ موجودې پولې به د اعتبار وړ وي او د يوه ټاکلي کميسيون له خوا به حدبندي شي.

3_د دواړو حکومتونو ترمينځ به هغه سياسي اړيکې پرځای وي، چې د امير دوست محمد وختو ته به رسيږي.

4_برتانويان به د روسيې د تيرې په مقابل کې هر کال د دفاعې مقصد لپاره يو نيم ميليون روپۀ ورکوي.

5_ د افغانستان يو استازی به د وايسرای له خوا منل کيږي او يو مسلمان هندی به د دوايسرای د استازي په توګه د امير له خوا منل کيږي([31]).

دغه مادې په څرګند ډول ښيي، چې افغانستان د امير دوست محمد له واکمنۀ نه وروسته خپلواکي نه لرله او دا سړی په فکر کې اچوي، چې ولې دغسې وشول([32]). زما په نظر ددې لپاره دغه لاملونه راوړل کيدلی شي. يو دا چې افغانان د پوره خپلواکۀ په مفهوم نه پوهيدل([33]). نو دا عجيبه نه ده، چې د خپلواکۀ ذکر نه په سراج التواريخ او نه په تاج التواريخ کې شوی دی، چې دواړه د امير حبيب الله په دستور کښل شوي دي([34]). داسې ښکاري، چې افغانان هم د مزاج او هم د طبيعت له مخې د نورو عقيدو له خلکو سره يو خه دښمني لري. دوی د مينې تعصب دغه کار ته هڅوي، نو په دې ډول دوی ښه کنې، چې د څو کاپرو پرځای له يوه کاپر سره معامله وکړي. که په ذمه کې د خپلواکۀ مفهوم او پايلې يې شې درك شوي وای، تر هغه به يو عزتمن تړون لاسليك شوی وای. د هرڅه په نظر کې نيولو سره په کندهار کې برتانوي پوځ ټول مات شوی او محصور شوی او خلك هر چيرې د جهاد لپاره تيار وو. يوائې په کوهستان کې يو نيم لك

جنګيالي امر ته سترګي په لار وو. که دوی او نورو او داسي هم د کندهار غازيانو خپل قومونه سره يوځای کړي وای. برتانويان به اړ شوي وای، چي د افغانستان پوره خپلواکي ومني.

خو افسوس او زر افسوس، د دوو تربورانو ترمينځ سيالي او دښمني)امير عبدالرحمن او سردار محمد ايوب(دوی دومره سره ليري کړي وو، چي دوی انګريزانو ته د لا نږدي والي احساس کاوه حتی د سکه او ناسکه ورونو ترمينځ دومره مخالفت و، چي امير محمد يعقوب ويل:"خدای دي نه کړي چي زه د ايوب په رسته تخت ونيسم."

په ذمه کي وضع ورته وه، بلکي لا بده وه. دبيلګي په ډول برتانويانو له عبدالرحمن سره د مرستي په نامه محمد ايوب په کندهار کي وواهه. د ايوب عکس العمل دا و، چي تر لاس لاندي روحانيانو څخه وغواړي چي د هغه د تربور په مقابل کي جهاد اعلام کړي. ددي مانا دا کيدله، چي هغه او د هغه پلويان نور نو مسلمانان نه دي. برتانويان د تل په شان ډير خوښ وو، چي له دغو دښمنيو او کينه ناکو رقابتونو نه ګټه اوچته کړي.

په پای کي د يادولو وړ ده، چي د افغان قومونو سريله توب په اړه، چي انګريزان يي مات کړي وو، د امير عبدالرحمن انديښنه رښتيني وه. ددي لپاره چي هغوی لاندي کړي، هغه په عاجل ډول وسلو او پيسو ته اړه لرله. ذمي ته چي بيرته وګرځو، جنرال رابرتس ځيني پوځونه له لوازمو او يو شمير "عزتمنو" متحدو سردارانو سره پيښور ته واستول. بيا نو په خپله يي د يوه غوره شوي پوځ په قوماندانۀ کندهار ته مارش وکړ، چي خپل محصور شوی پوځ له ماتيدلو نه وژغوري. د هغه بل مقصد دا و، چي کندهار د امير مامورانو ته وسپاري)35(. رابرتس په مشکي کي په يوه سخت جنګ کي افغان قومونه، چي پخواني ايسار شوي عسکر هم ورسره يو ځای شوي وو، مات کړل او سردار محمد ايوب او پوځ ته يي دغسي ضربه ورکړه، چي هرات ته په شا شو، بي له دي چي په لاري کي تم شي. رابرتس ته ددغه بريالي توب په وياړ د "کندهار رابرتس" لقب ورکړل شو.

په عين حال کي امير عبدالرحمن کابل ته ننوت او د شيرپور کندهاري ور يي خپل موقتي مرکز وګرځاوه. پلار مي ورته ځان حاضر کړ او له هماغي ورځي نه د هغه مصاحب شو. هره ورځ به زه له ده سره دربار ته تللم او تر ماښام پوري به هلته پاتي کيدلم. په نتيجه کي زموږ په ژوند طرز کي پوره بدلون راغی، له هغي ورځي نه چي امير ماته خاورين برك اس وباښه له اسونو سره مي شوق تر دي حده پيدا شو، چي حتی په خوب کي به مي هم ليدل. ماته نوکران او ساتونکي هم راکړل شول، چي د دربار د سردارانو لپاره

ضروري وو. د پلار معاش مې ځلور واري ډير شو او يو ښه کور زمونږ په اختيار کې شو. دغو تجربو نه يواځې زما پوهه ډيره کړه، ديته يې هم وهڅولم، چې د ډيرو نويو چيلنجونو لپاره ځان تيار کړم.

په دې ډول زه د سورو لرونکيو مشرانو په قطار کې حساب شوم او د پنځوسو سورو ساتلو امتياز مې ترلاسه کړ. تاسې د ټولو هغو څيزونو تصور کولی شئ، چې زه يې بايد وکړم: پنځوس ځوان وړ سواره استخدام کړم، پنځوس پياوړي او روغ اسونه واخلم او هغو ته ضروري څيزونه لکه وسلې، جامې او نور برابر کړم. دلته بايد اعتراف وکړم، چې ددغو ټولو په زړه پورو چارو په ځنګ کې د عربې ژبې صرف او نحو زده کول نه يواځې زړه بدوونکی وو، بلکې د زغم وړ هم نه و، په تيره چې زما د خپلې ژبې ګرامر پوره له ياده وتلی و. خو وخت چې ما دغه ذهني قيدونه خپل معلم ته ويل، هغه به ځواب راکاوه چې له عربي ګرامر نه پرته يو څوک حتی قرآن مجيد هم سم ويلی نه شي.

دمخه مې د ځينو افغانانو د سرايله توب موضوع، چې تينګه وه بيان کړه، چې په هغو کې سردران، خانان او روحانيان راځي. دوی په واقع کې ډير زړور شوي وو او امير عبدالرحمن يې تر خپل لاس لاندې)Protégé(کاڼه. د بيلګې په ډول ملا مشک عالم، چې به کله دربار ته، ته مريدان به يې له کور نه تر شيرپور پورې د سړک په دواړو غاړو کې دريدل. بل مشر محمد جان له ورته قدرت نه بهره من شو. امير دغې نتيجې ته ورسيد، چې د هغو د له مينځه وړلو لپاره يوې اغيزناکې نظامي قوې او پاخه سياست ته اړينه ده. د يو خو مياشتو په بهير کې يې دري دغسې کنډکونه، چې هر يوه يې اته سوه کسه لرل، تنظيم او په عصري وسلو سمبال کړل[36]. دی د خپل لومړي حرکت لپاره اماده و. يوه ورځ چې دواړه مشران په دربار کې وو، د مخکې تجويز شوي پلان له مخې يې دواړه احاطه او بې وسلې کړل. دواړه يې بندي کړل او محمدجان يې په هاغه ورځ شمال ته واستاوه او چيرته په لار کې له مينځه يووړل شو. ملا مشک عالم بيا په کور کې بندي شو[37].

د امير عبدالرحمن د واکمنۀ لومړى کال

لومړى څيز چې په ياد راځي هغه د امير عبدالرحمن واده دى، د هغه له ترلي بي بي حليمي سره. د واده جشن د رواج له مخې نيول شوى و. د ورا په ورځ ناوي د امير هستوکنځي ته وړل کيدله. هغه په دغسي ښکلي او انځور شوي ډولۀ کې ناسته وه، چې څو کسانو په اوږو وړله. په ډولۀ پسې په سلکونو جپه نونه)Jappans(وړل کيدل، چې د وړي ډولۀ په شان د يوه او يا دوه کسانو لپاره و. سرداران او خانان په يو شمير پيلانو باندي سواره روان وو، د ډولۀ ترمخه د موزيك ډلي او پلتنو نه روان وو. دوى به په خاصو ګامونو سره مارش کاوه او په هر سل فوټه فاصله کې به يې په ټوپکو سره ډزي کولي. د اشرافو زامن، زما په ګډون، پاچايي غلام بچه ګانو او نورو ځوانانو د ناوي په مخ کې د پريټ په حال کي د خپلو وسلو او اسونو ننداره جوړوله.

زه د خوښۀ دوه نور جشنونه هم په ياد لرم، چې زمونږ په کور کې ونيول شول. يو يې د واده او بل يې د يادوني لپاره و. د واده جشن زما د خور و، چې له يوه سدوزي ويزر زوى سره واده شوه. د شادۀ دغه ځلانده پيښه د امير په غوښتنه او د ستور و، چې ټول لګښت يې هغه په غاړه اخيستى و. زمونږ کور د يوي اونۀ لپاره د خوښۀ او سات تيرۀ په جنت بدل شوى و.

د يادوني غونډه زما د نيا بي بي هوا لپاره وه، چې په کندهار کې مړه شوي وه. امير د غم لړلي کورنۀ د غړي په شان پکي ګډون وکړ. بي بي هوا د يوي نوميالۀ او درني ميرمن په شان په کندهار کې ډير اوږد عمر تير کړى و. په ميان جوى کې يې چې د ارغنداو د سين په خولي کې يې چې د ښي هوا په لرلو سره يو په زړه پوري کلى دى، ځمکه، باغونه او لوى کور لاره. داسي پيښه شوي وه، چې عبدالرحمن پخوا له دي چې په روسيه کې مهاجر شي، د هغه زوى او ښځه په کندهار کې د امير شير علي په امر تر سختي څارني لاندي نيول شوي وو. سره له دي هم بي بي هوا هغوى په منظم ډول ليدل او هر ډول مرسته يې ورسره کوله. څنګه چې هغه د سردار رحمدل ميرمن وه او هغه د امير شير علي تره و، هغه کوم اعتراض ونه کړ. د هغه بر عکس هغه هر وخت د هغه د احساساتو قدر کاوه.

د عبدالرحمن بله ښځه په روسي ترکستان کې پاتي شوي وه، چې د هغې سيمي د کوم نامتو مشر لور وه. هغه چې د "مير لور" په نامه يادېدله، بي اولاده وه. نو يې له خپلو په نامه شويو نجونو څخه يوه چې د هغې کنيزه وينځه وه، امير ته ورانديْ کره. له دغه پيوستون څخه دوه زامن پيدا شول.

امير يو حبيب الله (چې له هغه وروسته په **1901** کې امير شو) او بل نصرالله ونوماوه[37 الف]. امير پخوا له دې چې کندهار ته لښکر وباسي، کابل ته يې د خپلې کورنۍ د راوړلو ترتيب ونيوه. څنګه چې د امير شير علي د پلان له مخې د شيرپور د چاونۍ تکميلول ډېرو پيسو او وخت ته اړه لرله امير فيصله وکړه، چې يو ډېره ښکلې، ښه ساتل کېدونکې او ډېره ساده ماڼۍ ودانه کړي او د "ارګ" نوم پرې کښېږدي.

کندهار ته لښکر ايستل

په عين حال کې په هرات کې سردار محمد ايوب د واك کټلو لپاره د پلان په جوړولو بوخت شو. د رپوټونو له مخې دی له يوه لوی پوځ سره د کندهار پر لور روان شو. وروسته د امير عبدالرحمن پوځ په ګرشك کې مات او د غلزيو کلات ته په شا شو. په پای کې کندهار هم د سردار ايوب په لاس ورغی. امير سخت ټکان وخوړ. په يوې اونۍ کې يې خپل لښکر راټول کړ او کندهار ته په بيړه روان شو. د هغه پوځ له **25000** پخو جنګياليو نه جوړ وو. د هغه دري قومندانان په تصادفي ډول غلام حيدر نوميدل، چې هر يو يې بيا د خپل قوم په نامه ياديده لکه توخي اورکزی او څرخي[38]. څرخي د سرښندني، زړورتيا او هوښيارۍ له امله ګام په ګام پرمخ تللی او سپاه سالار شوی و.

امير غوښتل چې څومره ژر کېدلی شي کلات ته ځان ورسوي، چې په خپل مات شوي پوځ باندې د بلې حملې مخه ونيسي. که په دغه کار کې بېرته پاتې شوی وای، د بريالیتوب چانس به يې ډېر لږ شوی وای. له ښه مرغه سردار محمد ايوب د کندهار له نيولو نه وروسته او ملګرو يې په څښلو او سات تيري کولو پيل وکړ. هغه يوه ورځ په غزني کې تيره کړه. څنګه چې ما د هغه د سترتوب، کلتور، شتمنۍ او ښکلا په هکله ډېر څه لوستلي وو، زه په ژور ډول ناهيلی شوم. هغه څه چې ما وليدل زيارتونه او کنډوالې دي. غزني په واقع کې د يوې غونډۍ دپاسه او تر هغې نور هم دپاسه يوه ټينګه کلا وه، چې د جنګي حصار فکر پرې کيږي. موږ په ښار کې له ننوتلو نه ډډه وکړه، که څه هم ما يې د ليدلو تلوسه لرله، ځکه چې ما هلته د لومړي ځل لپاره سترګې غړولي وې.

امير وکولی شول، چې په يوې اونۍ کې کلات ته ورسيږي. زموږ د ورتلو ورځ رخصتي وه، امير د درې ورځو د تم کيدو امر وکړ، ددې لپاره چې پوځ ارام وکړي او مات شوی پوځ پياوړی شي. امير پخوا له دې چې له کابل نه حرکت وکړي، خپل يو قومندان سردار عبدالقدوس يې مامور کړی و، چې له هزاره جات نه په هرات حمله وکړي. مقصد دا و، چې سردار محمد ايوب د ماتيدو په حال کې د بېرته تللو

ځـاى نـه محـروم وي. سـردار عبدالقـدوس پـه لار كـې د اميـر لـه خـوا ډيـر خلـك او د هغـو لويـان وهڅـول، چـې ورسـره يوځـاى شي. هرات بې له سختۀ نه ونيول شو.

اميـر عبـدالرحمن د زمـري پـه شـان چـې خپـل ښـكار تـه نـږدې كيـږي، پـه دريـو ورځـو كـې او پـه غـور او فكـر سـره كنـدهار تـه ورسـيدل، چـې خپـل ويروونكـى حضـور ځرګنـد كـړي.لـه بلـې خـوا نـه د نـه غبرګـون پـه ښـوولو سـره هغـه پـه دې فكـر شـو، چـې ايـوب دفـاعي حـال غـوره كـړى دى. هغـه سمدلاسـه يـو نظـامي پريـت ونيـوه، چـې د هـرات د نيولـو جشـن ونيسـي. دغـه جشـن او دغـه كـار ايـوب پـه تعجـب كـې كـړ(39). د اميـر مقصـد دا و، چـې د خپـل رقيـب معنويـات خـراب كـړي او د خپـل نـوي ترلاسـه شـوي قدرت ننداره جوړه كړي.

پـوځ پـه نيمـه شـپه كـې د ښـار پـه مخـامخ غونـډيو كـې ځـاى پرځـاى شـوى و. اميـر پـه خپلـې خيمـې كـې چـې قومنـدانان يـې شـاوخوا ولاړ وو، د دوو شـمعو پـه رڼـا كـې د جنـګ پـلان وايسـت. زمـا د سـورو معنويـات لـوړ و، مـا د جنـګ لـه خطـر نـه انديښـنه نـه لرلـه. زمـا ټـول فكـر ديتـه متوجـه و، چـې زه بـه پـه جنـګ كـې څنګـه تبـارز وكـړم، چـې د اميـر توجـه جلـب شـي؟ زمـا ډيـر خوبونـه د نشـتو پـه اړه وو، چـې پـه هغـو كـې زمـا اس تـر ټولو دمخه وي.

بـل سـهار د وختـه چـې د لمـر روښـانه كـوونكي لـومړۀ وړانګـې د غرونـو پـه څوكـو كـې وځليـدلې، زمـوږ ټوپونـو ډزې وكـړې او بيـا پريتونـه او مارشـونه پيـل شـول. مقصـد دا و، چـې د ايـوب توجـه ختيځـې خـوا تـه واړولـه شـي او مـوږ لـه لويـديځې خـوا نـه يرغـل وكـړو، چيرتـه چـې زمـوږ ټـولي لښـكري پـه واقـع كـې ورو ورو ټـولي شـوي وي. مقابـل لـوري تـه وخـت لـه وخـت نـه تيـر و، چـې خپـل پوځونـه پـه اغيزنـاك ډول لـه سـره ځـاى پرځـاى كـړي. د دواړو خـواوو د مخكينيـو واحـدونو تـرمينځ نشـتي پيـل شـوي. د جګـړي لانـدينى بيـان زمـا د خپلـو ليـدنو كتنـو له مخې دى.

كنـدهار زمـوږ پـه شـې خـوا كـې و، مخـامخ مـو د نكـار غونـډۀ د ديـوال ډولـې غونـډۀ پـه خيـر ولاړه وه، چـې د سـر پـه اخـره كـې يـې د نيمـروز نـامتو ښـار) چـې اوس زوړ ښـار نـوميږي(پـروت و. لـه ډډې نـه يـې چـې باغونـه او پټـې غځيـدلې وو، زمـوږ پـه كينـې خـوا كـې پراتـه وو. د سـردار ايـوب سـواره كنډكونـه چـې ټـول شـمير بـه يـې دوه زره وو، پـه ډډو كـې زمـوږ دقرارګـاه او كينـې خـوا بانـدې د حملـې كولـو لپـاره ځـاى پرځـاى شـوي وو. سـردار او ملګـرو يـې د زاړه ښـار د تينـګ حصـار د كنـډوالو تـرمينځ سـباناري كـاوه. كنـدهار پـه ټـوليز ډول د يـوې جنګـې كـلا بنـه غـوره كـړي وه او د ارتبـاط محفـوظې لاري جـوړې شـوي وي.

د اميـر د خپلـې شخصـې قوماندانـۀ لانـدې درې كنډكونـه او

خاص ساتونکي وو، چې په سرو واسکتونو، سپينو پرتګونو سره د خاتول ميدان ته ورته وو. دوی زمونږ کينې خوا ته د باغونو او خندقو تر شا ځای پرځای شوي وو. سورو لرونکيو لويانو دغسې موقع نيولي وه، چې کولی يې شول هري خوا ته يې چې زړه وشي، ورشي. د امير مقصد دا و، چې کندهار ګوښه کړي او په پرله پسې حملو سره يې محصور کړي. داسې ښکاريده، چې دی د جنګ پوره کنترول په لاس کې لري. په داسې حال کې چې په خپل نصواري رنګ اس سپور و او د ګوليو د بارانونو پروا يې نه کوله، دی هر چيري حاضر و او خپل پوځ يې ځای پرځای کاوه او لا پياوړی کاوه. يو وخت مې وليد، چې يوه وران شوي توپ ته منډه کوي، چې د ترميم کولو او امتحان کولو څارنه يې په خپله وکړي.

د هغه پرخلاف ايوب په داسې حال کې چې پوځونو يې له زاړه ښار نه دفاع کوله، لا هم په سباناري بوخت و. د کندهار رضاکاران له لونګونو، چاکوګانو او ډنډو سره د خپلو ملايانو او طالبانو په تينګار د جهاد لپاره سره ټوليدل. دوه مهم ملايان چې خلکو ته د اعتبار وړ وو، د ايوب له خوا اړ شوي وو چې فتوا ورکړي، چې له امير سره جنګ کول لکه د کاپرو سره چې جنګ وي. کندهاريان چې يې فکر کاوه د جنت ورونه يې پرمخ خلاص دي، د ګوليو او ډزو د بارانونو په مقابل کې په بيړه روان وو.

زه له يوې عجيبې صحنې سره مخ شوم، زمونږ پر وړاندي له توپچيو سره يوه ډله توپونه وو، بې له دې چې له ملايانو او طالبانو نه پرته بل څوك ورسره وي او دوی چيغې وهلې چې "ياچاريار! دا جهاد دی، دا د کاپرو پر ضد جهاد دی." له بلې خوا د هغوی ملاتړ سواره بيل شوي وو، چې د خپل حرص له کبله زمونږ کيمپ چور کړي.

د جنګ صحنه ناڅاپه بدله شوه، له مقابلي خوا د ټوپونو اواز غلی شو. وروسته چې زوړ ښار زمونږ له خوا پرلپسې او په تينګه وويشتل شي، سردار محمد ايوب د ترصد د برج له سر نه خپله پيالـه په ځمکه وواهله، په خپل اس باندي يې توپ کړ او وتښتيد او په سختو لارو ايران ته لاړ[40]. کندهار تسليم شو، امير عبدالرحمن پوره بريالی او په ټول هيواد باندي يې حکم جاري شو.

زما پلار د امير د مصاحبانو د مهم غړي په توګه کوښښ وکړ، چې څومره کولی شي کندهاريان وژغوري. مونږ هم چې صحنې ته ورسيدلو، د هغه په پله روان شو. مونږ د امير له حکم سره سره چې په جنګ کې ګډ شوي ټول کسان بايد ووژل شي، اټکل دوه سوه کسان له وژل کيدلو نه وژغورل. امير پلار ته د درناوي له لامله زمونږ کوښښونه وزغمل، خو په زړه کې يې واچوله.

د مړو او ټپي شويو ټيټو جسدونو د چمنونو، باغونو او د

پاکو ميرو د نښتو ځايونه د ذبح په ډګر بدل کړي وو. امير په داسي حال کي چي په يوي صفي ناست وو او قوماندانان او مهم سرداران يي شاوخوا ولاړ وو، د خپل پوځ د تګ ننداره وکړه. همدا چي پريت پای ته ورسيد، هر يوه خپلي خيمي ته مخه وکړه. ما خپلي خيمي ته په رسيدلو سره حس کړه، چي ډير ستړی شوی وم او همدا چي خپله بستره مي وليدله، هغه ځه مي چي کولی شوه دا و چي ملاوستني او توپك ايسته وغورځوم او په بستره باندي اوږد وغځيږم.

زه تر سهاره پوري په درانده خوب ويده وم او سهار د لمانځه لپاره پاڅيدم. پلار غوښتل چي ميان جوی ته ولاړ شم، چي خپل کور له تالاکرو او سرتيرو نه وژغورم. امير ځرګنده کړي وه، چي سرتيري کولی شي کندهار)په يوي شپي او ورځي کي(تر شپږ کيلومتري پوري چور کړي. دا يوائي د انعام لپاره نه و، بلکي د مغلوبو د جزا لپاره هم و، چي د ملايانو په هڅوني سره يي په جنګ لاس پوري کړی وو. ما ځان ناتوانه او بي حرکته حس کاوه، له خپلو نورو ملګرو سره چي پينځه يي وژل شوي يا ټپي شوي وو، موږ د ميان جوی په لور روان شوو. په لار کي مو د خلکو له چيغو او واويلا او د سرتيرو له چور نه پرته نور څه نه ليدل، خو دوی له دينه منع شوي وو، چي وژل وکړي يا ټپي او باغونه له حد نه ډير چور کړي.

موږ د اروابښادي مور واړه انګړ ته ورسيدلو، دننني انګړ يي له دوو باغونو سره د شخصي هستوګنځي لپاره و. دا په معمول ډول د اوړي کور و او کوټي، حمام، پلخنځي او نور څه يي لرل. سرتيرو هغه د ځلورم ځل لپاره تالا کړی و. ټوله کورنۍ د پلار د هرکلي لپاره ستړګي په لار وه، زما ناسکه ورونه ګل محمد او خالق او د هغوی مور هلته وو. وروسته له اوږده بيلتون نه چي خه روغبړ کول، افسوس خوړل، ژړل او خندل چي هلته نه وو. دغه خاوري ليکونکی که خه هم په اصل کي د کندهار دی او د خپل وړوکتوب دوه لومړي کلونه يي هلته تير کړي وو، دا په غم لړلي حال و چي د لومړي ځل لپاره يي خپل وطن، مور، وريندار او وريرونه وليدل. په خاص ډول د خالق ورور ليدل، چي هغه يو خوږ ملګری هم و، د هغه له سترګو نه يي اوښکي و بهولي.

موږ په کور کي ناست وو او چای مو لا خلاص کړی نه و، چي د جنرال فراموز د راتګ مو واوريدل. څنګه چي هغه له پلار سره خاص اخلاص او ټينګه ملګرتيا لرله، موږ داسي ګڼله چي هغه ددي لپاره راغلی، چي له موږ سره ورځ تيره کړي او د کباب، چلاو او شيرچای مزه وڅکي. موږ چي ننوتلو، فراموز او ورسره يو څو نورو منصبدارانو ملګرو يي قدم واهه. په منده يي پلار، زه او خالق په غيږ کي ونيولو او په داسي حال کي، چي پلار ته يي کتل، وويل چي "محترم

سردار صاحب! د ملګرتيا لپار دا نه ده، چې ته دلته له موږ نه پرته ميله او مزه وړي. پردي سربيره دا يوه مناسبه ورځ هم نه ده، ځکه چې پاچا دربار خلاص کړی او هر يو ورته ورځي او مبارکي وايي."

پلار په ځواب کي وويل، چې "له معلوماتو نه دي مننه، خو زه دلته راغلم چې کور مي له تالاکرو نه وژغورم، ما هيڅ فکر نه کاوه چې نن به دربار وي، خو راځه چې پخوا له دي چې هلته لاړ شو، يوه پياله چاى وڅښو."

يو څه وخت وروسته موږ په اسونو سپاره د کندهار په لور وخوځيدلو. د عادت له مخي ما د ويالو او خندقو له پاسه خپل اس ځغلوه او خيزونه وهل، چې په دغه وخت کي زما مصاحب ورسيد او راته يي کړه چې "څنګه دي زړه دى، هغسي خيز وهه، خيز وهه. ويريږم چې دا به دي وروستۍ ځغستا وي. شاوخوا دي وګوره." ما وليدل چې د سورو ډلي موږ نه چارپيريږي او جنرال فراموز له موږ نه ليري کيږي. د هغو له وضع نه ښکاريده، چې موږ معزول شوي يو او دوى زموږ د نيولو اراده لري. همدا چې د امير هستوکنځي ته ورسيدو، ګومان مو په يقين بدل شو. همدا چې موږ پلي شو، پاچايي سرتيرو زموږ سړيو او اسونو ته منډه کړه. د امير خيمه له افسرانو، خانانو او سردارانو نه ډکه وه. امير زما له پلار نه وغوښتل، چې مخي ته يي کيني. په داسي حال کي چې يو ليك يي ورښوده)چې بي له شکه د ايوب په پلوي و(ويي پوښته چې "دا ستا ليك دى؟".

پلار ليك ولوست او په ځواب کي يي وويل چې "نه، دا زما ليك نه دى." "ته څنګه له دينه انکار کوي؟" بل څوك په دغه ډول ليکل کوى شي؟؟"[41]. زه نه پوهيږم، چې بل څوك به دغسي ليکنه وکړي، خو په دي پوهيږم چې دا زما ليکنه نه ده او دغه حقيقت دى." په دغه وخت کي د کوهستان يوه خان د پلار هغه ليك له جب نه وايست، چې څو ورځي دمخه يي وراستولى و. "راځئ وګورو که دغه دوه ليکونه سره ورته وي." يو درجن نورو ملګرو هم هغه ليکونه وړاندي کړل، چې پلار په دغو نږدي وختو کي وراستولي وو. ما هم د پلار په قلم يو څو شعرونه وړاندي کړل، چې ټول يي ووينې. هغه يو شان نه وو.

امير لومړى کس و، چې وغږيد. "ګوره دغه ليکونه سره ورته نه دي. داسي ښکاري چې ته په هر ډول وغواړي ليکلى شي. پلار مي وويل چې "دا يوه پلمه ده، ته په زړه کي څه اصلاحات لري، چې پخوا دي له ما سره پري خبري کړي وي. اوس چې غواړي پلي يي کړي، شرع يي له ما نه کوي." "زه

له دينه پرته بل هيڅ په زړه کي نه لرم، چي ته بايد د حج ادا کولو لپاره مکي ته ولاړ شي." "دا به ستا ډيره مهرباني وي چي له ما سره يې کوي." تحقيق پای ته ورسيد او امير خپل د دربار آمر بای محمد ته امر وکړ، چي تر تبعيدلو پوري موږ بندي وساتي. له دغي دقيقي نه وروسته زموږ نه پای ته رسيدونکي نيکمرغي په سختي بدمرغي واوښته.

د دوزخ او د هغه د ساتونکيو يوه منظره

هو، بې له مبالغې نه موږ د دوزخ د ساتونکيو له نمونو سره چې په مبارك قرآن او نورو کې يې ذکر شوی، مخامخ شو. د امر مطابق موږ د دربار په هغه مامور پسې روان شولو، چې يو ناشولته، ناوړی، بيسواده، جلاد ډوله ازبك و. له مخ نه يې د بې رحمۀ او ناوړي چلند نښې ښکاريدلې، د بڼ آخر ته يې ورسولو چې هلته د هغه او دنورو نوکرو د اوسيدلو لپاره خيمې قطار ولاړې وې. هغو ته نږدې يوه لويه خيمه وهل شوې وه، چې له هغې نه د بندي خاني کار اخيستل کيده، خو نور بنديان چې په غاړو او پښو کې يې زولنې وې، د يو څو رژيدونکيو پلو دپاسه په نيم لوڅې حال کې ناست وو.

موږ چې په خيمه کې دننه شوو راته امر وشو، چې په هغه ګلم باندې کينو چې پکې خور و. صاحب په داسې حال کې، چې په يوه کټکې باندې ناست و، په دوو شډلو او ربړ ورکوونکيو نوکرو باندې غږ کړ، چې "جامې يې وباسې، نور نو هغه ته اړه نه شته." هغو د پلار په لور منډه کړه، چې قيمتې، طلاکارې شوی شال او بالاپوش يې وباسي. پلار په سوچه کندهارې او محمدزي ډوله غضب سره هغوی وايستل او وويل چې "دوی ته نه شايي زما جامې وباسي. که حاجب صاحب جامو ته اړ وي، زه به يې په خپله وباسم." د جامو په ايستلو يې پيل وکړ او خپل قيمتي کالي يې ور غوزار کړل: بالاپوش، يو ډير ښکلی واسکټ او د سراو ملا خامك دوزي شوې ډيرې ښکلې پټۀ ګانې، چې د هغه حرص يې پاروله. څنګه چې زموږ جامې ګرانې نه وې، هغه موږ ته توجه ونه کړه، خو هغو زما ملاوستنی، توره، توپانچه، بوټان او څريدلې چاړه يا خنجر، د شعرونو يوه وړه کتابچه چې په ښکلي خط ليکل شوې وو او يو وظيفات چې مور مې زما په غاړه کې اچولې و، رانه واخيستل.

په لږ وخت کې دوی زما د پلار له نوکرو څخه يو له کاليو او نورو څيزونو سره رادننه کړ، ټول څه يې ترينه په زور خپل کړل او هغه يې له بڼ نه وشاړه. په لمر پريوتو سره دغه خيمې ډارووونکې او دوزخ ته ورته منظرې وې. يوه ژوره تياره راخوره شوه، د بندي خاني مخې ته اور بليده، سربيره پردې چې شاوخوا يې يو څه روښانه کړ، له هغه نه يو ګڼ تريخ لوګی وته، چې بندي خانه او زموږ سترګې يې ډکې کړې او په دغې ناڅاپي غميزې يې زموږ اوښکي د درد له ژړا سره ګډې کړې.

بای محمد دوه کړۀ وروسته له امير نه راغی او په خپل کټکې باندې کيناست، چې ددغې پريکړې اعلام وکړې:"لومړی دا چې تر هغو چې د محترم غلام محمد طرزي او زامنو د سفر ترتيب نيول کيږي، دوی به د حاجب تر

ښارني لاندي وي. دویم، سردار ته به هر ښاښت او ماښام له پاچایي پخلنځي نه دوه غوري پلاو له قورمي سره رسیږي. دریم، سردار له دینه منع دی، چي له باندي سره اړیکي ټینګ کړي، خو له کور نه به یي دغسي شیزونه لکه ډوډۍ او جامي وررسیږي. ده ته دا د پاچا حکم دی، ورته دعا کوه."

پلار:" مور به هیڅ داسي نه کړو، دعا باید په خپله وشي او له زړه نه راووځي." بای کړه چي "ته دا شیزونه په خپله پوهیږي، زه نه پوهیږم." هغه نو بیا امر وکړ، چي ډکروال دي حاضر شي. دوه نوکران په خیمه راننوتل او له نیم درجن زنځیر شویو بندیانو نه یي هغه ونیوه، چي له ځان نه یي شال راتاو کړی او پریښانۀ وړی و. هغه یي لاس نیولی په کشولو سره حاجب ته بوته.

"ډکرواله! راځه حقیقت وایه، ولي ځان او مور ربړوي. د ایوب د یوه نږدي مصاحب په شان ته باید په دي پوه شي چي دغه لیکونه چا استولي وو؟" بیچاره ډکروال چي لنډ قدی هراتی و، په خپلي خاصي لهجي سره وویل چي "محترم حاجب صاحب! په ټول احترام سره ته له پرون راهیسي له مانه همدغه پوښتنه کوي، تا پرون سل واره په ډنډي سره وهلی یم، د یوه عسکر په توګه زما کار د بیرون و، دغه خوار روح به ښنګه په هغه ښیز خبر شي، چي دننه پیښیدل؟."

حاجب په خپل خاص ازبکي قار سره ریږدیده)وایي چي صد رحم ازبك، یك قهر افغان.("ته که حقیقت نه وایي، تاته به وښییم چي حقیقت ښه ښیز دی." هغه یوه نوکر ته اشاره وکړه، چي د ډکروال د پښي پونده تر یوه نیمایي شوي میوکي پوري وتړي. نوکر یوه پانه ننویستله او په داسي حال کي، چي میوکی یي نیولی و، نورو هدایتو ته منتظر ودرید. زه نو اوس پوره پوه شوم، چي له پاني نه د کړولو د یوي وسیلي په توکه ښنګه کار اخیستل کیږي؟.

پلار ددي لپاره، چي دغه غم لړلي صحنه یي ونه ځوروي، د خوب په ستره بستره کي پریوت او په داسي حال کي، چي خپلي سترګي یي په لنکوتي سره پټي کړي وي، ویده شو خو ما او خالق په ناطاقتۀ سره انتظار کاوه، چي نور به ښه پیښیږي.

"ووایه! وبه یي وایي یا به یي ونه وایي؟" "صاحبه! زه ښه ووایم؟ ښنګه د یوه ښیز په اړه ښه ووایم، چي پري خبر نه یم؟" "اوه! ته لعنتي کاپر، ته هیڅ په درد نه خوري." بیا نو هغه په نوکر باندي امر وکړ، چي میوکي ته تك ورکړي. بیچاره ډکروال چیغي کړي:"د خدای لپاره والله که راته معلوم وي." ناري یي سر کړي، دغه سخت زړي سړي په دغومره قوت سره تك ورکړ، چي د بندي له ګوتو نه ویني وبهیدي. په زړه سوځوونکي چیغي سره بي هوشه شو، نوکر پښه ورخلاصه کړه چي بیرته په هوش راشي.

بيا نو د يوه ميرزا وار راغی، چي دغه بدبخت هم د هرات او د ايوب د حساب د دفتر غړی و. هغه چيغي کړي، چي "د خدای لپاره زه نور دغه پانه زغملی نه شم، لاسونه او پښي مي شل شوي دي." لعنتي حاجب په غضب سره چيغي کړي، چي "غم مه کوه، زه به ستا ښکلي لاسونه او پښي تپي نه کړم، نن شپه د سرو تيلو وار دی، د سرو تيلو!" خوارکی محاسب په داسي حال کي، چي زاري او عذر يي کاوه، د دوو نوکرو له خوا په زور يووړل شو. يو څو شيبي وروسته دوی يو څه تيل په يوه لوښي کي واچول او په منقل باندي يي کيښود. په ليدلو سره يي بيچاره بندي زارۍ پيل کړي:"حاجب صاحب! زه به زر ځله خپل ځان له تا نه قربان کړم، زه يي زغملی نه شم، سمدلاسه مي ووژنه." "ميرزا صاحب! موضوع ستا په لاس کي ده، راته ووايه چي يو نيم لك ورکي شوي روپۍ چيري دي؟" "دغه او هغه کاپر حقيقت هيڅ نه وايي، شا يي لوڅه کړئ." هغه جارو په تيلو کي تخته کړه او يو څاڅکی يي پريښود، چي په ملا يي ولويږي. ميرزا په ساه نيولي اواز وستميده "مهربانه خدايه!" او بي هوشه شو.

اوس نو د دريم بندي وار و. "قوماندانه! رادمخه ښه." حاجب په پوچو ويلو شروع وکړه. يو دنګ ځوان او د خوښي طبع خاوند په وقار سره جك شو، په داسي حال کي چي د زولنو ځوکه يي نيولي وه، د هغو د کړپ او کړوپ په مينځ کي راښکاره شو. "قوماندان صاحبه! راځه حقيقت ووايه، ځله موږ او ځان ربړوي. ووايه چي چا له کابل نه ايوب ته ليکونه استول وو؟". د قوماندان قواري او کړو شودله چي د درني کورنۍ سړی دی او دا اول ځل دی، چي له تحقيق او کړاو سره مخ کيږي.

" زه د ايوب نږدي مصاحب نه وم، زه به د ورځي يو ځل دربار ته تللم، کله به مي سلام وکړ او ستون به شوم. په نورو وختو کي به مي د څاشت ډوډۍ خوړله او بيا به رخصتيدلم. څنګه به له دغسي شخصي موضوع ګانو نه خبريدلی شوم؟ که ته زما په خبرو باور نه کوي هر ښه مسلمان وپوښته. زه په دي پوهيږم، چي ته به د نورو په شان ما هم وکړوي. څنګه چي زه د قين او پاني تاب نه لرم، ځان به ووژنم. ښه به دا وي چي ته ماته هغه سړی وښيي، چي غواړي ته يي تورن کړي او زه به د هغه نوم درکړم او خپله ازادي به وګټم." "له هزاره حسن علي نه يو ليك رارسيدلی دی." "دا لومړی ځل دی، چي ته د هغه نوم اخلي. څنګه غواړي چي ځواب درکړم؟ هو، يا نه؟" حاجب په تعجب کي شو، هيجاني او ګډوډ شو، په خپلو سړيو باندي يي غږ وکړ چي "دغه سړی ډير سپين سترګی دی، دا به ټوله ورځ او زموږ د کړولو د ټولو وسيلو استعمال ونيسي، چي دی د بلبلي په شان په خبرو راوستل شي. ته بدکاره انسانه! ځغله،

ښه ويده ښه، د سبا لپاره تيار اوسه."

دا د باى محمد د بې رحمۀ او كړولو د ډرامې وروستۀ پرده وه، چې له هغه وروسته جك شو او لاړ.

د دوزخ د تيلو بوى ناك سور رنګه دود ورو ورو لړيده، د دوزخ ساتونكي خپلو خيمو ته ستنيدل، سرتيري له نيغو نيزو سره خوريدل. د سوځول شوي پوتكي د مخ د ويښتو مردار بوى چې له خپه كوونكيو او تينګو زاريو سره ګډيدل، زما احساسونه يې دړې وړې كړل، تر دې حده چې له خوب نه يې محروم كړم او له سترګو نه يې راته ترخې اوښكې وبهولې. موږ نه پوهيږو چې د حاجب دغه كړه ددې لپاره وو، چې موږ وډار كړي يا د كوم بل مقصد لپاره؟ كيدلى شول چې هغه په كومې بلې خيمې كې شوي واى.

دغه ويروونكي او د بيخوبۀ شپه پاى ته ورسيده، په سبا يې حاجب راښكاره شو چې ووايي "تولـه اوږده شپه مې كار وكړ، چې د تاسو لپاره ددغه بڼ په تهكاوي كې يوه كوټه پيدا كړم. تاسي به هلته ښه ارام اوسئ، جك شئ چې ځو." دغه كوټه نمجنه وه او يو څو توتې ګلمونه پكې غوړيدلي وو. د پلار لپاره مې له بسترې سره يو كټ او زما او زما د ورور لپاره دوه توشكې، دوه بالښتونه او دوه خيرنې كمپلې پرتې وې. د اوبو يو صراحي او يوه مسې كاسه هم زموږ لپاره هلته ليدل كيدل. په مثبته خوا كې يو څه كورنۀ غذا، ميوې او نور څه له كور نه استول كيدل.

كوم ځيز چې زه يې وساتلم او د بندي توب كړاو يې راته كم كړ، هغه زموږ د تبعيد او د پلار لپاره د حج د ترتيب نيولو هيله وه. دا به په ما كې د سفر لپاره يوه ژوره علاقمنې وتخنوي او شې هيلې او خيالونه به مې روښانه كړي. حاجب به مې هره ورځ پوښته چې "دوى به څه وخت موږ حج ته واستوي؟" هغه به ويل چې "غم انديښنه مه كوه، هغه به زر وشي."

د امير سرتيرو دوه ورځې وروسته د هيلې پرخلاف زموږ ورونه ګل محمد او شير محمد ونيول او زموږ بندي خانې ته يې راوستل. پلار چې ورسره خپه و، په دې چې هغوى په ظاهر كې په يوې حساسې شيبې كې هغه پرې ايښې وو، ورسره په بې ميلې سره روغبړ وكړ. خالق او زه ډير خوښ شوو چې دلته به يې ولرو، كه څه هم په بندي توب يې خپه وو. موږ يوازې سره ورونه نه وو، ښه ملګري هم وو.

كه زه ټول هغه څه بيان كړم، چې هره ورځ پيښيدل، هغه به پاى ونه لري. په لنډ ډول زموږ بندي توب درې مياشتې اوږد شو. موږ ځلور ځلې حركت وكړ او د حاجب بنديان مخ په ډيريدو وو. اوسنۀ بندي خانه يو رارو)كاريډور(و، چې په هرې خوا كې يې برنډه وه. پلار او موږ ځلور ورونو يورارو په كډه لاره او نور يې د نورو سردارانو او خانانو لپاره وو،

چي په هغو کي د سردار شير علي ورونه او د هغو يو تربور)انور(هم و، چي تپي شوی و. درارو په غولي باندي يو عجب او نوم بدی شخص هم پروت و. عجب په دي چي شکل او ځان يي ډير ويروونکی و، اوږد قد يي لاره، له اوږدو غړيو سره، بږيره يي د ژړا ولي د څانګو په شان په غير منظم ډول د هغه د سترګو له کونجونو نه لاندي ځړيدله او بيا د يوه بوتي په څير تر نامه يي رسيدله. سترګي يي چي نيمايي يي په وريځو سره پټي وي، د يوه وحشي ځناور د سترګو په څير ځليدلي. د پريړي خمتا يو لنډ کميس يي په ځان او دومره خيرن و، چي په سختۀ سره يي د توتي تميز کيده. خلاص او بي تنۀ کريوان يي د هغه د سيني او ږيري د ويښتانو يو مخلوط ښوده، چي له قد سره يي سيالي کوله او د لينکيو او ليچو ويښتانو يي د وزي ويښتان شرمول. له سر نه تر پوندو پوري يي ځان د پسه په خام اوږده پوستين پوښلی و. له غاړي نه يي دغسي زنځير راتاو و، چي ان تر بجلکو يي رسيده، چي شايد شپږ کيلوکرامه وزن يي درلوده. له موږ پنځو نه پرته ټول بنديان زنځير او غراب وو.

دغه سړی سدو نوميده، چي د يوه بل بدنامه داړه مار د دو ملګری و. دغو دواړو او د دوی په شان نورو د لټه بند په هسکو او شاوخوا درو کي لاروي شکول، په کاروانونو باندي يي بريدونه کول او خاروي او پيسي يي ترينه خپلولي، سړي يي ترينه وژل او د هغو واړه او ښځي به يي خرڅولي. امير پخوا له دي چي کابل ته ستون شي، د کابل قوماندن [پروانه خان] ته امر کړی و، چي دغه ياغيان له مينځه يوسي[42]. د قوماندان عسکرو او سورو دغه سيمه احاطه کړه او د سدو او د دو په کډون يي ډير داړه ماران ونيول او امير ته يي د سوغات په توکه وليږل.

د تياري په خوريدلو سره به له خاص احتياط نه کار اخيستل کيده. بای محمد به بنديان د غولي دپاسه سره وتړل او قلف کړل او کلي به يي په خپل جيب کي واچوله او لاړ به. دغه کار بنديان په کړاو او بيخوبه کول. پلار چي په نسبي ډول يو څه امتياز لاره، د بنديانو په دفاع کي يي له حاجب سره په پرله پسي ډول دليل وايه. "دا چي هغوی په زنځيرونو کي دي او دلته يواځي يو ور دی، چي دولس سرتيري يي تر شا ولاړ دي، ته ولي هغوی له خوب او ارامتيا نه محرومَوي؟ په داسي حال کي چي د هغو پرار ناشونی دی." "دا زما کار دی او ته حق نه لري، چي زما په چارو کي ګوتي ووهي."

پلار په بيړه صراحي ته لاس کړ او د حاجب په لور يي په قوت سره ګوزار کړ. که يي ځان ګوښه کړی نه وای، نيغ به يي په سر لګيدلی او د سر کوپړۀ به يي ورماته کړي وای. د هغه په ځای يي په سينه ولګيد او ډير يي وردراوه. هغه نيغ

امير ته د شکايت لپاره لاړ، امير څه ونه ويل، يواځې د احتياط او فکر خبرې يې وکړې، خو کنداغونه ليرې شول او بنديان يو څه ارام شول.

يو څو ورځې وروسته ژمی راغی او ساړه شول حتی ډنډ هم يخ ونيوه. ښاغلی سدو له خپلې ږيرې او وحشي قوارې سره په ځان فرض ګڼله، چې غسل وکړي. خپل د وړيو پوستين يې له خپلو اوږو نه ليرې واچوه او په داسې حال کې، چې خپله درنده او شرنګ او شرونګ لرونکې زولانه يې په ځان پسې خشوله، په بې پروايۍ سره د وره په لور روان شو. ساتونکې سرتيري ته يې يو څه وويل او هغه سمدلاسه د ډنډ غاړې ته وروست. سدو کالي وايستل او په داسې حال کې چې د زولانې په څوکه يې يخ مات کړ، پکې ننوت. د مذهبي رسومونو له مخې يې درې ځله په اوبو کې غوټه کړه، کالي يې بيرته په ځان کړه او په داسې حال کې چې يخ يې په ويښتو، ږيرې او ځان باندې اوبه کيده، بيرته بندي خانې ته راغی. نور بنديان مجبور شول په بخارۍ کې ډير لرګي واچوي، چې تود اور د هغه په انتظار کې وي. سدو بې له دې، چې د منني يوه کلمه هم ادا کړي، د بخارۍ ترڅنګه کيناست او ځان يې تود او وچ کړ.

دلته د يادولو او اند کولو وړ ده، چې ملايانو او روحاني ښوونکيو ددغو ناپليلو او قانون نه منونکيو خلکو په دماغونو کې څنګه سره متناقض تعصبونه ورننويستي دي. دې ويده کيږي، شهواني خوب ويني او خالي کيږي، چې په هغه سره هيڅ ګناه نه کوي، خو ملا صاحب بې د شرايطو له کتنې نه هغه واقعيت ګڼي او د غسل حکم ورته کوي او دغه حکم په دغسې عقيدې او اجبار سره اجرا کيږي، چې د سړو او کنګل پروا هيڅ نه کيږي. په عين حال کې هغه خلک کړوي، وژني، کورونه ورانوي او د مريو په نامحدودې سوداګرۍ بوخت کيږي. دغه ټول جرمونه په ټينګه منع شوي دي، نه يواځې د اسلام په ربښتيني دين کې، بلکې په نورو دينونو کې هم. سدو او د هغه په شان نور چې په ټول هيواد کې په زرګونو ميندل کيږي، په دې عقيده شوي چې د بد پر ضد حکمونه عين هغه دي، چې د ښو لپاره دي لکه په اصطلاح له شيطان غولولو نه وروسته، چې تلپاتې جنت يې انعام وي. که دا د مذهبي مکتبونو او روحاني مشرانو ملايانو له خوا نه وي، نو دغه جاهل او بې لارې شوي د بل چا له خوا او په څه ډول په ناسمه لار باندې رهې کړل شوي دي؟.

په پای کې زما د معمولي پوښتني په ځواب کې حاجب وويل چې "امير به په يوې اونۍ کې کابل ته ستون شي او تاسې به هندوستان ته وليږل شئ، خو باور وکړه چې تاسې به هلته هم بندې اوسئ. څه وخت چې باندني جيل وانان وويني، بيا به په ما شکر وکړئ."

ماته د انتظار هره ورځ د کال په شان وه، نوکرانو به هره ورځ مونږ ته له کور نه څيزونه راوړل، نن يې مونږ ته وويل چې سرتيرو بيبيانو ته خبر ورکړی چې "ځانونه اماده کړئ او څيزونه بار کړئ، ذاکر ته به لاړ شئ، چې هغه د هند په لور لومړی ګام دی." په دغه خبر سره خپګان او شورماشور جوړ شو، ما ويل چې "خپګان ولې؟" "عجبه پوښتنه! کورونه چور شوي دي او سردار او نور ټول په بندي خانه کې اچول شوي دي، تر هغو بده دا ده چې له خپل پلارني هيواد څخه شړل کيږي او د کاپرو له خوا بندي کيږي او ته بيا هم وايي چې ولې؟"

ما په ځواب کې وويل، چې "مونږ به بندي نه شو، حتی که بندي هم شو هغه به د هند په شان يو پراخ هيواد کې وي، چې د هغه ښارونه د کرکې وړ له دغې بندي خانې نه ښه دي. زه پوهيږم ځکه چې دا مې له لطيف او سوداګر نه دغسې اوريدلي دي."

"صاحبه! زه بايد درته ووايم چې کنيزې له خوښۍ نه په جامو کې نه ځاييږي." "هغوی ولې دومره خوښې دي؟" "وايي چې هندوستان د راج او ازاد ملك دی، همدا چې هلته ورسيدلو هغوی به د دوی ازادي اعلام کړي او دوی به ازادي شي."

مونږ يو ځل بيا په ظاهر کې له يوه تناقص سره مخ شو. د اسلام د ريښتيني دين له مخې همدا چې يو څوك په دغه دين له زړه نه مشرف شو، مريی توب لغو کيږي. "لا اله الا الله محمد رسول الله" مونږ دغسې ويناوي هم مومو لکه "په اسلام کې مريي توب نه شته" او "د عدالت نوکر ښه چې ازاد اوسي." په اسلام کې برابری چې ټولو ته برابر حقونه مني، تينکه ريښه لري. که ددغې اساسي اسلامي برابري رعايت په عام ډول شوی وای، د قانون له مخې به خاوند او مريی، شتمن او غريب نه وای او نړۍ به جنت وای، خو له بده مرغه په دې لارې کې کوښښونه بريالي شوي نه دي.

په واقع کې په اسلام کې دغه حقوقي فريضې [په افغانستان کې] تر شلو کالونو لږ دوام کړی او نن ورځ مونږ ددغسې يوه حال شاهدان يو، چې ځواني ښځينه مرياني ددې لپاره چې ازادې وي، غواړي باندني ملك ته په مهاجرت لاړې شي. دا چې مونږ د دوی ځيل کيده په نظر کې ولرو، د پوهاوي وړ ده. ه په خپل وار په زړه کې په يقين سره د دوی په خوښۍ کې ځان شريك ګنم.

بل سهار د وخته حاجب له يوه افسر سره راغی، هغه د يوه شپانه په شان چې خپل پسونه مشتري ته سپاري پخوا له دې چې مونږ يوه سپاره افسر ته وسپاري، وشميرلو. مونږ مننه وکړه او له سدو او نورو بنديانو سره مو خدای په اماني وکړه. مونږ چې له دغه ځايه وتلو، د خاصو سورو 16 سواره

له مور سره يوځای شول. په ذاکر کي دري ورځي پاتي شو، ددي لپاره چي نور هم د تللو لپاره هلته تول شي. په پای کي مور وخوځيدلو، خو څه يوه صحنه! دښځويوه شپيته کسيزه ډله، چي په هغو کي پينځلس بيبياني او نوري مرياني او نوري وي، له مور سره يوځای شوي. زه وګومارل شوم، چي د بي بي جان او ببوجان په نومونو د خپلو ميرو مسؤليت ولرم. دا لومړی ځل و، چي له ماشومتيا نه وروسته زه خپل دغه نږدي خپلوان وينم)د ورونو کورنۀ، حاضري او غايبي(. زه دوه کلن وم، چي کابل ته ولاړم او دوی په کندهار کي پاتي شول. کلونه کلونه مي هيله کوله او خوب مي ليده، چي کندهار ته او خپلي کورنۀ ته بيرته وګرځم، خو ما هيڅ فکر نه کاوه چي هغه به په دغسي ناوړي حالت کي وي. دا يو غم لړلی او زړه ماتوونکی پيوستون و، په خاص ډول زمور ميندو ته ډيره ګرانه تماميده، چي له پينځلسو کلونو نه وروسته خپل ميړه د لوړ نسب يو سردار او د کورنۀ يو بچوړی او رسيدلی جوهر د بندي توب او درد په حال کي ويني. مور ژړل، يو بل مو په غيږ کي نيول، لاسونه مو سره ورکول او نرمي خوږي خبري مو سره کولي.

له دغو تودو احساساتو سره سره زر مي درك کړه، چي لويي کورنۀ په خاصه توګه هغوی، چي د سر سړی يي خو مايني لري، په خپلو کي خاص سياست او ديپلوماسي کوي. د بيلګي په ډول هره ماينه په مهارت او هوشيارۀ سره هڅه کوي، چي د ميړه په زړه کي ځای ونيسي. زمور په قضيه کي زه د پلار د منلي په توګه سمدلاسه د خاصي توجه مرکز شوم.)دغه حقيقت چي زه ناروغ او له خپلي سکه مور نه محروم شوی وم، هم رول لاره.(هر هغه څه چي زړه مي غوښتل، لرلی مي شوه. ميرو مي ددي لپاره چي په خپلو سياليو سره د پلار زړه خپل کړي، په تودوشي او مهرباني کولو کي تر يوي بلي نه زياتی کاوه. زمور په کاروان کي نوري کورنۀ هم وي لکه د سردار شير علي کورنۀ له پنځوسوښځواو بي شميرو ښځينه مريو او کنيزو او مريانو سره. هلته د تره زوی انور، د هغه کورنۀ او له ښځويا بي له ښځوسره ځيني خانان هم وو. اسلم چي د يوولسو کلونو او يو خپلوان و، يواځينی کس و چي زما نږدي ملګری شو. د سيمي جګ او خواخوږی خو د انتقال يوه د ډاډ وړ وسيله وه. يواځي د اسلم نيا او يوي بلي ميرمني چي له اتيا کلونو نه اوښتي وه، يو اوښ لاره. د تره زوی انور هم يو اوښ او هم يو اس لاره او ددي لپاره، چي پلار خوښ کړي، ماته به يي په هغو باندي د سپريدلو اجازه راکوله. هر سهار مور د سورو تر څارني لاندي خوځيدلو او دوی په تورو او نيزو سمبال وو. دا چي د هغوی وسلي د کار نه وي او اسونه يي هم پياوړي نه وو، د خالق ياغي طبيعت يي هڅاوه، هغه به

ويل چي "که د پلار ډار نه وای ما به دغه خرکاران لاندي کړی او له اسونو او وسلو سره به تښتېدلی وای."

اوس به د سفر موضوع پرېږدم او د کندهار له دوو نامتو ملايانو سره به د امير په چلند وغږېږم. سردار محمد ايوب دوی اړ کړی و، چي فتوا ورکړي چي له امير عبدالرحمن سره جنګېدل به داسي وي لکه د کاپرانو پر ضد جهاد وي. دغه قصه موږ په بندي خانه کي واورېدله.

د مبارکي خرقي په مخ کي د هغو وژنه د افغانستان په تاريخ کي يو بيساری عمل و. په دغه کار سره د هغه د پناه غوښتلو هغه رواج نقض کړ، چي خلکو په خرقه او نورو زيارتونو کي پناه موندله. د ګناه دغه بدعت په واقع کي د جزا په اړه د مذهبي او مدني قانونو د استعمال رسم له مينځه يووړ.

امير عبدالرحمن د جمعي له لمانځه نه وروسته په داسي حال کي چي د جومات نه دباندي ولاړ او توره يي په لاس کي وه، امر وکړ چي مولوی واسع چي يو تن من سړی و او نکريزي ږيره يي لرله، ورته راوړل شي[43]. عبدالرحمن په عربي کي کلمه ورته په لوړ اواز وويله. "ملا! ښه غوږ ونيسه." بيا يي خپلو ملګرو او سرتيرو ته کړه، چي دوی هم کلمه ووايي. غږ يي په کبندي او ډيوډۀ کي هيبتناك انعاكس وکړ. په داسي حال کي چي روحانيانو او ديني پوهانو ته يي کتل، امير وويل چي "ستا ديني حکم څه دی؟ موږ څوك يو؟" "تاسي ټول مسلمانان يئ، سوچه مسلمانان!" "ښه بيا نو ستا حکم د هغه چا په اړه څه دی، چي په هغو معتقدانو باندي د کفر حکم کوي، چي نه يوائي په خپله مسلمانان دي، بلکي تير شوي يي هم مسلمانان دي؟" دغه نامتو مولوی په ځواب کي وويل، چي "د الياس د تفسير له مخي هغه کس کاپر دی." هغه دا هم وويل، چي "ما دغسي فتوا ورکړي نه ده، چي په هغي کي مي د تا يا ستا د سرتيرو نوم اخيستی وي." "ټول هغه څه چي ما ويلي دي، دا دي چي له کفر سره مرسته کول، بيديني ده. زه پوهيدم چي که مي دغومره نه وای ويلي، ايوب به زه په کړولو سره د هغه لاسليك کولو ته اړ کړی وای."

امير په غضب سره چيغي کړي، چي "څنګه مي له کاپرو سره مرسته کړي وه؟ په يقين سره نه د کندهار سردار شير علي په شان او نه د کابل محمد ولي يا د پيښوري سردار په شان، چي د کاپرانو پر خوا له مسلمانانو سره وجنګيدل. زه راغلم، چي هيواد د باندنيو له اشغال نه ازاد کړم. اوه، ته لعنتي! ته، نه زه کاپر يم." بيا يي خپله ققفازي توره له تيکي نه وايستله، يو کام دمخه شو او د ملا په شي اوږه يي په دغسي قوت سره ګوزار وکړ، چي هغه له کمره نه دوه ځايه شو. بيا يي امر وکړ، چي هغه بل مولوی عبدالرحيم ورته

راوړاندي کړي. په يوه وار سره يې د هغه سر له ضعيف بدن نه بيل کړ او د فوتبال د توپ په شان يې وړاندي وغورځاوه.

دغو وژنو او د پلاربندي توب د کندهار د وړو او زړو په زړونو کي ويره واچوله. د وروستۀ پېښي اهميت ځکه غټ شو، چي پلار د کندهار په حاضرو سردارانو کي يو وتلی کس و. امير ته د هغه نږديوالی او د هغه احساسونو ته د هغه درناوی ټولو ته معلوم و. له امير سره کندهار ته د هغه ملګرتوب د هغو په زړونو کي هيلي غوړولي وي. په پای کي د هغه، هغه تينګ کوښښونو ته د هغو په دفاع کي، چي د خپل رضايت پرخلاف په جنګ کي ښکيل شوي وو، د قدر په سترګه کتل کيدل. نو امير عبدالرحمن دغي پايلي ته ورسيد، چي که اول يې د سردار غلام محمد طرزي چاره کړي نه وي، د هغه لپاره به د اصلاحاتو عملي کول ناشوني وي.

سرحد ته رسيدل
(د 1882 کال اول)

دغه سفر چې په عادي ډول څلور ورځې نيسي، موږ په لسو ورځو کې پای ته ورساوه، ځکه چې زموږ کاروان د خرو و. موږ په پای کې عبدالله کلا ته ورسيدلو، چې زموږ د هيواد اخره برخه ده، چې زموږ د ځپل کيدلو له امله موږ ته له ليري نه د يوه هيبتناك اعراف يا د ګناه توييدلو ځای په شان ښکاره شو. زموږ ساتونکي خوښ شول، چې دوی وکولی شول موږ مقصد ځي ته ورسوي، بې له دي چې څوك تښتيدلي وي، خو د دوی غرور او خوښي پوره بيځايه او بې دليله ښکاره شوه. ښځينه مريانې او مريان خوښ وو، چې خپله خپلواکي به ترلاسه کړي، په داسې حال کې چې خاوندان او بيبيانې خپه وي، ځکه چې هغوی خپله شتمني او ځمکې له لاسه ورکوي. حقيقت دا دی، چې په دغه کاروان کې هيڅ يو)زما په کډون(د هيواد لپاره احساسونه، نه لرل. د برتانيې د نفوذ او قدرت په هسکيدو او په افغانستان کې د هغو په خوريدلو سره د هيوادپالنې، ازادۍ او خپلواکۍ ايډيالونه د خلکو له ذهنونو نه ورو ورو وتلې وو. دا ډير وروسته و، چې هغه بيرته ژوندي شول. ما له ښځينه مريو سره خواخوږي کوله، خو تر هغه زيات ما غوښتل هغه هيواد ترك کړم، چې بې له کوم څرګند دليل نه يې څومره ډير دردولی وم.

زموږ کرنيل، چې خپل تونداو غوڅ امرونه يې په زوره ورکول، اړ کړو چې سبا د وختي تيار اوسو. له دغې ويرې نه چې هسې نه په دغې بيطرفې سيمې کې له موږ نه څوك وتښتي، له برتانويانو نه يې وغوښتل، چې د انتقال لپاره راشي. د هغه د غوښتنې پروا ونه شوه، ځکه چې د افغان په خاوره کې د برتانويانو ننوتل غير قانوني وو. موږ چې له بيطرفې سيمي نه سرحد ته واوښتو، دري ملکي سواره چې اوږده لنکوټې يې په سر او عادي خاکي دريشي يې په ځان وې، راښکاره شول. يو يې زموږ خوا ته راغی او وويل چې "زه ددغو برخو د محصول ټولوونکی يم."

کرنيل:" زه د هژده نهر کرنيل ياور يم، ما بنديان راوستي دي او رسيد غواړم."

محصول ټولوونکی:" ماته هدايت دی چې هغوی تسليم کړم او د چمن تر نظامي هډي پوري اوبه او خواړه ورته ورسوم."

کرنيل چې په ناوړو او طعنه يي کلمو سره غږمبيده، وويل چې "د ماليانو مامور صاحبه! ستا په خبرو زموږ سر نه خلاصيږي، زه به دغه بنديان يو په يو درتسليم کړم، ته يې

شميره او رسيد راکړه. خبره نوره خلاصه ده."

مامور: "زه او ته پسونه، نه اخلو او نه خرڅوو، چي زه يي يو يو وشميرم، بنديان پرېږده او په خير سره ستون شه."

هغه د يوي توتي کاغذ له پاسه زموږ د رسيدلو يو څو کرښي وليکلي او ليك يي کرنيل ته ورکړ "صاحبه! دغه دی رسيد."

کرنيل پوهيده، چي د دوو بي وسلو مامورانو په وړاندي څه شی نه شي کولی، نو په دي ډول وغړمبيده"اوه! که د امير عبدالرحمن له ډار نه، نه وای ستا د ژوندانه قمچيني به مي درکړي وای."

هغه په خپلو سورو باندي غږ کړ، چي بنديان وشميري، چې باوري شي چي څوك تبنتيدلي نه دي بيا يي نو خپل سړي قطار ودرول او د ستنيدو امر يي ورکړ.

په دغه ډول زموږ د خپلو خلکو له خوا او زموږ له خپل هيواد څخه باندنيو ته او په باندني ملك كي زموږ د انتقال ډرامه پای ته ورسيده.

پای

يادښتونه

د محمود طرزي ليکنه په فارسي ده، حميد طرزي هغه په انګريزي اړولې، چې ما په دغه ډول پښتو کړې ده. د حميد طرزي د يادښتونو په اخر کې د هغه نوم ليکم او خپل يادښتونه بې نومه پرېږدم.
"محمد حسن کاکړ"

1. ددغې لومړنۍ فقرې اخري جمله په يقين سره په خپله د محمود طرزي نه ده، ځکه چې هغه په کال **1933** زېږديز کې مړ شوی و.
2. د افغان_انګليس په لومړي جنګ کې د انګريز پوځ د کابل_جلال اباد په پخوانۍ لار کې د **1942** کال په ډېر سخت ژمي کې د شاوخوا خلکو يانې د غلزيو له خوا د غازي محمد اکبر او محمد شاه بابکرخيل په سروالۀ له مينځه وړل شوي، يو شمير يې يرغمل شوي او يواځې جراح ويليم برايډن په نيم ژواندي حالت کې جلال اباد ته ورسيد او هلته يې بل انګريز پوځ، چې د جنګ په سر کې ديره شوي وو، په موضوع خبر کړه.
3. امير هغه د "منلي پوه" په لقب ياد کړ او د کال **120000** روپۀ يي ورته معاش وتاکه.)حميد طرزي(
4. امير دوست محمد د پيښور د بيرته نيولو لپاره ډېر کوښښونه وکړل، خو په خپلو کوښښونو کې پاتې راغی.

4)الف(: دغه پيښه چې د غلزي کلات په کج باز کې شوي ده، په کال **1863** کې نه، بلکې په کال **1865** کې شوې وه.

5. د امير شير علي په واکمنۀ کې په کابل، کوهدامن او نورو ځايونو کې الکولي خشني او واين)WINE(جوړيدل، خرڅيدل او څښل کيدل. د امير او نورو ډلو واين او نڅاکرې لرلې. (حميد طرزي)
6. نظامي څانګه له يو شمير سردارانو او مشرانو نه جوړه وه، چې هغو ته مواجب ورکول کيدل او هغوی له پنځوسو نه تر سلو پوري سواره ساتل. هغه نوري دوه څانګې د پليو، سورو عسکرو او توپخاني وي او خاص کنډکونه د ژاندارم وو. (حميد طرزي)
7. روسان وروسته له هغه، چې د کريميا په جنګ کې په)**1856_1854**(کې د نورو اروپايي هيوادونو له لاسه مات شول او مديترانه يې په مخ کې د ازاد تګ راتګ خنډ وګرځول شو، منځنۀ اسيا ته په تينګه مخه وکړه. په کال

1868 کې يې بخارا لاندې کړه او د امو غاړې ته ورسيدل او په دغه ډول د افغانستان ګاونډي شول.

8. د محمود طرزي دغه وينا صحيح نه ده، د شاه شجاع دويمه واکمنې، چې له نظره وغورځوو ځکه چې افغانانو هغه زر له افغانستان نه د انګريزي پوځ په ايستلو سره پای ته ورسوله. افغانستان تر **1880** پورې له باندني او دننني خپلواکۍ نه برخمن و. دغه حقيقت له هغو تړونونو نه هم څرګند دی، چې د امير دوست محمد او برتانوي هند حکومت ترمينځ په کال **1855** او **1857** کې وشول. طرزي هم په ضمني ډول د روسي جنرال ستالي توف په راتګ سره د امير شير علي په وخت کې د افغانستان په پوره خپلواکۍ اعتراف کوي. انګريزانو چې د **1878** کال په نومبر کې په افغانستان باندې په نظامي يرغل لاس پورې کړ، په اصل کې ددې لپاره و چې امير شير علي نه غوښتل خپله باندنۍ خپلواکي د هغو په غوښتنه محدوده کړي.

9. د امير شير علي په دويمې واکمنۍ کې په کال **1876** کې د هند برتانوي حکومت د قلات خان، چې د احمد شاه درانی له وخت راهيسې د افغانستان تابع و. د يوه توافق ليك له لارې تر خپل نفوذ لاندې ونيوه او له بولان او کوټې نه يې چې د افغانستان خاوره وه، د افغانستان د حکومت لاس لنډ کړ، خو خيبر د امير شير علي په واکمنۍ کې د افغانستان تر حاکميت لاندې او چترال ازاد و. خيبر وروسته د ګندمك په تړون سره د برتانوي هند حکومت لاس ته ورغی او دا کلونه وروسته په کال **1995** کې و، چې انګريزانو چترال لاندې کړ.

10. سردار محمد يعقوب له **1874** نه تر **1878** پورې د کابل په بالاحصار کې څلور کاله بندي و، نه شپږ کاله.

11. د کندمك په تړون سره افغانستان له کرمې نه، چې يوه برخه يې وه، تير شوی نه و. داسې هم له پښين او سوې يا سبې څخه تير شوی نه و. په دغه تړون سره ددغو سيمو اداره د انګريزانو لاس ته ورغله او هغوی منلې وه، چې د افغانستان د امير په نامه به دغه سيمې اداره کوي او اضافي عوايد به يې افغانستان ته ورکوي. دغه سيمې انګريزانو وروسته له عبدالرحمن سره د لومړيو مذاکرو په وخت کې تصرف کړې.

12. له لويي کوکناري سره د هغه منشي، طبيب او نظامي اتاشه او **25** سواره او **50** پلي عسکر د امير محمد يعقوب د هستوګنځي تر څنګه د امير محمد اعظم په حويلۍ کې د **1879** کال د جولای په **24**مه ميشته شوي وو.

13. د محمود طرزي ددغه پاڅون د لامل تشخيص سم نه دی، يا لږ تر لږه د هغه دغه تشخيص ساده دی. دا سمه ده،

چې د معاش موضوع د عسکرو لپاره سملاسي محرک شو، خو دا په اصل کې په ډګر کې د کندمک د تړون پلې کېدل، په حکومتي چارو کې د کوکناري لاس وهنه او له هغو سره د سردار محمد ايوب، ډېرو نظامي افسرانو او نورو مخالفت وو، چې د هغو افسران او د کابل خلک يې د پاڅون لپاره وهڅول. دغه موضوع ما د هغه وخت د رسمي او نورو رپوټونو پر بنسټ چې په لندن کې مې د انډيا افس)اوس د برتانيي کتابتون(نه راټول کړي وو، په خپل يوه اثر "جنګ دوم افغان_انګليس" کې په قانع کوونکي ډول بيان او شرح کړي ده. دغه اثر، چې په اصل کې مې د پوهاندۍ رتبې لپاره ليکلی و، په کال **1989** کې په پېښور کې د افغانستان د ملي اسلامي محاذ له خوا خپور شوی دی.

14. د محمود طرزي دغه وينا هم سمه نه ده، چې امير محمد يعقوب د پاڅون په وخت کې څه ونه کړل. هغه لومړی خپل د پوځ سپاه سالار داود شاه، بيا خپل خسر سردار يحيی، له خپل واړه زوی سردار موسی جان او بيا جنرال عبدالکريم د غلزيو او کوهستان له يو شمير مشرانو سره پاڅون کوونکيو ته واستول، خو پاڅون کوونکيو د هغو په خوله ونکړل. وروستيو لا هغوی وهڅول چې " خپل کار زر خلاص کړئ." پاڅون کوونکيو ته لا د شپږو مياشتو معاش ورکولو وعده هم ورکړل شوه، خو هغوی سره له دې هم خپل پاڅون ته دوام ورکړ. په دغه ډول د معاش موضوع د پاڅون اصلي انګيرنه، نه بلکې يوه پلمه وه. د تفصيل لپاره وکتل شي، زما کتاب "جنګ دوم افغان_انګليس" ياد شوی اثر، **59_60**مخونه.

15. د جنرال رابرتس په وينا **97** افغانان او د محقق فريدرک هري سن په وينا **122** کسه د کوکناري او د هغه د ملګرو په بدل کي غرغره شوي دي. پورتنی اثر، **82**.

16. د محمود طرزي د ليکنې پرخلاف د امير خسر سردار يحيی، چې د پاچا محمد نادر نيکه و، د انګريزانو مخالف و. په هغه وخت کې په محمدزي سردارانو کې دوه ډلې هسکي شوي وي؛ يوه يې د سردار ولي محمد، د امير محمد يعقوب د تره په مشرۍ انګريزي پلوه او بله يې د سردار يحيی په مشرۍ د انګريزانو مخالفه وه. لومړنۍ ډلې ته خلکو "کوکناري زي" او بلې ته "يعقوب زي" ويلې. کاکړ، پورتنی اثر، **52**مخ.

17. د محمود طرزي دغه خبري سطحي دي. يعقوب خان د همدغه کال په پای ياني دسمبر کې هند ته تبعيد شو او سردار محمد ايوب د بل کال په جون کې ياني شپږ مياشتي وروسته له هغه نه، له خپل پوځ سره له هرات نه د کندهار په لور روان شو او د جولای په مياشت کې يې د

ميوند په دښته کې انګريزي پوځ ته ماتې ورکړه.

18. دا پخوا له هغه و، چې هغه به د انګليس د استخباراتو له خوا کنترول شوی وي.

19. محمد جان وردك دمخه د عسكرو له خوا غټ مشر يا جنرال غوره شوی و. په دې ډول محمد جان وردك د افغانستان لومړنی غوره شوی جنرال دی. ده له افغانستان نه د انګريزي پوځ تر وتلو پورې د پښتنو او تاجکو د يو موتي کولو لپاره د غزا په نامه بيخي ډېر کوښښونه وکړل، چې د هغو له امله خلکو ورته د يوه پير په شان درناوی کاوه.

20. جنرال رابرتس په اوله درجه "کوکناري زي" او نور انګريزي پلوه سرداران په واك کړل، له "يعقوب زي" سردارانو نه يې لرې هغه هم په اطراف کې په مقامونو وګومارل.

21. د ميوند په جګړه کې د مك لين په نامه يو انګليس بندي له افغانانو سره و، چې هغه هم وروسته ووژل شو، نور يې شايد په هماغه اول سر کې وژل شوي وي.

22. له انګريزانو سره د جنګ افغان اتلان د فارسي او پښتو په ولسي شعرونو کې هم ستايل شوي دي:

محمد جان خان مرد ميدان است
ايوب خان شير غران است
مير بچه خان رس رسان است
آزادي فخر افغان است
راپت کل لات کلان است
بيا بيا در انګور بخو

)غبار، مير غلام محمد، افغانستان در مسير تاريخ، موسسه چاپ کتب، کابل **1967**، **624**(.

يعقوب خان يې ونيوه زما وروره
نور يې زر کوز که له لاهوره
اوس د خاوند کاروونه ګوره
شاباش په محمد جان ښه پور يې وګاته عالمه
پوځونه يې کړل جمعه

محمد جان وکړله توره
ده په هرځای کې مشهوره
که خپل خاوند ته شي مشهوره
راوي شکه پرنګي کړو له خيبره يې بهار
خاوند که تار په تار

محمد جان خان وکړ مطلب
راضي په ده باندي و رب
دی په هرځای کې يې دبدب
خپه پرې پرنګيان شول سترکي يې ډکي دي له نمه
پوځونه يې کړل جمعه

پرنګيان راغله په ماتي
کولي به دوی زياتي
کابل ښه له دوی پاتي
شاباش په محمد جان ښه مدام به و خوشرنك
اختيار کوي د جنګ

)باغ و بهار، د پښتو چاربيتي، تاليف قاضي عبدالحليم اثر افغاني سالارزی، خپرونه د پښتو اکاډمي، پيښور يونيورستي، **2006**، **156**. په دغه اثر کې د پيښور د شاوخوا شاعرانو چاربيتي راټولي شوي دي. له محترم ډاکتر فضل رحيم مروت نه مننه کوم، چي د هغه يوه نسخه يي ماته ښبلی ده.(

23. لکه چي په دويم لمبر يادښت کي راغلي، د انګريزانو دغه پوځ د کابل او ګندمك ترمينځ له مينځه يوړل شول. دغه پوځ له **4500** منظم انګريزي سرتيرو او **12000** هندي خدمتکارو نه جوړ و. دري سوه تنه يي يرغمل ونيول شول او يو څه نامعلوم شمير يي په کليو او بانډو کي خواره شول او يوائي يو تن جراح ويليم برايډن ځان په نيم ژواندي حال کي جلال اباد ته ورساوه او هلته يي انګريز پوځ له دغه مصيبت نه خبر کړ.

24. د محمود طرزي د ليکني پرخلاف سردار محمد ايوب د ميوند له بريالي جنګ نه وروسته د کندهار له پوځي قوماندان جنرال پرم اوزر سره د بي بي هوا له لاري، چي د سردار رحيم دل کونډه وه او دغه انګريزي جنرال يي خپل "زوی" بللی و، د خبرو ور پرانيست او هغه ته يي مهلت ورکړ، خو مهلت لا پای ته رسيدلی نه و، چي جنرال رابرتس له لسو زرو غوره شوي پوځ سره له کابل نه کندهار ته ورسيد او د سردار محمد ايوب پوځ ته يي ماتي ورکړه او هغه بيرته هرات ته په شا شو.

25. انګريزانو يا په دقيق ډول د هند برتانوي حکومت، د سردار عبدالرحمن په اړه د روسيي حکومت ته په دي اړه، چي افغانستان ته د هغه راتګ اسان کړي، ليك استولی نه دی، خو څه وخت چي امير محمد يعقوب له خپلو ځينو لوړ رتبه مامورانو سره هند ته واستول شو، سردار عبدالرحمن په خپل نوښت او د روسانو په هڅوني سره د کولاب له لاري د **1880** کال په جنوري کي بدخشان ته راغی او چي خان آباد ته ورسيد او انګريزان يي په راتك خبر شول، په کابل کي د انګليس سياسي استازي "ليپل کريفن" د خپل حکومت په امر دري افغانان ورواستول او د امير کيدو لپاره يي ورسره خبري پيل کړي.

26. سردار عبدالرحمن د جولای په **20**مه د افغان مشرانو له خوا په چاريکارو کي نه، په بدخشان کي د امير په توګه غوره شو. تر هغه دمخه د سردار او انګريزانو ترمينځ د هغه د امير کيدو په اړه سره موافقه شوي وه.

27. د محمود طرزي دغه وينا هم سمه نه ده، امير عبدالرحمن په خبرو کې له انګريزانو نه په ټينګه وغوښتل، چې دی بايد د امير دوست محمد د وخت افغانستان امير وي، خو انګريزانو ورسره ونه منله. انګريزانو له امير سره حتی هغه افغانستان هم ونه مانه، چې د ګندمك په تړون سره يې منلی و. امير عبدالرحمن له انګريزانو سره له کندهار او هرات نه پرته يوازې د "شمالي افغانستان" په نامه امارت منلی و. وروسته دا د ميوند د جګړې زور او د انګريزي پوځ ماتې وه، چې انګريزانو کندهار چې د والي سردار شير علي په کورنۍ کې يې "خپلواك" اعلان کړی و، امير عبدالرحمن ته د **1881** کال په اپريل کې تسليم کړ. امير د همدغه کال په سپتمبر کې فاتح سردار محمد ايوب چې کندهار يې بيا نيولی و، په کندهار کې مات کړ او هرات يې هم له ملك سره يوځای کړ او ټول افغانستان يې سره يو موټی کړ او يو ټينك مرکزي حکومت يې پکې په پښو ودراوه.

28. دلته د محمود طرزي "د معمول په شان" افاده بېځايه ده. لکه چې دمخه ويل شوي، افغانستان د امير دوست محمد او د هغه د زامنو په واکمنۍ کې خپلواك و او يوازې د امير عبدالرحمن په وخت کې يې باندني روابط د انګريزانو له لارې ترسره کېدل.

29. د اد انګريزانو په مقابل کې د اپريديو پاڅون ته اشاره ده. پاچا محمد نادر له دينه ډېره وکړه، چې د هغو ملاتړ وکړي او په کابل کې يې د هغو جرګه د ميلمنو په شان د يو څه وخت لپاره وساتله.

30. سرنيوال چمبرلين هغه څوك دی، چې تر جنګ نه دمخه بايد کابل ته تللی وای. (حميد طرزي)

31. واقعيت دا دی، چې د ذمې په دوه ورځنۍ غونډه کې)**31**جولای_اکست**1**، **1880**(د امير عبدالرحمن او د برتانوي سياسي استازي لېپل ګريفن ترمينځ کوم تړون شوی نه دی. په دغه وخت کې د هند برتانوي حکومت شك لاره، چې امير به د سردار محمد ايوب په مقابل کې بريالی شي. سردار محمد ايوب وروسته له هغه، چې د جولای په **27**مه يې د ميوند جګړه ګټلې وه، په کندهار ښار کې يې د انګريز پوځ محاصره کړی و. په دې ډول کندهار او هرات د هغه په کنترول کې و. امير عبدالرحمن سره له دې، چې له انګريزانو سره يې د تړون کولو لپاره ټينګار وکړ، لېپل ګريفن د تړون لپاره حاضر نه و. د تړون پرځای يې هغه هم په پټه امير ته يو ليك ورکړ، چې په هغه کې انګريزانو دغومره منلې و، چې که په افغانستان باندې له پارول کېدو نه پرته يرغل وشي، له امير سره به د يرغل په شا کولو کې مرسته وکړي، خو چې امير د خپلو باندنيو اړيکو

اجرا هغوی ته پرېږدي. ددغو دوو ورځو د خبرو ټول متن او جريان په لسو مخونو کې د ليکونکي په دغه اثر کې نيول شوی دی: کاکړ، افغانستان، د داخلي سياسي انکشافونو مطالعه، **1880_1896** لاهور، **1971**، **261_280**. د طرزي د ياد شوي تړون له مادو نه يوازې پينځمه يې په ذمه کې د دواړو خواوو له خوا منل شوي وه. دا سمه ده، چې د دريمې مادې له مخې د افغانستان باندنۍ اړيکې امير ته په سپارل شوي ليك کې د برتانوي هند حکومت ته منحصر شوي وو، خو نه په هغه ډول چې د امير دوست محمد په وخت کې و. له دغه ليك او وروسته د ډيورنډ له توافق ليك نه پرته د امير عبدالرحمن او برتانوي هند حکومت ترمينځ د هغو د اړيکو په اړه نه کومه بله موافقه او نه کوم بل تړون لاسليك شوی دی. ددغه ليك ټول متن د ليکونکي په يوه بل اثر کې، چې تازه چاپ شوی لوستل کيدلی شي: کاکړ، د افغانستان سياسي او ديپلوماتيك تاريخ **1863_1901**، د بريل خپرونه، هالينډ، لندن، **2006**، **167_168**.

32. لکه چې دمخه ويل شوي، افغانستان له اول افغان_انګليس جنګ نه تر دويم افغان_انګليس جنګ پورې خپلواک هيواد و. امير شير علي خپله واکمني په اصل کې له دې امله بايلله، چې د انګريزانو د غوښتنې پرخلاف حاضر نه شو، چې افغانستان له باندني خپلواکۍ نه محروم وي.

33. دا يو ډير زيږ او په واقع کې يو ناسم حکم دی.

34. "تاج التواريخ" په اصل کې د منشي سلطان محمد په قلم د امير عبدالرحمن ژوند) The life of Adbur Rahman(د انګريزي متن ترجمه ده. دا امير عبدالرحمن و، نه امير حبيب الله، چې سلطان محمد يې چې د هغه منشي و، په کال **1894** کې د هغه د ليکلو لپاره وګوماره. ددغه کتاب بله مهمه ځانګړتيا دا ده، چې د هغه وروستۍ برخه يا دويم توک په لندن کې جعل شوی دی. ددغه ټول کتاب په اړه ما په خپل يوه بل اثر کې په تفصيل او مستند ډول بحث کړی دی: کاکړ، په افغانستان کې حکومت او ټولنه، د امير عبدالرحمن واکمني، په استين کې د تکساس پوهنتون خپرونه، **1979**. استين، لندن، **246_249**.

35. په دغه وخت کې انګريزانو فيصله کړې نه وه، چې کندهار به امير عبدالرحمن ته سپاري. کندهار دوی له اوږده بحث نه وروسته د **1881** کال په اپريل کې امير ته وسپاره.

36. امير عبدالرحمن په خان اباد کې د پوځ خاوند شوی و، په دغه ډول چې د مزار هغه پوځ، چې قطغن ته استول شوی و، هغه ته تسليم شو. د امير د بريالي توب غټ راز

دا و، چې دی د پوځ د تنظيمولو متخصص و او د خپلې واکمنۀ تر پايه پورې يې نږدې يو لك منظم پوځ تنظيم او په ډول ډول عصري وسلو سمبال کړی و.

37. محمد جان وردك، چې د انګريزانو په مقابل کې يې د ملي مقاومت په دوره کې بيساري فعاليتونه وکړل او د هغو له امله عامه خلکو د پير په شان د هغه لاسونه ښکلول د 1881 کال په پای کې په کوتل ابدو کې د عبدالغفور اخوندزاده او نورو په ګډون د امير په حکم ووژل شو.

37)الف(: د طرزي دغه وينا هم سمه نه ده. د امير دغه ماينه د روسي ترکستان د کوم مشر لور نه وه، هغه په اصل کې د بدخشان او د امير د هغې ښځې وينځه وه، چې د بدخشان د يوه نامتو مير، مير جهاندار شاه لور وه. ددغې ميرمنې له مرګ نه وروسته امير د هغې وينځه، چې ګلريز نوميده، په نکاح کړه. امير حبيب الله او سردار نصرالله ددغې بدخشانۀ ميرمنې زامن وو.

38. څرخ د قوم نوم نه دی، په لوګر کې د يوې سيمې نوم دی. دغه غلام حيدر په قوم يوسف زی و.

39. هرات د کندهار له سقوط نه لس ورځې وروسته د اکتوبر په دويمه نيول شوی و.

40. دغه تاکونکې پيښه د 1881 کال د سپتمبر په 22مه وشوه، چې ما په خپلو دوو اثرونو کې بيان کړې ده. د سردار محمد ايوب پوځ اوولس زره او د امير دا څوارلس زره و. د سردار پوځ د امير په پوځ يرغل وکړ او لومړی بری يې هم ترلاسه کړ. مخکې هم ويل کيده، چې د سردار پوځ به بريالی وي، خو په عين جنګ کې وضع اپوته شوه. د ښتي په تودوښې کې د سردار د شاليکو سرتيرو د خپلو مخکې ليکو پر سرتيرو ناڅاپه ډزې وکړې، چې د هغو له امله ټول پوځ په شا او تيت شو او د امير پوځ په دې ډول بريالی شو. دغه بري امير په دې بريالی کړ، چې له ميمنې نه پرته ټول افغانستان سره يو موټی کړي. په کال 1884 کې يې ميمنه هم وکتله. سردار محمد ايوب غازي اول مشهد ته او بيا په 1887 کې له خپلو اتو سوو پلويانو سره د فارس او هند حکومت په موافقه د عراق او کراچۀ په لار لاهور ته لاړ او هلته هستوګن شو او په کال 1914 کې د زړه په يرغل مړ شو.

41. لوی طرزي په ښه ليکلو کې جوړه نه لرله. (حميد طرزي)

42. سدو، چې په اصل کې کروخيل غلزی و، په رښتيا يو ويروونکی ياغي او داړه مار و. دی به يا له بندي خاني نه

خوشـــي شـــوی يـــا تبــتيدلی وي، چـــي څـــو کالـــه وروســـته لـــه ســـردار نـــور محمـــد او نـــورو ســـره د اميـــر پـــه مخالفـــت لـــه شـــنوارو ســـره ملګـــری شـــو. ســـردار نـــور محمـــد د ســـردار ولـــي محمـــد زوی و، چـــي د انګريزانـــو لـــه خـــوا د کابـــل والـــي ټاکـــل شوی و او خلکو "لاټي سردار" باله.

43. اميـــر عبـــدالرحمن د ســـردار محمـــد ايـــوب لـــه مـــاتولو نـــه وروســـته د کنـــدهار لـــه خرقـــي نـــه پـــه خپـــل امـــر يـــوائې يـــو مولـــوي وايســـت، چـــي هلتـــه يـــي د رواج لـــه مخـــي پنـــاه وړې وه. دغـــه مولـــوي عبـــدالرحيم)کـــاکړ(نوميـــده، چـــي د تـــاريخپوه عبـــدالحی حبيبـــي پـــلار و. ســـلطان محمـــد، د عبـــدالرحمن ژونـــد، لـــــومړی تـــــوک، **216**. کــــــاکړ، د افغانســـــتان سياســـــي او ديپلوماتيکي تاريخ، **61**.

✵ ✵ ✵